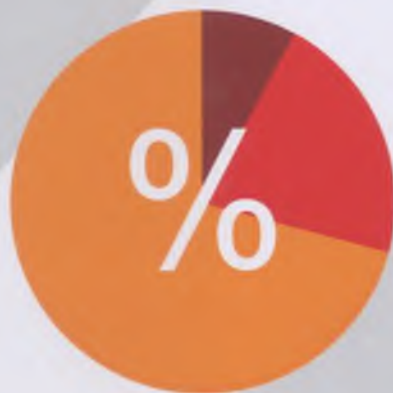

Турекулова Д.М.

Оқу құралы

“АВК ЛИЗИНГІ”

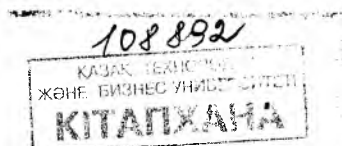

Астана – 2013

Д.М. Турекулова

Оқу құралы

“АӨК ЛИЗИНГІ”

Астана – 2013

УДК 334 (075.8)
ББК 65. 292 я73
А 37

АӨК лизингі: Оқу құралы/ Түрекулова Д.М. – Астана, 2013. – 176 б.

ISBN 978-601-278-697-2

АӨК лизинг дамуының теориялық және практикалық аспектілері қарастырылады. АӨК лизингі қолданудың нормативтік және әдістемелік материалдары, сонымен бірге АӨК лизингі қолдану тәжірибесі жалпыланған.

Негізгі қорлар лизингі дамуы үшін нормативтік құқықтық актілер базасын жетілдіру бойынша ұсыныстар жасалған, сондай-ақ ауылшаруашылық лизингіге мемлекеттік қатысудың негізгі бағыттары анықталып, мемлекеттік қаражаттарды салудың тиімділігі есептелген.

Студенттер, PhD докторанттар, магистранттар, ЖОО оқытушылары үшін, сонымен бірге бухгалтерлер, экономистер, заңгерлер және ұйымдардың менеджерлері үшін арналған.

2013 жылғы 24 қаңтардағы, №1 хаттамамен Т.Рысқұлов атындағы Қазақ экономикалық университетінің жанындағы Қазақстан Республикасының Білім және ғылым министрлігінің жоғары және жоғарғы оқу орнынан кейінгі “Әлеуметтік ғылымдар, экономика және бизнес” мамандықтар бойынша РОӘК-мен басылымымен ұсынылған.

Қазақ экономика, қаржы және халықаралық сауда университетінің ғылыми кеңесімен ұсынылған.

Рецензенттер:

Толысбаев Б.С.

Д.Гумилев атындағы ЕҰУ университетінің э.ғ.д., профессоры

Пягай А.А.

“Туран-Астана” университетінің э.ғ.д., профессоры

Сейткасимов Г.С.

Қазақ экономика, қаржы және халықаралық
сауда университетінің э.ғ.д., профессоры

ISBN 978-601-278-697-2

МАЗМҰНЫ

Кіріспе	4
1-тарау Лизинг дамуының теориясы мен практикасы	7
11 Лизинг: түсінігі, типтері, түрлері, нысандары	7
12 Қазақстанда лизинг дамуының тарихы, тенденциялары және проблемалары	15
13 Лизингті агроөнеркәсіп кешенінде пайдалану	21
2-тарау Негізгі қорлардың ауылшаруашылық лизингінің республикадағы қазіргі заман жағдайындағы және дамудың халықаралық тенденцияларына талдау жасау	26
21 Қазақстандағы лизингтің қазіргі заманғы жағдайы	26
22 Негізгі қорлардың ауылшаруашылық лизингі дамуының шет елдік тәжірибесі	39
3-тарау Негізгі қорлардың ауылшаруашылық лизингінің даму проблемалары	48
31 Қазақстан Республикасындағы ауылшаруашылық саласында техникалық деңгейін бағалау	48
32 Ауылшаруашылық лизинг қызметіндегі мәселелер	55
4-тарау Қазақстанда ауылшаруашылық лизинг дамуының мақсаттары мен міндеттері	68
41 Лизинг ауыл шаруашылығына ресурстарды тартудың экономикалық механизмі ретінде	68
42 Қазақстан агроөнеркәсіп кешеніндегі инновациялық қызметті ынталандырудың ұлттық моделінің қалыптасуы	72
5-тарау Ауылшаруашылық лизингте негізгі қорлардың түрлеріне қарай қажеттілік	92
51 Ауылшаруашылық лизингтің даму стратегиясы	92
52 Ауылшаруашылық өнімін қайта өңдеу, дайындау, сақтау бойынша лизинг	102
53 Үйлер мен ғимараттардың, соның ішіндегі ауылшаруашылық мақсаттардағы лизингі	103
54 Ауылшаруашылық малдардың лизингі	104
6-тарау Негізгі құралдар лизингін дамыту үшін нормативтік-құқықтық базаны жетілдіру	114
7-тарау Ауылшаруашылық лизингке мемлекеттің қолдауы	125
71 Мемлекеттік қаражаттарды салудың тиімділігін есептеу	125
72 Ауыл шаруашылығы өнімі экспортының жағдайын талдау: астық және ұнның экспорты	153
73 Астық колхаттарына кепілдік беру нарығын талдау	159
Әдебиет	161

КІРІСПЕ

Қазақстанның экономикасының қазіргі жағдайы және ары қарай даму перспективалары инвестициялық қызметті басқару және оның тиімділігін арттырумен тікелей байланысты. Қазақстан дамуының индустриалды – инновациялық даму кезеңінен ауысуы инновацияларды пайдалану негізінде экономиканы модернизациялау мен диверсификациялауға жұмсалатын инвестициялардың өсуін көздейді.

Осы мақсаттарға жұмсалатын инвестициялардың өсуі қарыз қаражаттарының үнемі өсуімен қамтамасыз етіледі. Бірақ инвестициялардың басты қайнар көзі ретінде кәсіпорындардың өзіндік қаражаттары табылады, олар инвестициялардың жалпы көлемінің жартысын құрайды. Мысалы, 2007жылы шаруашылық субъектілерінің өзіндік қаражаттары 58, 8%, шет ел инвестициялары 25,2%, сонымен қатар, жыл ішіндегі қарыз қаражаттарының үлесі 5,4% дейін өсті.

Негізгі қорлардың тозуының жоғары деңгейімен байланысты пайда болатын республиканың аграрлық және индустриалды секторларының даму проблемалары өндірістің шығындарын көбейтті, ал ол өз кезегінде, өнімнің ішкі және сыртқы нарықтағы бәсекеге қабілеттілігін төмендетті. Нәтижесінде инвестициялық процестерді жаңғырту мен пайдаланудың жаңа әдістері мен тәсілдері пайда болуының аса қажеттілігі туындайды. Қазақстанда пайдаланылатын инвестицияларды салудың нысандары мен түрлері қаржылық механизмнің жаңа құралдарымен толықтырылуы керек. Олардың ішінде лизинг ерекше орын алады, ол кәсіпорындардың инвестициялық қызметін қаржылық қамтамасыз ету мен олардың техникалық потенциалын арттырудың, материалдық техникалық базаны сапалы жаңартудың, жаңа техника, технологиялар мен өндірісті ұйымдастырудың құралы болып табылады.

Бірақ республикада қалыптасқан лизинг қатынастарының саласында көптеген шешілмеген проблемалар бар: нормативтік құқықтық база мен шарттық қатынастардың тәжірибесі дұрыс жолға қойылмаған. лизинг қатынастарындағы тәуекел фактілерін толығымен зерттемеу, атап айтқанда, ұзақ мерзімді жалға беру (лизинг) жағдайында қолданылатын оларды бағалау әдістері және т.б.

Сонымен қатар, инвестициялар шектелген жағдайда лизинг экономиканың барлық салаларындағы жаңадан пайда болатын кәсіпорындардың техникалық қайта қарулануының қазіргі заман қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін маңызды қол жетімді ресурс, қаржылық, материалдық және еңбек ресурстарының рационалды түрде пайдалануына шағын және орта кәсіпкерлікті қолдауды қамтамасыз ететін, инновациялар дамуы мен әлеуметтік проблемаларды шешуге ықпалын тигізетін дәстүрлі нысандардың баламасы болуы мүмкін.

Осыған байланысты, республикадағы лизингтік қатынастарын жетілдіру үшін лизинг қатынастарының әрекет етуші механизмдерін жетілдіруге бағытталған ғылыми зерттеулер жасау керек, олардың мақсаты нақты экономиканың, әсіресе, оның аграрлық секторының лизинг қызметтеріне қажеттілігін қанағаттандыру және сала модернизациясының техникалық процесстерін жеделдету.

Бүгінгі таңда ауылшаруашылық техника паркі 80-85% тозған. Сонымен қатар, 2001-2007 жылдары тракторлар бойынша ортажылдық жаңғырту темпітері 1%, комбайндар бойынша – 3% құрайды, ал ол қазіргі заман экономикасын техникалық қайта қаржыландыру үшін жеткіліксіз болып табылады. Мамандардың есептеулері бойынша, ауылшаруашылық машиналардың негізгі түрлерінің паркін жыл сайын жаңартып отырудың 10% үшін жылына 140-150 млрд. теңгеге жуық (1 шақты млрд.тг.жуық) қажет.

Осылардың барлығы ауылшаруашылық техниканың, ауылшаруашылығындағы малдардың және өзге де негізгі қорлардың лизингін ары қарай тиімді дамыту бойынша шараларды белсенділендіру үшін әрекет етуші шараларды қолдану қажеттілігін көрсетеді.

Жұмыстың негізгі мақсаты – ауылшаруашылығындағы лизинг қызметін жетілдіру бойынша қарама-қайшылықтарды жою және жаңа әдістемелік нұсқаулар дайындау.

Осы оқу құралында жүйелік және салыстырмалы талдау түріндегі зерттеу әдістері қарастырылып, лизинг компанияларының тәжірибелері зерттелген.

Оқу құралындағы ұсыныстар лизинг операцияларын жасау процесстерін жақсартып, лизинг мәмілелерінің көлемін көбейтуге мүмкіндік береді.

Халықаралық сублизинг кезінде лизинг Қазақстан Республикасының кеден шекарасынан өтуіне тек қана сублизинг шартының әрекет ету мерзімінде ғана жол береді.

Халықаралық салада қолданылатын лизинг мәмілесінің бір түрі болып “дабл дин” мәмілесі табылады. Олардың мәні болып екі немесе одан да көп мемлекеттерде қолданылатын салықтық жеңілдіктерді үйлестіріп қолдану табылады. Мысалы, 80 жылдардың басында бірқатар ұшақтарды сатып алу АҚШ пен Ұлыбритания арасындағы “дабл дин” несиелендірілді. Салықтық жеңілдіктерден алатын пайда Ұлыбританияда егер жалға берушінің меншік құқығы болса, жоғары болады, ал АҚШ-та егер жалға алушының тек қана иелену құқығы болса, салықтық жеңілдіктер көбірек болады. Лизинг компаниясы Ұлыбританияда ұшақ сатып алады, оны американдық лизинг компаниясына лизингке береді, ал ол өз кезегінде – жергілікті авиакөлік компанияларға береді.

Соңғы кездері жабдықты өндіруші мен лизинг компаниясы арасында келісімдер жасау кеңінен таралды. Осы келісімге сәйкес өндіруші лизинг компаниясының атынан клиенттерге өз өнімін жеткізуді лизинг арқылы қаржыландыруды ұсынады. Сонымен, лизинг компаниясы жеткізушінің сауда желісін пайдаланады, ал жеткізуші өнімді өткізудің шектерін көбейтеді. Бұл мәмілелер “сатуда көмек” (sales – aid) деген атқа ие болды.

Кәсіпорындар лизинг компанияларымен үнемі және тығыз байланыста болған кезде “лизинг желісін” (lease-line) беру туралы келісімдер жасалуы мүмкін. Осы келісімдер банк несиелеріне ұқсас және жалға алушыға лизингке қосымша жабдықты жаңа келісім шарттар жасаспай алуға мүмкіндік береді.

1 тарау. ЛИЗИНГ ДАМУЫНЫҢ ТЕОРИЯСЫ МЕН ПРАКТИКАСЫ

1.1 Лизинг: түсінігі, типтері, түрлері, нысандары

Бүгінде лизинг деген ұғымның өзі Қазақстан тұрғындарының басым көпшілігі үшін беймәлім ұғым ретінде қалып отыр. Алайда лизинг нарығы барынша дамыған елдерде бұл сөз мүлікті кейіннен сатып алу құқығымен кәсіпкерлік мақсат үшін ұзақ мерзімге жалға беру дегенді білдіретін қарапайым ғана термин.

Қазақстанда лизингтік компания өкілдерінің айтуы бойынша шағын және орта бизнес банктік кредитті қаржыландырудың ба-рынша түсінікті нысаны ретінде қарастырады, бірақ лизинг бүгінде дәстүрлі банк кредитінің танымал баламасы ретінде қалыптасып келеді.

ҚР “Қаржы лизингі” Заңына сәйкес – инвестициялық қызметтің бірі болып табылады, онда:

1) лизинг беруші лизинг шартымен көзделген лизинг затын сатушыдан сатып алуға және оны ары қарай кәсіпкерлік мақсаттарда пайдалану үшін лизинг алушыға белгілі бір төлемге, белгілі бір мерзімге және белгілі бір шарттармен уақытша иеленуге және пайдалануға береді. Сонымен қатар, лизинг заты лизинг алушыға беріліп отырған мерзім лизинг затының барлық немесе оның елеулі бөлігінің (кем дегенде 80%) амортизациясына тең немесе одан жоғары болып табылады;

2) лизинг алушы лизинг шартына сәйкес төленуге жататын мерзімді төлемдерді төлеуге міндеттенеді, олар лизинг шартын жасасқан кездегі баға бойынша лизинг затының барлық немесе оның елеулі бөлігінің (кем дегенде 80%) амортизациясын ескере отырып анықталады.

Лизингтік мәміле – лизингке қатысушылардың азаматтық құқықтар мен міндеттерді орнату, өзгерту және тоқтату бойынша өзара келісілген іс-әрекеттері. Үйлесімді әсерлерінің жиынтығы азаматтық міндеттер де дұрыс айтады. Басқа сөзбен айтқанда, қаржылық аренда (лизинг) шарты бойынша жалға беруші (лизинг беруші) алдын ала анықталған сатушыдан шартпен келісілген мүлікті сатып алуға және ол мүлікті жалға алушыға (лизинг алушыға) ақылы түрде кәсіпкерлік мақсаттар үшін уақытша пайдалануға беруге міндеттенеді.

Өзімен-өзі лизинг идеясы жаңа болып табылмайды. Лизинг мәмілесінің мәні Аристотель кезінен-ақ белгілі болған. Мәселен, оның трактаттарының бірі былай аталған: “Байлық меншік құқығында емес— пайдалануда”. Өзгеше айтқанда, пайда табу үшін белгілі бір мүлікті меншік құқығында иелену міндетті емес, осындай пайданы табу үшін белгілі бір мүлікті пайдалану құқығы болғаны жеткілікті.

Жалға беру мәмілелері (лизингтік) Аристотель кезіне дейін де белгілі болған.

Мысалы, “Еуропалық лизинг мектебі” кітабында лизингтік мәмілелер ежелгі Шумер мемлекетінде б.д.д. 2000 жылы жасалғаны белгілі. Оған дәлел 1984 жылы Шумер қаласы Урдан табылған ретінде ауылшаруашылық құралдарды, жерлерді, су қайнар көздерін, малдарды және т.б. жалдау туралы мәліметтері бар балшық кестелері табылады.

Ағылшын тарихшысы Т.Кларк б.д.д. 1775-1750 жылы қабылданған Хаммурапи Заңдарында лизинг туралы бірнеше ережелерді тапқан. Оның баптарында жалдаудың барлық түрлері, жалға беру төлем нормалары, мүлікті кепілге салу шарттары қарастырылған. Рим құқығына да затты меншік құқығынсыз иеленумен байланысты мүліктік қатынастар кешені белгілі болған. Осы қатынастар шарттық құқықпен қатар заттық құқықта да қарастырылған. Ежелде лизинг меншіктің белгілі бір түрлерін ғана жалдаумен шектелмеген, ауылшаруашылық техника мен қолөнері жабдықтары ғана емес, әскери техника да жалданған.

Алғашқы рет жүзеге асырылған лизинг мәмілесі туралы алғашқы құжаттар 1066 жылы кездеседі, онда жаулап алушы Вильгельм нормандық кеме иелерінен Британ аралдарына ену үшін кемелер жалдаған.

Англияда жүзшілдіктер бойында қозғалатын мүлікті жала беру Ағылшын жер заңына сәйкес заңсыз деп танылған. Ұлыбританиядағы лизинг қатынастарына ұқсас қатынастарды реттейтін нормативтік актілердің бірі ретінде 1284 жылы қабылданған Уэльс Заңы (Жарғысы) табылады (Statute of Wales). 1572 жылы Ұлыбританияда жалған емес, нақты лизинг қолдануға рұқсат беретін лизингтік қолдануға рұқсат берілді, яғни ақылға қонымды негіздерде жасалатын шарттар заңды деп танылды.

XX ғ. басында Ұлыбританияда өнеркәсіп дамуына, жабдықтардың әр түрлерін өндіру өсуіне байланысты лизингке берілетін тауарлар саны артты. Оған ерекше үлес қосқан теміржол көлігі мен тас көмір өнеркәсібінің дамуы.

АҚШ-та жеке меншіктің жалға беру туралы алғашқы тіркелген шарты XIII ғ. басында пайда болды, ол бойынша гильдия мүшелері жалға жылқы, фургондар, арбалар алды. Ары қарай лизинг қатынастарының өсуі Ұлыбританияда темір жол көлігінің дамуымен байланысты болды.

Австриялық зерттеуші В. Хойер “Еуропада бизнесті қалай жасау керек” кітабында жазғандай, “лизинг” термині алғашқы рет 1877 жылы кездеседі, онда АҚШ “Белл” телефон компаниясы өзінің телефон аппараттарын сатпай, жалға беру туралы шешім қабылдады, яғни олар клиенттің үйінде немесе офисінде тек қана арендалық төлем негізінде жабдықтарын орнатты.

АҚШ үкіметі Екінші дүниежүзілік соғыс кезінде бекітілген рентабельдігі бар келісім шарттарды кеңінен жасады (cost – plus contracts). Бұл жалға беру бизнесінің дамуы үшін тағы бір маңызды ынтаны қамтамасыз етті, себебі келісім шарттардың көбінде мердігерлерге шығындарға қарап пайданың белгілі бір бөлігін бекітуге мүмкіндік берілген.

Осы уақытта көлік құралдарымен байланысты лизинг бизнесі дами бастады. 30 жылдары Г. Форд жалға беруді өзінің көліктерін өткізу аймағын кеңейту үшін кеңінен жалға беруді пайдаланды. Бірақ автокөлік лизинг бизнесінің “заңды әкесі” ретінде З. Фрэнк табылады, ол Чикагоның сауда агенті, 40 жылдардың басында автокөліктердің ұзақ мерзімді жалға беруді ұсынған.

Ресей мен Қазақстанға “лизинг” ұғымы Екінші дүниежүзілік соғыс кезінде 1941-1945 ж.ж. lease-lease бойынша америандық техниканы жеткізу жүзеге асырылған кезде енді.

Бірақ жалға беру қатынастардағы нағыз революция Америкада 50 жылдары болды. Жалға өндіріс құралдары кеңінен беріле бастады: технологиялық жабдықтар, көліктер мен механизмдер, кемелер, ұшақтар, және т.б. осы құбылысқа тиісті баға бере отырып, АҚШ үкіметі оны ынталандырудың мемлекеттік бағдарламасын жедел түрде жасап, жүзеге асырды.

Олар үшін лизинг операцияларын қызметтің негізгі түрі болып табылатын алғашқы акционерлік қоғам ретінде Сан-Франциско қаласында 1952 жылы құрылған американдық компания “United

States Leasing Corporation” болды. Оны Г. Шонфельд құрған. АҚШ коммерциялық банктері 60 жылдардың басында лизинг операцияларына қатыса бастады.

Отандық ішкі нарықтағы лизинг қатынастарының дамуы 1989 жылдың ортасымен анықталады, ол кәсіпорындарды шаруашылықтың жалға беру нысанына ауыстырумен байланысты болды. Лизингті қолдану ережелері қалыптасуындағы алғашқы қадам ретінде кеңес және одақтас республикалардың 1989 жылы 23 қарашасындағы № 810-1 заңнама Негіздері және онда бухгалтерлік есептегі лизингті көрсету тәртібі көзделген 1990 жылы 16 ақпанындағы № 270 “бухгалтерлік есеп жоспары туралы” КСРО Мембанк хаты болды. Коммерциялық банктер желісінің дамуы лизинг қатынастарының банк саласына енуіне ықпал етті. Сонымен, “лизинг” термин ағылшын глаголы “to lease” пайда болды, ол жалдау, жалға алу деген мағынаны білдіреді. Лизингтің Қазақстанда жақсы танылған жалға беруден айырмашылығы неде?

Жалға беру ретінде белгілі бір ақыға мүлікті уақытша иеленуге және пайдалануға беру танылады. Әдетте, жалға беруші жалға өзінің меншігін береді, ол жалға беру төлемдері арқылы өзінің шығындарын өтеп, пайда табады. Сонымен, ұзақ мерзімді және қысқа мерзімді жалға беру ретінде екі жақты (жалға беруші – жалдаушы) қатынастар табылған. Жаңа термин “лизинг” қолдану жалға берудің жаңа түрі – қаржылықты жеке шығару қажеттілігімен түсіндірілді.

Қаржылық лизинг кезінде мүлікті өндіруші мен оны пайдаланушы арасында қаржылық делдал пайда болады. Ол мәмілені қаржыландырады.

Бірақ лизингтің кез келген анықтамасы шектелген болып табылады және осы икемді қаржылық құралы көрініс табуының барлық нысандарын қамтымайды.

Жабдықтардың лизингі бойынша ұлттық ассоциациялардың Еуропалық федерациясы ұсынған лизингтің тағы бір анықтамасын келтірейік: “Лизинг – бұл зауытты, өнеркәсіптік тауарларды, жабдықтарды, қозғалмайтын мүлікті оларды жалға алушы ары қарай өндірістік мақсаттарда қолдану үшін пайдалануға беру шарты, сонымен қатар, тауарларды жалға беруші сатып алады және онда меншік құқығы сақталады”.

Сонымен, лизинг ретінде меншік иесі (жалға беруші) мен жалға алушы арасындағы мүлікті алдын ала келісілген мерзімде жыл сайын, тоқсан сайын немесе ай сайын белгіленген рента бойынша төлеп, пайдалануға беру туралы келісім танылады.

Лизинг ретінде ғимараттар, үй жайлар, көліктер, жабдықтар, құралдар, көлік құралдары, жер учаскелері және өзге де тұтынылмайтын заттар пайдалынады.

Лизинг операциялары несиелікке теңестіріледі және несие қатынастарын реттейтін нормалармен реттеледі. Бірақ лизингтің несиеден айырмашылығы лизинг (жалға беру) мерзімі аяқталған соң және шартпен көзделген соманың барлығы төленген соң лизинг лизинг берушінің меншігі болып қалады (егер шартта лизинг объектісін қалдық бағамен сатып алу немесе лизинг алушының меншігіне беру көзделмеген болса). Несие кезінде банк соманың кепілі ретінде объектіге меншік құқығын өзінде қалдырады.

Лизингтің екі нысанын ажыратады:

1) Ішкі лизинг. Ішкі лизингті жүзеге асырған кезде лизинг беруші, лизинг алушы және сатушы Қазақстан Республикасының резиденті болып табылады;

2) Халықаралық лизинг. Халықаралық лизингті жүзеге асырған кезде лизинг беруші немесе лизинг алушы Қазақстан республикасының резиденті емес болып табылады.

Лизингтің негізгі түрлеріне жататындар: ұзақ мерзімді лизинг, ол үш және одан да көп жылда жүзеге асырылады, орта мерзімді лизинг, ол бір жарым жылдан артық мерзім әрекет етеді және бір жарым жыл әрекет ететін қысқа мерзімді лизинг.

Лизингтің негізгі түрлері:

1) Қайтарымды лизинг – сатушы лизинг затын лизинг берушіге, лизинг затын қайтадан лизинг алушыдан лизингке алу шартымен берілетін лизинг түрі;

2) Банк лизингі – лизинг беруші ретінде банк болатын лизинг түрі;

3) Толық лизинг – лизинг затына техникалық қызмет көрсету мен оның ағымдағы жөндеуін лизинг беруші жүзеге асыратын лизинг түрі;

4) Таза лизинг – лизинг затына техникалық қызмет көрсету мен оның ағымдағы жөндеуін лизинг алушы жүзеге асыратын лизинг түрі.

Қаржылық лизинг келісім шарттың ұзақ мерзімімен (5 жылдан 10 жылға дейін) және жабдықтың барлық немесе көпшілік бөлігінің амортизациясымен сипатталады. Іс жүзінде лизинг сатып алуды ұзақ мерзімді несиелеудің нысаны болып табылады.

Қаржылық лизинг келісім шартының мерзімі аяқталған соң, сонымен қатар, мәмілелер объектісі бойынша лизинг қозғалатын (жолдық, әуе және теңіз көлігінің, вагондардың, контейнерлердің, байланыс техникасының) және қозғалмайтын (сауда және кеңсе ғимараттары, өндірістік ғимараттар, қоймалар) мүлік лизингі болып бөлінеді. Қозғалмайтын мүлік лизингі кезінде жалға беруші жалға алушының тапсырысы бойынша қозғалмайтын мүлікті салады немесе сатып алады және оған экономикалық өндірістік мақсаттарда пайдалану үшін береді. Қозғалатын мүлікпен жасалатын мәмілелердегідей келісімшарт әдетте объектінің амортизациялық кезеңінен аз немесе тең мерзімге жасалады. Жалға алушы келісім шарттың әрекет ету мерзімі ішінде барлық тәуекелдерді, шығындарды, салықтарды өз мойнына алады. Жалға алушыға жалға алынған мүліктің кездейсоқ бүлінуі немесе жойылу қауіпі ауысады. Жалға алушының осы тәуекелдер үшін жауапкершілігі, егер қаржылық жалдау шартымен өзгеше көзделмесе, жалға алынған мүлікті берген кезде оған ауысады.

Жалданатын мүлікке қатысты лизинг шартының екі түрін ажыратуға болады: таза лизинг шартын (net leasing), онда жалданатын мүлікке қызмет көрсету бойынша шығындар жалға берушіде болады және толық лизинг (wet leasing) шартын, онда техникалық қызмет көрсету, жөндеу, сақтандыру және т.б. лизинг берушіде болды. Бұл ретте қосымша міндеттемелері бар лизинг туралы айтылады.

Лизингтің осы түріне, әдетте, енгізілген арнайы жабдықтар, құрылыс техникасының кейбір түрлері және т.б. жатады. Қаржылық мекемелер мен банктер лизингтің осы түрін сирек қолданады, себебі, олардың қажетті техникалық базалары болмайды.

Қарыз алушы мен жалға беруші арасындағы қатынастарды ұйымдастыру ерекшеліктеріне қарай онда дайындаушы немесе меншік иесі жалға беруші тұлға ретінде болатын тікелей лизинг пен жалға беру үшінші тұлға арқылы жүзеге асырылатын жанама лизингті ажыратады.

Қаржыландыру әдісіне қарай бір жолғы жалға беру жүзеге асырылатын мерзімді жалға беру және келісім шарттың бірінші мерзімі аяқталған соң лизинг шарты жалғастырылатын жаңартылып отыратын (револьверлік) лизинг ажыратылады.

Қайтарымды лизинг: (sale and lease back) қаржылық лизингтің бір түрі болып табылады, онда лизинг затын сатушы (жеткізуші) бір уақытта лизинг алушы болып табылады. Қайтарымды лизинг “Қаржылық лизинг туралы” шартта лизингтің жеке негізгі түрлерінің бірі болып есептеледі. Ол жабдыққа меншік иесінің (өнеркәсіптік кәсіпорынның) лизинг компаниясына осы жабдықтарға пайдаланушы ретінде лизинг шартын жасайды. Осы операцияда тек қана екі қатысушы: мүлікті жалға алушы (бұрынғы иесі) және лизинг компаниясы (жаңа иесі). Нәтижесінде бастапқы меншік иесі лизинг компаниясынан жабдықтардың толық бағасын алады, өзінде иелену құқығын сақтайды және жабдықты пайдаланғаны үшін мерзімді ақылар төлейді.

Осындай мәміле кәсіпорынға өндіріс құралдарын оларды пайдалануды тоқтатпай отырып сату есебінен ақша қаражаттарын алуға және олардың жаңа капиталдар салу үшін пайдалануға мүмкіндік береді. Осы операцияның рентабельдігі жалға беру төлемдерінің сомасынан артық жаңа инвестициялардан алынған табыстан жоғары болады. Қайтарымды лизинг операциялары кәсіпорын балансын азайтады, себебі, олар меншік иесінің ауысуын көздейді.

Осындай мәмілені кәсіпорынның пайда табу деңгейі төмен болған кезде жасауға болады және ол жеделтетілген амортизация мен пайдаға салық салу бойынша жеңілдіктерді толығымен пайдалана алмайды. Ол мәмілені жасайды, ал лизинг компаниясы жеңілдіктерді пайдаланады. Ал ол өз кезегінде жалға беру төлем мөлшерін төмендетеді.

Жедел лизинг көп рет пайдаланылатын мүлікті қысқа және орта мерзімге беруді көздейді, ол мерзім мүлікті пайдаланудың экономикалық мерзімінен (амортизациялық мерзім) төмен болады. Бұнда жалға алушы келісімшарттың белгілі бір мерзімі өткен соң шартты бұзуға құқылы болып табылады.

Мерзімі аяқталған соң жабдық жаңа лизинг келісім шартының объектісі бола алады немесе жалға берушіге қайтарып беріледі. Әдетте жедел лизингке құрылыс техникасы (крандар, экскаваторлар және т.б.), көлік, ЭЕТ және т.б. беріледі. Көбінесе лизинг компаниясы объект лизингіне техникалық қызмет көрсету міндетін, яғни жөндеу, сақтандыру өз мойнына алады. Ол толық сервистік лизинг немесе ішінара сервистік лизинг (шартта міндеттемелерді бөлу қарастырылады) болуы мүмкін.

Сонымен қатар, толық төлемі бар лизинг шартын (fall-payout lease) және ішінара төлемі бар (non fall-payout lease) лизинг шартын ажыратады. Толық төлемі бар лизинг кезінде лизинг компаниясы шарт мерзімі ішінде өзіне жабдықтың құнын қайтарады, яғни мерзімді төлемдер мерзімі жабдықтың құнын қайтарып, пайда әкелетін болып есептеледі. Қаржылық лизинг әдетте толығымен төленетін болып есептеледі. Ішінара төлемі бар лизинг компаниясының шарт мерзімі ішінде жабдықтың тек бір бөлігін қайтаруды көздейді. Жедел лизинг – ішінара төлемі бар лизингке мысал болып табылады. Бір жабдықты лизинг компаниясы уақытша пайдалануға бірнеше рет бере алады, нәтижесінде компанияның барлық шығындары өтеледі.

Көбінесе лизинг компанияларының лизинг операцияларын жүзеге асыру үшін қаражаттары жеткіліксіз болғандықтан, ол сол қаражаттарды сырттан тарта алады. Осындай операциялар қаражаттарды қосымша тарта отырып жасалатын лизинг– леве-редж деп аталады (несиелік, жарналық, бөлек). Батыста 85% астам лизинг мәмілелері қаражаттарды тарта отырып жасалған лизинг деп аталады, яғни левередж лизинг негізінде. Жалға беруші жалға берілетін активтердің 80% дейінгі сомаға бір немесе бірнеше не-сие берушілерден қарыз алады (жалдаушыға регресс құқығынсыз), жалға беру төлемдер мен жабдықтар қарызды қамтамасыз ету тәсілі болып табылады. Негізгі жалға берушіде жалға беру төлемдерді алуға артықшылық құқығы болады. Шартта әдетте үшінші звеноның (делдалдың) банкроттығы кезінде жалгерлік төлем жалға берушінің өзіне тікелей түсіп тұрады деп көрсетіледі. Осындай мәмілелер су-близинг деп аталады.

Сонымен, сублизинг – қатынастардың ерекше түрі, олар лизинг затын пайдалану құқығын үшінші тұлғаға берумен байланысты бо-лады, ол сублизинг шартымен рәсімделеді. Сублизинг кезінде осы операцияны жүзеге асырушы тұлға лизинг затын лизинг берушіден қабылдап алады және оны лизинг алушыға уақытша пайдалануға су-близинг шарты бойынша береді. Бұнда лизинг берушінің жазбаша келісімі міндетті түрде қажет болып табылады. Лизинг алушының төлемдерді төлеу бойынша өз міндеттерін үшінші тұлғаға беруге жол берілмейді.

Халықаралық сублизинг кезінде лизинг затының Қазақстан Республикасының кеден шекарасынан өтуіне тек қана сублизинг шартының әрекет ету мерзімінде ғана жол беріледі.

Халықаралық салада қолданылатын лизинг мәмілесінің бір түрі болып “дабл дин” мәмілесі табылады. Олардың мәні болып екі немесе одан да көп мемлекеттерде қолданылатын салықтық жеңілдіктерді үйлестіріп қолдану табылады. Мысалы, 80 жылдардың басында бірқатар ұшақтарды сатып алу АҚШ пен Ұлыбритания арасындағы “дабл дин” несиелендірілді. Салықтық жеңілдіктерден алатын пайда Ұлыбританияда егер жалға берушінің меншік құқығы болса, жоғары болады, ал АҚШ – та егер жалға алушының тек қана иелену құқығы болса, салықтық жеңілдіктер көбірек болады. Лизинг компаниясы Ұлыбританияда ұшақ сатып алады, оны американдық лизинг компаниясына лизингке береді, ал ол өз кезегінде – жергілікті авиакөлік компанияларға береді.

Соңғы кездері жабдықты өндіруші мен лизинг компаниясы арасында келісімдер жасау кеңінен таралды. Осы келісімге сәйкес өндіруші лизинг компаниясының атынан клиенттерге өз өнімін жеткізуді лизинг арқылы қаржыландыруды ұсынады. Сонымен, лизинг компаниясы жеткізушінің сауда желісін пайдаланады, ал жеткізуші өнімді өткізудің шектерін кеңейтеді. Бұл мәмілелер “сатуда көмек” (sales – aid) деген атқа ие болды.

Кәсіпорындар лизинг компанияларымен үнемі және тығыз байланыста болған кезде “лизинг желісін” (lease-line) беру туралы келісімдер жасалуы мүмкін. Осы келісімдер банк несие желілеріне ұқсас және жалға алушыға лизингке қосымша жабдықты жаңа келісім шарттар жасаспай алуға мүмкіндік береді.

1.2 Қазақстанда лизинг дамуының тарихы, тенденциялары және проблемалары

ТМД елдерінде, соның ішінде, Ресей мен Қазақстанда, ішкі нарықтағы лизинг құрылымдарының қалыптасуы 1989 жылдан бастап басталды. Шет елде қабылданған лизингтің ұйымдасқан нысандарының ішінде бұнда қаржылық лизинг компаниялары мен лизинг операцияларын жүзеге асыратын коммерциялық банктер осында өз дамуын тапты. Смагулов А.С байқағандай, Қазақстанда лизингтің дамуы 4 канал бойынша жүреді :

– аймақтық көтерме – делдал фирмалар мен компанияларды жүргізуде болатын техникалық қаражаттардың прокаты бойынша кәсіпорындар мен қызмет істейтін пункттер

– екінші деңгейлі банктердің лизингтік операциялары

– қайтадан құрылып жатқан мамандандырылған лизингтік фирмалар

– республика территориясындағы бірлескен лизингтік компаниялардың және

халықаралық – экспорттық, импорттық, компенсациялық лизинг формаларының дамуы.

1995 жылдың сәуір айының аяғында министрлер кабинеті мемлекеттік мүлік бойынша мемлекеттік Комитет жанынан лизинг бойынша департаментін құру туралы қаулы қабылдады. Атқару билігінің осы орталық органы, ол өндірістік салаға ірі масштабты инвестицияларды тарту және техникалық және технологиялық жаңартуды қамтамасыз ету құралы ретіндегі лизингті пайдалану саласындағы мемлекеттік саясатты қамтамасыз етеді.

ҚР Президентінің 1995 жылы 31 тамызындағы “Қазақстан Республикасындағы банктер және банктік қызмет туралы” заң күші бар Жарлығына сәйкес банктер лизинг бойынша операцияларын Ұлттық банк лицензиялары болған кезде ғана жүзеге асыра алады. Банк мекемелері лизинг қызметіне қатысу үшін мамандандырылған ұйымдар болып табылады.

1990 – 1997 жылдары лизингтің дамуын талдау және бірқатар лизинг компаниялары арасындағы жүргізілген сұраулар Қазақстандағы лизинг дамуын, осы жаңа механизмді пайдалану мүмкіндіктерін тежеп отырған негізгі мәселелерді айқындады. Маңызды мәселе ретінде заң шығару актілерінің, сондай-ақ мемлекеттік қолдаудың және лизинг бизнесін жеңілдікпен несиелеу, салықтық және амортизациялық жеңілдіктер арқылы ынталандырудың жоқ болуы табылады.

Көптеген дамыған елдерде лизинг бизнесін ынталандыру үшін жеделделген амортизация қолданылады.

Қазақстандағы лизингтің дамуы қосымша құнға салынатын салықтың екі рет болуымен тежеледі: бірінші рет жабдықты сатып алған кезде, екінші рет – оны жалға берген кезде. Лизинг төлемдерін жылдық жиынтық табыстан алып тастау керек еді. Дамыған нарықтық экономикасы бар елдерде лизинг мәмілелері әдетте салықтық жеңілдіктер берумен байланысты. Амортизацияның қолайлы шарттарының болуы лизингтің артықшылықтарының бірі және несие алдындағы артықшылықтарының бірі болып табылады. Осындай жеңілдіктер қазақстандық заңдарда көзделмеген. Белгілі

болғандай, АҚШ басында 7– пайыздық жеңілдік қолданылған, ал 1978 жылдан бастап – 10-пайыздық АҚШ лизинг туралы арнайы заңның болмауы оның жақсы дамығанына кедергі бола алмады. Бұл осы елде лизинг дамуының басты ынтасы ретінде амортизациялық және салықтық жеңілдіктердің болуымен түсіндіріледі. Ал олар салық заңдарымен реттеледі.

Англияда 1984 жылы амортизациялық есептерді жабдықты са-тып алудың алғашқы жылы 100% көлемінде есептеуге жол берілген. Осының арқасында салықтар үнемделін, капиталды жаңарту мен жинақтау процесі жеделдетілді. Осындай жеңілдіктерді қолданбай Қазақстанда қаржылық лизингтің дамуы қиынға соғады.

Сонымен қатар, қазіргі кездегі өндірісті жабу жағдайындағы лизингтің дамуы басым бағыттарды анықтамау мүмкін емес. Саланың басымдығы ең алдымен осы саланың ішкі нарығын мемлекет тарапынан ерекше қорғауда көру керек. Бұнда мемлекеттің үш мықты рычагтары болады: мемлекеттік тапсырыс, кеден баждары, ал соңғы өнімді өндіретін салалар үшін еңбек ақы мен трансферттер саласындағы саясат.

Ғылыми техникалық прогресстің тиімді құралы ретіндегі лизингтің толыққанды дамуы барлық шаруашылық ағзаның жалпы сауығу негізінде ғана мүмкін болып табылады.

Қазақстанның экономикалық дамуының зерттелген индикаторларының, лизинг операцияларының әлемдік өсу динамикасының, әр түрлі елдердегі лизинг қызметінің құрылымы негізінде біздің рес-публикамызда лизинг қызметі дамуының болжамын жасауға тыры-самыз.

Жақын арада (1998-2000) олардың қызметтерін негізгі тұтыну-шылары қалалардың тұрғындары болатын лизинг компанияларының саны артатыны, операциялық лизингпен айналысатын бірнеше аумақтық компаниялар пайда болатыны болжанып отыр. Ірі ли-зинг компаниялары банктер қасында немесе олардың ортақ құрыл-тайшылық етуімен, сондай-ақ шетелдік компаниялардың қаты-суымен жасалуы мүмкін. Сонымен қатар, 1998-2000 жылдары брокерлік лизинг компанияларының пайда болуы болжанып отыр. Олар көбінесе мүмкін болатын серіктестер туралы мәліметтер ұсынып, әрі отандық және шетелдік қаржылық құрылымдар мен ли-зинг фирмаларына қызмет көрсетеді. Осындай компаниялардың ли-зинг операцияларының жалпы көлеміндегі үлесі көп емес 20% төмен.

Бірақ олардың қызметі өте маңызды, атап айтқанда, өткізілмеген өнімді өткізу үшін.

Тұрғындардың қатынасы түрде тұрақты төлем қабілеттілігі бар сұранысын сақтау мүліктің, жабдықтардың және т.б. мүліктің прокатымен, яғни операциялық лизингпен айналысатын компаниялардың пайда болуына жағдай жасайды. Осындай компаниялардың пайда болуына банктердің қатысуымен немесе несиелеудің сыртқы қайнар көздері болған кезде мүмкіндік артады.

Лизинг қатынастарының дамуы көлік саласында, әсіресе, авиациялық құрылыс, соның ішінде, жол құрылысы саласында, медицинаның мемлекеттік емес секторында, ауылшаруашылық өнімді өндіру және қайта өңдеу, халыққа қызмет көрсету саласында кеңінен дамиды деп көзделіп отыр.

Лизинг қызметінің елеулі түрде кеңейуі “сатып алынатын жекешелендірілетін тұрғын үй” муниципалды және ведомстволық тұрғын үй орнына тұрғын үй лизингіне ауысу кеңінен таралады. 1998-2000 жылдары экономиканың жалпы көлеміндегі лизинг операцияларының көлемі 10-15% құрайтыны болжанып отыр. 1998-2000 жылдары жасалған лизинг операцияларының сомасы кем дегенде 500 млрд. доллар құрайды, соның ішінде автокөлік саласында кем дегенде 50 млн. доллар. Лицензиялауға үш жылдан артық мерзімге лизинг шарттарын жасайтын, қаржылық лизинг саласында жұмыс істейтін және заем қаражаттарын қаржыландыратын лизинг компанияларының қызметі лицензиялануға жатуы мүмкін. Мәмілелердің белгілі бір жылдық көлеміне лицензиялар берудің критерийлері болып өзіндік және заем қаражаттарының арақатынасы, сондай-ақ банктердің фирманың міндеттемелер бойынша кепілдіктері болады. Бұл біздің ойымызша, көптеген несие берушілердің қатысуымен жасалатын ірі мәмілелерді жасасу үшін және мәмілені жасап отырған лизингтік фирманың ликвидтігі төмен болған кезде қажет болып табылады.

Осылайша, Қазақстандағы әзірше ұзақ емес лизинг бизнесінің даму тарихын төрт кезеңге бөлуге болады:

1 кезең – 1993-1996 жж – лизингтің, 120 банк пен 20 лизингтік компанияның дүниеге келуі және коммерциялық банктердің көлемі бойынша үлкен емес лизингтік операцияларды жүзеге асыруы. (“Крамдс – лизинг” (1993), “Техника – лизинг” (1995), “Алма – ата лизинг”, “Туран – лизинг” және т.б.)

2 кезең – 1997-1998 жж – сыртқы және ішкі нарықтағы экономикалық күйзелістің нәтижесінде лизинг бизнесінің күйреуі.

3 кезең – 1999-2004жж – инновацияның бір түрі ретінде лизинг механизміне деген қызығушылықтың қайта жандануы немесе аграрлық кезең.

4 кезең – 2005жылы бүгінгі күнге дейін – лизингті ынталандыруға және мемлекеттік қолдауға бағыт, лизингтің нормативті-құқықтық базаны қабылдауы, коммерциялық лизингтің құрылу кезеңі.

Бірінші кезең – қаржылық жалмен байланысты, екінші кезең – оперативті лизингтің дамуы, үшінші кезең – лизинг бизнес субъектілері арасындағы бәсекелестіктің күшеюі, төртіншісі – нарықтың лизингтік қызмет көрсетулермен толығыуы.

Қазақстандағы лизинг секторына бөлінген қаржы жалпы инвестициялардың 3% -ын құрайды. лизингке берілген мүліктердің құны 2009 жылы 1,3 млрд долларды құраған, лизингтік келісімдер саны – 4200, соның ішінде ауыл шаруашылық техникаға – 32% құрады.

Лизингке берілетін мүліктің басым бөлігі, яғни 52% ауыл шаруашылығына берілетін мүлік, транспорт, байланыс 18%, өндіріске – 9%, құрылысқа – 11% – ды құрайды.

Төрт лизингтік компания (Астана – Финанс, зерновая Лизингтік компания, Казагрофинанс және Агромашлизинг) Астана қаласында, бір лизингтік компания Қарағандыда (Қарағанды Лизингтік компаниясы) және 10 лизингтік компания Алматыда орналасқан. Сегіз лизингтік компания Альфа –Лизинг, Альянс Лизинг, АТФ Лизинг, БТА Лизинг, Темирлизинг, Халық Лизинг, Нұр – Инвест Лизинг, Центр – Лизинг банктерінің еншілес компаниялары болып саналады. Олардың үлесіне елдегі жалпы көлемнің 51%-ы келеді, 26%-ы “Казагрофинанс” компаниясына тиесілі. Бүгінгі күні елде 180 шамасында жеке лизингтік компаниялар тіркелген. Олардың аймақтық орналасуы бірдей емес, лизингтік операциялардың көбі (46%) Алматы қаласы мен Алматы облысында орналасқан.

Лизингтік компаниялар клиент бизнесінің түріне шектеу қоймайды. Клиенттердің жоғары үлесі шағын және орта бизнес кәсіпкерлеріне тиесілі.

Егер мемлекеттік емес компанияларды қарастыратын болсақ, лизингке өткізілетін мүлік ретінде көлік 50%-ды құрайды. одан кейінгі орында 11%-ды жол құрылыстары техникасы құрайды. Ол

соңғы 5 жылғы Қазақстандағы құрылыстың болуы, “Астана – жаңа қала” және т.б. Жалпы барлық лизингтік компаниялардан сұралатын заңнамалық құжаттардың тізімі бірдей, тек кейбіреуінен аз ғана айырмашылықтары бар, яғни лизингтегі объектінің минималды және максималды құны, пайыздық ставкасы.

АҚ “Казагрофинанс” Қазақстан нарығында 1999 жылдан бастап пайда болды. Негізгі мақсаты: отандық ауыл шаруашылық өнімдері өндірісімен айналысатын компанияларды қолдау, техникалық қамтамасыз ету.

Лизингтік қаржылық несиелік саясатына байланысты базалық шарттары:

- келісім-шарттың орташа сомасы – еш шектеу жоқ;
- максималды сомасы – еш шектеу жоқ;
- лизингтік келісім-шарттың орташа мөлшері – 36,6 мың АҚШ доллары;
- лизингтің минималды мерзімі – 5 жыл;
- максималды мерзімі – 7 жыл;
- лизингте берілетін мүлік – ауыл шаруашылық техникасы;

Лизингтік операциялардың географиялық іске асуы – Ақмола, Ақтөбе, Алматы, ШҚО, Жамбыл, БҚО, Қарағанды, Қостанай, Қызылорда, Павлодар, СҚО, ОҚО облыстары және т.б.

Бүгінгі күнде компаниямен лизингке 10 мыңнан астам түрлі техниканың бірліктері, 1700 түрлі ұйымдар лизинг алушы ретінде тіркелген. ҚР – дың қолдауымен дамудың жоғары деңгейіне шығып, 2009 жылғы активі 35,4 млрд. теңгені, ал жарғылық капиталы 21,8 млрд. теңгені құрады.

ЖШС “Агромашлизинг” 2003 жылы ресейлік өндірушілердің ауыл шаруашылық техникасының Қазақстандағы қызметін қарастыру мақсатымен құрылған. Компанияның мамандануы: ауыл шаруашылығына арналған техниканы лизингке беруге негізделген, 90% астам лизингке берілетін мүлікті дәнді алуға арналған комбайндар, тракторлар құрайды.

Қазіргі таңда еліміздегі барлық лизингтік компаниялар, көбінесе, нақты өндірістік базасы бар, бірақ өндіріс көлемін ұлғайтуға, сол арқылы өндірілетін өнімдер мен көрсетілетін қызметтер сапасын жақсартуға мүмкіндіктер беретін құрылғыларды, көлік құралдарын немесе арнайы техникаларды алуды қалайтын кәсіпорындардың жобаларына көбірек мән береді. Ал, жаңадан басталатын бизнес үшін

лизингке құрылғылар алу өте күрделі мәселелердің бірі болып саналады. Бұндай жағдайды лизингтік компанияның тәуекелділігінің бірнеше есе жоғарылайтындығымен түсіндіруге болады.

Лизинг ұғымы туралы отандық және шетелдік ғалымдардың зерттеулерін сараптау негізінде лизингтік қатынастар ерекшеліктері мен оған тән бірқатар теориялық-әдістемелік аспектілері толыққанды қарастырылды. Өзіндік тұжырымдамаға сәйкес, лизингтік қатынастар – бұл лизинг объектілерін пайдаланушыларды қажетті өндіріс құралдарымен дер кезінде және тиімді түрде қамтамасыз етуге бағытталған жалға беру, несиелік, саудалық қатынастардың жиынтығы болып табылатын кәсіпкерлік және инвестициялық қызметтердің бір түрі және лизингке беруші мен лизингке алушының, сонымен бірге, лизингке беруші мен сатушының арасындағы серіктестік қатынастар деген тұжырымдама жасалынды.

Сонымен, лизинг мүлікті басқару тәсілі ретінде ғана емес, ұлттық экономиканы қаржыландырудың тиімді құралы, оның интенсивті дамуының факторы ретінде елдің бәсекеге қабілетті болуына өз ықпалын тигізеді.

Бүгінге дейін “Даму” Қоры келесі лизингтік компаниялармен кредит жүйесін ашу туралы Келісімшарттар жасасты:

- “Лизинг Групп” АҚ – на 805 млн. теңге;
 - “Темірлизинг” АҚ – на 479,8 млн. теңге;
 - “СК Лизинг” АҚ – на 400,0 млн. теңге;
 - “Евразиялық лизинг” ЖШС – не 230,0 млн. теңге;
- Жиынтығы: 1 914,8 млн. теңге. [2]

1.3 Лизингті агроөнеркәсіп кешенінде пайдалану

АӨК техникалық қамсыздандыру құралдарының қазіргі заманғы қайта қарулануы

– үлкен ғылыми және практикалық мәселе. Мемлекет лизингтің ауылшаруашылық тауар өндірушілердің ресурспен қамтамасыз ету каналы ретіндегі дамуын мақсатты түрде дамытуын ынталандыруға және онымен маңызды экономикалық жетістіктерге жетуге қабілетті. Осындай әсер етудің құралдары болып негізгі қорларға инвестицияларды жеңілдікпен салық салу және лизинг берушілерді басым несиелеу табылады. Лизинг нарығының қалыптасу кезеңінде мемлекеттік қолдау әлемдік тәжірибеде кеңінен қолданылған.

Дамыған нарықтық экономикасы бар елдерде мемлекеттік субсидиялар фермерлер шығындарының 30 – дан 80% дейінгі бөлігін жабады. Лизингтің экономикалық механизмінің және онымен қоса жүретін құжаттардың талдауы мемлекет тәжірибеде жеңілдіктері бар мақсатты несиелеуді қолданатынын көрсетіп отыр. Несие – оны міндетті түрде мақсаты бойынша жұмсау міндетімен ақшалай түрде емес, қажетті техникалық және басқа да құралдар түрінде беріледі.

Сонымен қатар, мемлекеттік лизингтің жүзеге асырылып отырған экономикалық механизмінің бірқатар кемшіліктері бар екенін атап кеткен жөн:

- бөлініп отырған қаражаттардың сол берілген қаражаттарды қайтарудың кепілдіктері жеткіліксіз болуы;

- ауылшаруашылық өндіруші лизинг алушы бола отырып, құқықтық және экономикалық тұрғыда қорғалмаған болып табылады;

- лизинг операцияларын іске асырудың ұйымдастырушылық жүйесі толық қанды жетілмеген.

Із лизингті мемлекеттік қолдаудың төмендегідей шараларын ұсынып отырмыз.

Бағалық саясат ауылшаруашылық тауар өндірушілер үшін (лизинг алушылар) кепілденген сатып алу және кепіл бағаларын өндіріп, қолдануда көрініс табады. Бағалық қатынастарды бүкіл қайта өндіру процесі жүйесінде: материалдық-техникалық ресурстарды сатып алудан бастап, өнімді өткізгенге дейін қарастыру қажет. Зерттеулер көрсетіп отырғандай, ауылшаруашылық тауар өндірушілерге несиелік қызмет көрсетуді ұйымдастырудың қай түрі ұсынылса да (соның ішінде лизингке де) шығындық және рентабельдігі төмен қызмет көрсету жағдайында және ең бастысы баға диспаратеті жағдайында ол қарыздардың қайтарылуын қамтамасыз етпейді.

Ауылшаруашылық өнімді өндіруге кеткен шығындардың негізгі бөлігін лизингке алған материалдық-техникалық құралдарға бағалар (өзіндік құнның 57% жуығы) қалыптастырады. Сондықтан, бірінші кезеңде, біздің ойымызша, олардың өсуін тежеп отыру, қатаң шектеулер орнатпау, ал кейінгі кезеңдерде реформалардың басталуына дейін орын алған бағалар паритетіне ауысу керек.

Осы міндетті шешу әдістерінің бірі болып, материалдық-техникалық құралдардың негізгі түрлеріне бағаларды мемлекеттік реттеу болып табылады. Шекті бағаларды енгізумен қатар, осы

шектерді асырғаны үшін экономикалық санкциялар мен оларды төмендеткені үшін экономикалық ынталандыру орнату керек.

Лизингті жүзеге асырған кезде баға қалыптастыру өндірісті дамытуға және лизинг алушылардың табыстарын арттыруға бағытталуы керек.

Мемлекет өз тарапынан лизинг жобаларын жүзеге асыру үшін мемлекеттік кепілдіктер беруі керек. Салықтық саясат лизинг дамуына мемлекеттік әсер етудің маңызды тетігі болып табылады. Салық салу жүйесі лизингке инвестициялауда халық шаруашылығының басқа да салаларын ынталандыруы керек.

Көптеген экономикасы дамыған елдерде салықтар жиынтығында барлық фермерлік шығындардың 6% аспауы керек. Олардың жартысы табысқа салынатын салық пен мүлікке салынатын салық болып келеді. Біздің ойымызша, лизинг операцияларын жүзеге асыруда осындай арақатынасты басшылыққа алған жөн. Осыған байланысты дифференцияланған салық салу жүйесі және лизинг қатынастарының субъектілеріне салықтық жеңілдіктер жүйесін қолдану қажет олардың ішінде:

– лизинг фирмасын құрғаннан кейін алғашқы жылы лизинг төлемдерін салық төлеуден босату;

– әрекет ету мерзімі кем дегенде үш жыл болатын қаржылық лизинг шартын жүзеге асырудан түскен табысқа салынатын салықтан босату;

– қаржылық лизинг операцияларын жүзеге асыру үшін үш жыл және одан да көп мерзімге несиелерді беруден түскен пайдаға салынатын салықтан банктер мен өзге де несие мекемелерін босату;

– лизинг берушілерді лизинг қызметтерін көрсеткен кезде қосылған құнға салынатын салықты төлеу тәртібін сақтай отырып, қаржылық лизинг объектісін сатып алған кезде қосылған құнға салынатын салық төлеуден босату;

– заңдық тәртіптерде олардың қызметі үшін қолайлы экономикалық жағдайлар тудыру үшін салықтық жеңілдіктер беру.

Лизинг қатынастарын реттеудің маңызды факторы ретінде қаржылық несие АӨК лизинг бизнесіне қатысты республикалық және аймақтық деңгейлердегі қаржылық саясат жобаларды тікелей инвестициялауда көрініс табады.

Аграрлық сектордағы қарыздарды есепке алу мен шығындарды жабу саясаты сақталып қалды. Сондықтан инвестициялар бөлу мен

өндірістің соңғы нәтижелері арасындағы өзара байланыс төмен болып табылады. Ал ол жүйе қаржылық жауапкершілік пен лизинг субъектілерінің қаржылық жауапсыздығын тудырады және тікелей бюджеттік төлемдердің өсуіне, ауылға нақты түсімдердің төмендеуіне әкеп соғады.

Экономикалық тұрғыда АӨК қаржылық проблемалары бюджеттен бөлінген лизинг қаражаттарын пайдалану механизмдерінің тиімді еместігінде көрініс табады. Осы қаражаттардың жетіспеушілігі де маңызды рөл атқарады.

Директивті орталық жүйеде әрекет ететін қаржыландыру тәсілдерін мемлекеттік қолдау тәсілдеріне ауыстыру қажет, оған кіретіндер: қайтарымсыз және ақысыз қаржыландырудан бас тарту, АӨК коммерциялық банктерінің желісін құру. Мемлекеттік қаражаттарды лизингті тікелей инвестициялау үшін емес, лизинг қарым – қатынастарында кепілдіктер беру үшін жұмсау.

Отандық лизинг компаниялары (фирмалары) алдында пайда болатын келесі мәселе ретінде ұзақ мерзімді несиелерді тартудың мүмкіндігін шектеу табылады. Коммерциялық банктер беретін қарыздардың қысқа мерзімді сипаты лизинг операцияларының ұзақ мерзімді сипаты талаптарына қарама-қайшы болып табылады.

Ауылшаруашылық салалары мен АӨК ресурстармен қамтамасыз ету салаларының дағдарыс кезеңінен шығуы үшін және нарықтық жағдайдағы қалыпты жұмыс жасауын қамтамасыз ету үшін АӨК материалдық-техникалық қамтамасыз ету бағдарламасының болуы қажет.

Барлық аталған ұйымдастырушылық – экономикалық шаралар техниканы лизинг арқылы жеткізудің көлемін ұлғайтып, тозған техника шығуының ішінара болса да қалпына келтірілуін және сол арқылы механизацияланған жұмыстардың минималды түрде қажетті көлемін жүзеге асыруға және ауылшаруашылық өнім өндірудің ары қарай түсуін алдын алуға ықпалын тигізуі керек.

Агроөнеркәсіп кешеніндегі лизинг (агролизинг) – бұл көлік, жабдықтар, көлік құралдары мен өндірістік мақсаттардағы ғимараттардың ұзақ мерзімді жалға беруі, оның мақсаты уақытша бос немесе тартылған қаржылық қаражаттарды инвестициялау арқылы ауылшаруашылық кәсіпорындарды техникалық қамтамасыздандырудың деңгейін көтеру.

Агролизинг объектісі болып кез келген қозғалатын және қозғалмайтын мүлік табылады. Ол әрекет етуші сыныптама бойынша ауылшаруашылық мақсаттардағы негізгі қорларға жатады, оған кірмейтіндер әрекет етуші заңнама бойынша нарықта еркін айналымға түсуге тыйым салынған немесе кеден заңдары бойынша уақытша кіруге (шығуға) тыйым салынған мүліктер.

Агролизинг субъектілері:

– лизинг беруші – лизинг қызметін жүзеге асыратын заңды тұлға, яғни шарт бойынша арнайы сол мақсаттар үшін сатып алынған мүлікті лизингке беруді жүзеге асыратын заңды тұлға;

– лизинг алушы – мүлікті лизинг шарты бойынша пайдалануға алып отырған кәсіпкерлік қызметті жүзеге асыратын заңды тұлға немесе заңды тұлға құрмай жеке кәсіпкер ретінде кәсіпкерлік қызметті жүзеге асырумен айналысатын азамат.

Лизинг компаниялары (фирмалар) – бұл акционерлік қоғамдар немесе өзге де ұйымдастырушылық құқықтық нысандарда құрылатын ұйымдар, олар құрылтай құжаттары мен лицензияларына сәйкес лизинг берушілер қызметтерін жүзеге асырады.

Лизинг мүлкін лизинг компанияларының қаржыландыруы жеке және заем қаражаттары арқылы жүзеге асырылады.

Лизинг шарты келесі талаптарды қанағаттандыруы керек:

– егер шартта өзгеше көзделмесе, агролизинг объектісі мен лизинг мүлкін сатушыны таңдау құқығы лизинг алушыда болады;

– лизинг мүлкін лизинг алушы тек қана өндірістік мақсаттарда жұмсайды;

– лизинг мүлкін лизинг беруші лизинг мүлкін сатушыдан оны лизинг алушыға беру шартын орындау үшін ғана ала алады;

– лизинг кезеңіндегі лизинг төлемдерінің сомасы мәмілені құрастырған кездегі лизинг мүлкінің құнынан төмен болмауы керек.

Лизингке берілген мүлік лизинг шартының әрекет ету мерзімінде лизинг алушының мүлкі болып қала береді.

Лизинг шартында лизинг алушының лизинг мүлкін лизинг шарты аяқталған соң немесе лизинг шарты аяқталғанға дейін сатып алу құқығы көзделуі мүмкін.

2-тарау. НЕГІЗГІ ҚОРЛАРДЫҢ АУЫЛШАРУАШЫЛЫҚ ЛИЗИНГІНІҢ РЕСПУБЛИКАДА ҚАЗІРГІ ЗАМАН ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ ЖӘНЕ ДАМУДЫҢ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ТЕНДЕНЦИЈАЛАРЫНА ТАЛДАУ ЖАСАУ

2.1 Қазақстандағы лизингтің қазіргі заманғы жағдайы

Аграрлық сектордың тұрақты дамуы, инвестицияларды тартуы және ауылшаруашылық тауар өндірушілер үшін қаржылық қаражаттардың қол жетімділігін қамтамасыз етуіңіз мүмкін емес болып табылады.

Кез келген өндірістің материалдық техникалық базасына ірі масштабты капиталды салымдардың жүзеге асыруға мүмкіндік беретін қаржылық құралдардың бірі ретінде лизинг табылады.

Қазақстанда ол арқылы ауылшаруашылық техниканың жаңғыртуы жүзеге асырылған лизинг өз дамуын 2001 жылдан бастады.

Республикада 2008 жылдың басында 154,4 мың шынжыртабан және доңғалақты тракторлар, 46,5 мың бидай жинау комбайндары, 14,7 мың дестелегіштер, 90,6 егушілер болған. Соңғы жеті жылда (2001-2007 ж.ж.) негізінен лизинг бойынша алынғандар: ауылшаруашылық техниканың негізгі түрлерінің 28,6 мыңнан астамы, 2007 жылы 5,2 мыңнан астамын жалпы сомасы 45,0 млрд. теңгеге: тракторлар – 1129 бірлік, бидай жинаушы комбайндар – 1606 бірлік, сепкіштер – 681 бірлік, егу кешендері – 394 бірлік, дестелегіштер – 310 бірлік.

Республикада лизингтің дамуы төрт бағыт бойынша жүзеге асырылады:

- техникалық құралдардың прокаты бойынша әрекет етуші пункттер мен кәсіпорындар;
- коммерциялық банктердің лизинг операциялары;
- жаңа арнайы мамандандырылған лизинг фирмалары;
- халықаралық экспорттық, импорттық, компенсациялық немесе өзге де лизингтер.

Бүгінгі таңда Қазақстандағы нарықта мемлекеттік, жеке және коммерциялық банктермен құрылған “ҚазАгроҚаржы”, “Бидай лизинг компаниясы”, “Халық-Лизинг”, “АТФ-Лизинг”, “БТА-Лизинг” және т.б. лизинг компаниялары әрекет етеді.

АҚ “ҚазАгроҚаржы” – мемлекеттің жүз пайыздық қатысуы бар кәсіпорын, оның негізгі мақсаты болып ауылшаруашылық тауар өндірушілерді өндірістік техникамен лизинг негізінде қамсыздандыру табылады.

АҚ “ҚазАгроҚаржы” маңызды бағыты – онда өндірілген шынжыртабанды Т-95 тракторларының 400 данасын лизингке тоғыз жылға орналастыру арқылы Павлодар трактор зауытына көмек көрсету. Барлығы компанияның қызмет етуінің екі жылында ауылшаруашылық тауар өндірушілерге 8,6 млрд. тенгеден астам сомаға техника берілген. Жағдайлары жеңілдікпен: сыйақы мөлшері жылдық 5% құрайды, лизинг мерзімі орта есеппен алғанда – 7 жыл, лизинг төлемдерін төлеу мерзімі – жылына бір рет. 2000жылы лизинг алушылар тарапынан жүз пайыздық төлеу мүмкіндігіне қол жеткізілген. 2004жылы – 96%. Бюджетке лизингті ұйымдастыру үшін бөлінген 2 190 млн. теңге қайтару мүмкіндігі қамтамасыз етілген.

ЖШС “Бидай лизинг компаниясы” лизинг нарығына 2001 жылдың мамыр айынан бастап енген, Қазақстанның бидай Кеңесінің мүшесі болып табылады, бидай өндіру саласында қызметін атқарады. Оның серіктестері мен лизинг алушылары – ірі коммерциялық банктер, бидай компаниялары, бидай егетін облыстардың ауылшаруашылық тауар өндірушілері. Компания, негізделген лизинг кестесін ұсына отырып 3-4 жылға ірі коммерциялық банктерден қаражаттар тартты: ААҚ “Қазкоммерцбанк”, ААҚ “Қазақстан Халық Банкі”, ААҚ “Алматы сауда қаржы банкі”.

Қазақстан Республикасының заңдарында несиелік серіктестіктің бірнеше түрлері көзделген: несиелік-депозиттік серіктестіктер, несиелік серіктестіктер және ауылдық-несиелік серіктестіктер.

Ауылдық-несиелік серіктестіктің ерекшелігі – оның қызметінің ауыл шаруашылығы өндірісінің қатысушыларын несиелеуге және осы ауылдық несиелік серіктестікке қатысушыларға банктік қызмет көрсетуге бағытталуында болып отыр. Ауылдық – несиелік серіктестік дегеніміз – өзара несиелеу үшін оған қатысушылардың ақша қаражаттарын жинақтау жолымен жеке және заңды тұлғалардың ерікті түрде бірігуі нәтижесінде құрылған, банктік операциялардың жеке түрлерін іске асыратын заңды тұлға деп анықталады.

Ал, несиелік серіктестіктің келесі бір түрі несиелік-депозиттік серіктестіктің қызметінің ерекшелігі – заңды тұлғалардың ақша қаражаттарын депозитке қабылдау мүмкіндігінің болуында.

Несиелік серіктестіктің заңмен бекітілген анықтамасына келер болсақ, Қазақстан Республикасының “Несие серіктестіктері туралы” заңына сәйкес несиелік серіктестік – жеке және заңды тұлғалардың оның қатысушыларының несие және өзге де қаржылық сұранысын қанағаттандыру үшін, оның ішінде олардың ақшаларын шоғырландыру жолымен және Қазақстан Республикасының заңнамасымен тыйым салынбаған басқа да көздер есебінен қызмет көрсету үшін құрылған заңды тұлға [83].

Несиелік серіктестікті банктік қызметке қатысушы басқа тұлғалардан айрықша ажырататын ерекшеліктер ретінде мыналарды атауға болады:

1) Несиелік серіктестіктердің ұйымдастырушылық-құқықтық нысандары алуан түрлілігінің заңнамамен бекітілуі, яғни, “несиелік серіктестіктер Қазақстан Республикасының заңдарының ерекшеліктеріне қарай коммандиттік серіктестік, жауапкершілігі шектелген серіктестік, толық серіктестік, акционерлік қоғам ұйымдастырушылық-құқықтық нысандарында құрылуы мүмкін. Ал, банктер үшін жалғыз ғана акционерлік қоғам ұйымдастырушылық-құқықтық нысаны белгіленгендігін ескерер болсақ, несиелік серіктестіктердің ұйымдастырушылық-құқықтық нысаны кең көлемде көзделген деуге болады.

2) Несиелік серіктестіктердің атқаруы үшін бекітілген банктік операциялардың тізімі банктер іске асыратын операциялар тізімімен салыстырғанда шектелген. Дегенмен, Ұлттық Банк несиелік серіктестіктің әрбір түрі үшін жеке-дара өзіндік құқық қабілеттілікті анықтап қойған.

Мысалы, несиелік-депозиттік серіктестік банктік операциялардың төмендегідей түрлерін іске асыруға құқылы:

– депозиттер қабылдау, заңды тұлғалардың банктік шоттарын ашу және жүргізу;

– кассалық операциялар: банкноттар мен монеталарды қабылдау, беру, қайта есептеу, ұсақтау, айырбастау, топтастыру, қаптау және сақтау;

– аудару операциялары: заңды және жеке тұлғалардың ақша аудару жөніндегі тапсырмаларын орындау;

- есепке алу операциялары: заңды және жеке тұлғалардың вексельдерін және басқа да борыштық міндеттемелерін есепке алу;
- заемдық операциялар: ақылылық, мерзімділік және қайтарып беру шартымен ақшалай нысанда несиелер беру;
- заңды тұлғалардың тапсырмасы бойынша олардың банктік шоттары бойынша есеп айырысуды іске асыру;
- сейфтік операциялар: құжаттық нысанда шығарылған бағалы қағаздарды, клиенттердің құжаттарын және құндылықтарын сақтау жөніндегі қызмет, сейфтік жәшіктерді, шкафтар мен ғимараттарды жалға беру;
- ломбардтық операциялар: жеңіл жүзеге асырылатын бағалы қағаздардың және жылжымалы мүліктің кепілдігіне қысқа мерзімді несиелер беру;
- шетел валютасын ауыстыру операцияларын ұйымдастыру;
- төлем құжаттарын инкассоға қабылдау;
- лизингтік қызметті іске асыру.

Сонымен қатар, ұйымдастырушылық-құқықтық нысанына қарай серіктестіктің қызметін дифференциациялауға жол беріледі. Айталық, қосымша жауапкершілігі бар серіктестік нысанындағы несиелік-депозиттік серіктестік депозиттерді қабылдауға, қосымша жауапкершіліктің соммасынан аспайтын мөлшерде серіктестіктің қатысушысы болып табылмайтын заңды тұлғалардың банктік шоттарын ашуға және жүргізуге құқылы; жауапкершілігі шектелген серіктестік нысанындағы несиелік-депозиттік серіктестік депозиттер қабылдауға, несиелік-депозиттік серіктестіктің өзіндік капиталының елу пайызынан аспайтын мөлшерде серіктестіктің қатысушысы болып табылмайтын заңды тұлғалардың банктік шоттарын ашуға және жүргізуге құқылы;

Қарапайым несиелік серіктестіктің және ауылдық несиелік серіктестіктің құқық қабілеттілігі жоққа шығару әдісімен анықталған. Банктік қызметтің атаулы субъектілері аударма операцияларын: заңды және жеке тұлғалардың ақша аудару жөніндегі тапсырмаларын орындау; есепке алу операцияларын: заңды және жеке тұлғалардың вексельдерін және басқа да борыштық міндеттемелерін есепке алу; заемдық операцияларды: ақылылық, мерзімділік және қайтарып беру шартымен ақшалай нысанда несие беру; ломбардтық операцияларды: жеңіл жүзеге асырылатын бағалы қағаздар мен

жылжымалы мүліктің кепілдігіне қысқа мерзімді несиелерді беруді; төлем құжаттарын инкассоға қабылдауды есептемегенде, көзделген банктік операцияларды орындауға құқылы. Аталған операцияларды несиелік серіктестік және ауылдық – несиелік серіктестік өздерінің қатысушыларына және акционерлеріне қызмет көрсету барысында ғана орындауға құқылы.

Қазіргі Қазақстандық заңнама банктік қызметтің субъектілерінің қатарын кеңейту және олардың құқықтық мәртебесін нақты және толығырақ анықтау міндетін орындауы тиіс. Қазақстан Республикасының “Несиелік серіктестіктер туралы” заңына сәйкес, несиелік-серіктестік дегеніміз – оның қатысушыларының несиелерге және басқа да қаржылық қызмет көрсетулерге деген сұранысын олардың ақиналарын жинақтау жолымен немесе басқа да көздерден қанағаттандыру үшін жеке және заңды тұлғалармен құрылған заңды тұлға.

“Несиелік серіктестіктер туралы” заң ережелеріне талдау жүргізу негізінде несиелік серіктестіктің құқықтық мәртебесінің неғұрлым айрықша ерекшеліктерін атап көрсетуге болады.

Біріншіден, несиелік серіктестік, жауапкершілігі шектелген серіктестік нысанында құрылады және серіктестіктің қатысушыларының саны үшеуден кем болмауы керек [2, 6-б.].

Екіншіден, кредиттік серіктестік өзінің қызметін іске асыру үшін уәкілетті органның лицензиясын алуы тиіс [3, 2-б.].

Үшіншіден, кредиттік серіктестіктің қатысушылары азаматтық заңнамамен көзделген құқықтардан басқа, кредиттік серіктестіктің қызметін пайдалануға құқылы [4].

Төртіншіден, “Несиелік серіктестіктер туралы” заңның 18-бабына сәйкес, лицензиясы болған жағдайда несиелік серіктестіктің өз қатысушылары үшін төмендегідей банктік және басқа да операцияларды іске асыруына құқығы бар [1]:

1) аудару операцияларын: төлемдер және ақша аударымы жөніндегі тапсырмаларды орындау;

2) қарыз операцияларын: ақы төлеу, мерзімділік және қайтарымдылық талаптарына сәйкес ақшалай нысанда кредиттер беру;

3) несиелік серіктестік қатысушыларының төлем құжаттарын (вексельдерді қоспағанда) инкассоға қабылдау;

4) аккредитивті ашу (ұсыну) мен растау және ол бойынша міндеттемелерді орындау;

5) сейфтік операцияларды: сейф жәшіктерін, шкафтар мен үй-жайларды жалға беруді қоса алғанда, құжаттамалық нысанда шығарылған бағалы қағаздарды, құжаттар мен құндылықтарды сақтау жөніндегі қызметтерді;

6) лизинг қызметін жүзеге асыру;

7) несиелік серіктестік қатысушыларының банк шоттарын ашу және жүргізу;

8) несиелік серіктестіктің қатысушылары үшін Операцияларды жүргізудің жалпы шарттары жөніндегі ережелерде көзделген сомалар шегінде ақшалай нысанда орындауды көздейтін кепілдіктер, кепілгерлік және өзге де міндеттемелер беру;

9) факторингтік операцияларды: тауарларды (жұмыстарды, көрсетілетін қызметтерді) кредиттік серіктестік қатысушысынан, сатып алушыдан төлемсіз тәуекелін қабылдай отырып, төлемді талап ету құқығын сатып алуды;

10) кассалық операцияларды: осы тармақта көзделген операцияларды жүзеге асыру кезінде қолма-қол ақшаны қабылдау және беруді жүзеге асыруға құқылы.

Сондай-ақ, несиелік серіктестіктердің қызметін реттеу барысында белгілі бір өкілеттіктерге ие болатын уәкілетті орган ретінде Ұлттық Банктің мүмкіндіктерін шектейтін ережелердің алынып тасталғандығын ескергеніміз жөн [3].

Несиелік серіктестіктің қызметін реттеуге бағытталуының өзі заңның аса маңызды мән-жайы болып табылады. Осылайша, “Несиелік серіктестік туралы” заңның негізгі мақсаты – біріншіден, атаулы құқықтық қатынастарға қатысушыларға өздерінің қызметін жүзеге асыру үшін қаржылық күштерін біріктіру мүмкіндігін білдірсе, екіншіден, бәсекелестікті ынталандыру және банктік қызметтің белгілі бір альтернативасын қалыптастыру арқылы экономиканың даму қарқынына ықпалын тигізеді деген ой-тұжырым жасауға болады.

Қысқа мерзім ішінде (2001ж. мамыр айынан 2002ж. қараша айына) компания лизингке отандық ауылшаруашылық тауар өндірушілерге 1000 бірлік бидай жинайтын комбайндар мен тракторларды жалпы сомасы 5,4 млрд. теңге жеңілдік жағдайлармен сатып алды, лизинг мерзімі – 3-8 жыл, лизинг төлемдерін төлеу мерзімі – жылына бір рет, кепіл – жер пайдалану құқығы. Лизинг төлемдерін төлеуді ли-

зинг алушылар ақша қаражаттарымен де бидаймен де жүзеге асыра алады. Басқа лизинг компанияларына қарағанда ЖШС “Бидай лизинг компаниясы” аванс төлемдерін талап етпейді және лизинг затын міндетті түрде сақтандыруды талап етпейді.

2002 ж. АҚ “Қазақстанның Даму Банкімен” бірлесе отырып, лизингке Ақмола, Қостанай, Солтүстік Қазақстан облыстарының ауылшаруашылық өнімдерін өндірушілеріне 280 “Енисей” бидай жинайтын комбайндарының 10 млн доллар сомаға орналастыруы жүзеге асырылды. АҚШ 8 жыл мерзімге. Қазақстанда алғашқы рет ЖАҚ “Қазақстанның Даму Банкі” арқылы лизинг кестесі бойынша ұзақ мерзімді жоспар құрылды. Оның мерзімі 8 жыл, ол ауылшаруашылық тауар өндірушілерге лизинг төлемдерін төлеу бойынша жеңілдік жағдайларын тудырады.

Талдауда көрсетіп отырғандай, Қазақстанда бұрынғы колхоздар мен совхоздардың тарап кетуіне байланысты ауылшаруашылығын техникалық қамсыздандырудың деңгейі де түсіп кетті: 2008 ж. тракторлар саны 1992ж. қарағанда 30,1%, бидай комбайндарының саны – 44,5%, дестелегіштер саны – 20% түсті (1-кесте).

1-кесте – Ауылшаруашылық көліктердің негізгі түрлерінің болуы

Техника түрлері	Жыл							
	1992	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Тракторлар	222,4	127,6	128,5	129,4	132,7	134,8	137,2	155,5
Комбайндар	84,1	42,7	43,8	43,9	44,3	44,6	45,1	47,0
Дестелегіштер	18,5	14,6	14,8	14,9	15,5	15,6	15,2	14,9
Жүк автокөліктер	58,9	48,2	48,4	48,4	49,1	47,6	46,8	49,8
Дәнсепкіштер	68,4	59,2	59,2	59,8	57,8	59,2	61,3	80,7

Көлік трактор паркінің құрамына талдау дөңгелектік тракторлар үлесіне 74%, шынжыртабандыларға – 23,3% келетінін көрсетіп отыр. Көліктер саны бойынша дөңгелектілер ішінде (сурет 1) МТЗ тракторлары басым (50%), екінші орында – К-700 тракторлары (12,6%).

Елдің комбайн паркі негізінен ресейлік техника есебінен жиынтықталған. “Енисей” маркасының үлесі 51%, “Нива” – 37%. алыс шетелдердегі басқа өндіруші зауыттар үлесіне 5% (2-кесте) келеді. Бидай жинайтын комбайндардың жастық құрамы төмен-

дегідей болып отыр: 2001 ж. дейін шығарылған – 78%, 2001 ж. бастап шығарылған – 22%. 1992 жылға қарағанда бидай өнімдерінің көлемі елеулі түрде қысқартылды – 22,6 млн га – дан 16,1 млн га –ға дейін. Сонымен қатар, 1999 жылдан бастап өңделетін көлемдердің өсуі байқалып отыр, ол тұрақты жемістер мен ауылдық тауар өндірушілердің экономикалық жағдайы өсуінің салдары болып табылады.

1-сурет – Қазақстан Республикасының трактор паркінің құрылымы

2-кесте – Қазақстан Республикасының өндіруші елдер бойынша комбайн паркінің құрылымы

Ел атауы	Комбайн маркасы	Бірлік көлемі
Ресей	“Дон – 1500”	1141
	“Енисей”	24279
	“Нива”	17397
	КЗС “Русь”	170
	“Вектор”	1366
АҚШ	“Джон-Дир”	1325
	“Кейс”	333
	“Массей – Фергисон”	16
	“Челленджер”	21
Канада	“Вестерн”	58
Германия	“Клаас”	600
	“Лексион”	2
	“Топлайнер”	4
Италия	“Лаверда”	103
Голландия	“Нью-Холанд”	125
Қытай	“Дон-Фон”	9
Корея	Д-55 “Кукче”	10
Барлығы		46959

Қазіргі ауылшаруашылық техниканың паркі 80% шегінде тозған. 70-75% тракторлар мен комбайндардың орта жасы 14-20 жыл, пайдаланудың нормативті мерзімінде 7-10 жыл. Бар техниканың техникалық дайындығы техника бірлігіне 70–80% пайыздан аспайды. Техника бірлігіне жүктелім үлкен болып табылады, республиканың жекелеген аймақтарында ол нормативтіден 1,2-1,6 есе асады. Сонымен қатар, ауылшаруашылық өндірістің энергиямен қамтамасыз етілуі республика аймақтарында 2008 ж бірінші қаңтарында құрады (3 кесте).

3-кесте – Қазақстан аумақтары бойынша ауылшаруашылығын энергиямен қамсыздандыру.

Аймақ	энергиямен қамсыздандыру., ж.к./ га
Ақмола	1,22
Ақтөбе	0,9
Алматы	2,84
Атырау	3,3
Шығыс Қазақстан	2,3
Жамбыл	1,55
Батыс Қазақстан	1,77
Қарағанды	1,6
Қостанай	1,31
Қызылорда	3,0
Маңғыстау	2,8
Павлодар	2,69
Солтүстік Қазақстан	1,24
Оңтүстік Қазақстан	3,13
Қазақстан бойынша орташа	1,75

Қалыптасқан жағдайда бір тракторға жүктелім 150 га жуық болса, бидай жинайтын комбайнға – 311 га астам болады, ал Германияда сәйкесінше 10 және 48 га, Канадада – 63 және 125 га.

2001 ж. шығарылған бидай жинайтын комбайндардың жинайтын аумақтары 9,4 млн га, немесе 58% құрайды, бидай глинының қалған бөлігі 2001-2008 ж.ж. сатып алынған комбайндарға келеді.

1994 жылдан 1999 жылға дейін республиканың ауылшаруашылығы жаңа техникамен қамтамасыз етілмеді деп айтсақ та болады. Жекелеген коммерциялық немесе делдалдық құрылымдар әкелген

көліктердің саны аз болғандығы ауылшаруашылық құрылымдардың техникалық қамсыздандырылуына өз ықпалын тигізе қойған жоқ.

Пайдалану тиімділігі деңгейінің төмендеуі, тозудың артуы, техникамен қамтамасыз етілу, аграрлық саланың материалдық-техникалық базасының және өзге де материалдық-техникалық құралдардың тозуы сондай-ақ нарықтың осы сегментінің дамуы.

Ауылшаруашылық тауар өндірушілердің сәйкес техникаға негізделген қажеттілігін қамтамасыз етудің тежеуші факторы ретінде олардың төлем қабілеттілігінің деңгейі болып табылады. Соңғы жағдай ауылшаруашылық техника лизингінің дамуына алғышарттар жасайды, ол 2000 жылдан бастап заңдық құқықтық рәсімдеуге ие болған. Лизингті қаржыландырудың бюджеттік желілерінің дамуы және оның инфрақұрылымының дамуы. Осы кезеңнен бастап мемлекеттік қолдау өсуімен және ауылшаруашылық тауар өндірушілердің қаржылық жағдайы жақсаруымен байланысты тракторлармен, комбайндармен және өзге де ауылшаруашылық техникамен қамтамасыз етудің сандық және сапалық өсуі байқалады.

Соңғы жылдары ауылшаруашылықтың энергиямен қарулануы техниканы лизинг негізінде жеткізу есебінен едәуір түрде өсіп отыр.

Көлік трактор паркін жаңарту бойынша оң тенденциялар байқалып отыр. Соңғы жеті жылда (2001-2007ж.ж.) әр түрлі қайнар көздерден (жергілікті бюджет, ауылшаруашылық тауар өндірушілерінің өзіндік қаражаттары, қаржылық инвесторлар, “ҚазАгроҚаржы” қаражаттары) 26,4 мыңнан астам ауылшаруашылық техниканың негізгі түрлері алынған. (4-кесте).

Соңғы жылдары ауылшаруашылық тауар өндірушілер жаңа буындағы техниканы сатып алады, олардың өнімділігі бар техниканың көрсеткіштерін екі үш есе асады.

Лизинг сұранысқа ие қаржылық институт болып табылады, ол елдің экономикасы дамуы үшін қажет, себебі, ауылшаруашылық техниканы жалға алу және банк несиесі бойынша сатып алу алдында артықшылықтарға ие болады.

Техниканың негізгі мөлшері лизинг шартымен сатып алынды. Лизинг негізінде ауылшаруашылық техникамен қамтамасыз ету бар көлік трактор паркін 2001-2007 ж. 2%, бидай комбайндарымен – 8, дестелегіштер – 5% қамтамасыз етті (5-кесте).

4-кесте – АҚ “ҚазАгроҚаржы” арқылы ауылшаруашылық өндіріс үшін техника мен жабдықтың түсу динамикасы

Техника атауы	жыл							Барлығы
	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	
Тракторлар	1102	571	916	1427	1250	1220	1129	7615
Комбайндар	1596	1410	1364	1415	1461	1295	1606	10147
Егін оратын машина	354	194	228	428	376	168	350	2098
Дәнсепкіштер	450	686	501	1425	865	468	681	5076
Егіс науқаны кешендері	13	9	16	299	425	355	394	1511
Барлығы :	3 515	2 870	3 025	4 994	4 377	3 506	4 160	26 447

5-кесте – Қазақстанда лизинг негізінде ауылшаруашылық техниканы сатып алу (дана)

Техника атауы	ЖЫЛ								Жаңару пайызы
	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	барлығы	
Тракторлар	266	5	288	595	492	596	586	2828	2,0
Дән жинайтын комбайндар	89	148	484	548	583	745	656	3253	8,0
Егін оратын машина	170	64	115	95	53	32	140	669	5,0
Дәнсепкіштер	450	5	90	223	198	140	303	1409	2,0

АҚ “ҚазАгроҚаржы” лизинг негізінде техниканы сатып алуға инвестициялар көлемі 2002-2007 ж. 68,8 млрд. теңге құрады, соның ішінде бюджеттік қаражаттар есебінен – 37,7 млрд. теңге (54,8%), экспорттық қаржыландыру – 17,4 млрд. теңге (25,3%) және өзіндік қаражаттар – 13,7 млрд. теңге (19,9%) (2 сурет).

Жылдан жылға АҚ “ҚазАгроҚаржы” көлемі 2007 жылы 2002 жылмен салыстырғанда – 13,9 есе қайнар көздер құрылымы өзгерді, мәселен, егер 2002 жылы ол бюджет қаражаттары есебінен жүзеге асырылған болса, 2007 жылы бюджет қаражаттары 36,5%, экспорттық қаржыландыру – 48,6 және өзіндік қаражаттар – 14,9% құрады.

2008 жылдың басында АҚ “ҚазАгроҚаржы” өзіндік капиталы және міндеттемелері 56 млрд. теңге құрады, соның ішінде өзіндік капитал – 29,3 млрд. теңге (52,3%), міндеттемелер – 26,7 млрд. теңге (47,7%). Өзіндік капитал құрылымында – жарғылық капиталдың үлестік салмағы – 98,3%, қосымша төленген капитал – 0,3%, міндеттемелер құрылымында – ұзақ мерзімді заемдар мен қаржылық аренда, алынған қысқа мерзімді заемдар – 15,7, қысқа мерзімді несиелік қарыз – 4,1%.

Сыйақы алумен байланысты табыстар 2007 жылы 3,2 млрд. теңге құрады, соның ішінде, қаржылық аренда бойынша – 1,5 млрд. теңге (46,9%), бағалы қағаздар бойынша – 1,4 млрд. теңге (43,8%), сыйақы төлеу бойынша шығындар – 928 млн теңге, соның ішінде алған заемдар бойынша – 805 млн теңге (86,7%) және бағалы қағаздар бойынша – 123 млн теңге (13,3%), сыйақы төлеумен байланысты емес шығындар – 1198 млн теңге, соның ішінде операциялық шығындар – 660 млн теңге (55,1%), табыс – 681 млн теңге, корпоративті табыс салығы – 135 млн теңге, пайда – 546 млн теңге.

АҚ “ҚазАгроҚаржы” арқылы қаржыландыру жеті бағыт бойынша жүзеге асырылады: ет, бидай өңдеу, көкөністік, күріш және май. Атап айтқанда, алты аймақта диірмен кешендері мен нан пісіру комбинаттары салынған, өсімдік майларын құю бойынша француз желілері және күрішті қайта өңдеу бойынша Алматы облысында желі салынды, шұжықтар өңдеу бойынша жабдықтар алынды, Атырау облысында түйе сүтін өндіру үшін кішкене зауыт салынып, Ақмола облысында Есілдік май өңдеу зауыты салынды.

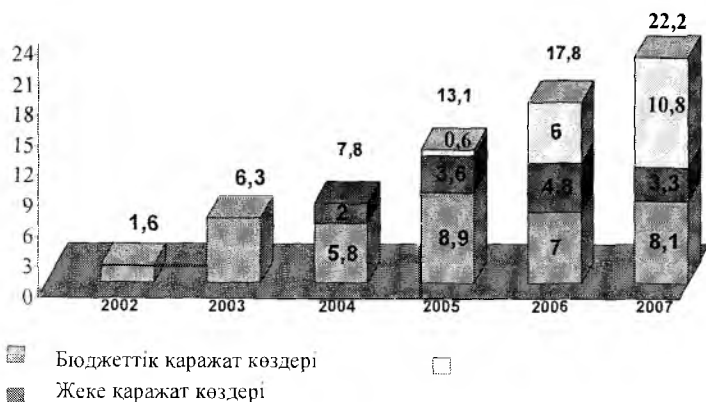
2008 жылы АҚ “ҚазАгроҚаржы” 18,5 млрд. теңге бөліңді, соның ішінде техника мен технологиялық жабдықтарды сатып алу үшін – 2,6 млрд. теңге, лизингке беру үшін ауылшаруашылық техника – 4,7 млрд. теңге, ауылшаруашылық және балық өнімдерін өңдеу үшін жабдықтарды – 2,4 млрд. теңге., сүт және ет бағытындағы тауарлық мал шаруашылығы фермаларын құру үшін негізгі қорлар (жабдықтар, мал, ауылшаруашылық техника, айналымдағы қорларды ішінара несиелеу) – 8,8 млрд. теңге алынды.

Лизинг арқылы ет тауарлы фермаларды құру үшін ЖШС “Агрофирма Отан” және КПТ “Зинченко и К” 2007 жылы 4 млрд. теңге сомасына несиелік берді, оның кепілдік берушісі АҚ “ҚазАгроҚаржы” болды, онымен “ОтесАтил” компанияларының толық жобаны жүзеге асыру бойынша несиелік қаржыландыру ашылды: “балықты терең қайта өңдеу бойынша өндірісті құру үшін биологиялық экологиялық таза өндіріс пен оны қайта өндіру, сондай-ақ мал өнімін қайта өңдеу бойынша кәсіпорындар құру”.

Қостанай облысының Федор ауданындағы ЖШС “Турар” АҚ “ҚазАгроҚаржы” арқылы сатып алып, француз компаниясының “Вестфал-Сердж” сауу алаңқайын іске қосты.

Техниканы жаңарту жасалған жұмыстардың көлемін көбейтуге мүмкіндік берді. Мәселен, 2002 жылы бидай өнімдерін егу кезінде қазіргі заманғы кешендермен егілгендердің үлестік салмағы 0,6% тең болды, 2007 ж. – 25%, 2002 жылы пайдалану мерзімі жеті жыл болған бидай жинау комбайндарының ауданы 22% және 2007 жылы – 40% құрады (3-сурет).

Бірақ көптеген ауылшаруашылық тауар өндірушілердің қаржылық жағдайы көлік трактор паркін толығымен жаңартуға мүмкіндік бермейді.

2-сурет – АҚ “ҚазАгроҚаржы” арқылы ауылшаруашылық техника мен жабдықтарды лизинг арқылы алу

Алыс шетелдердің жоғары бағалы көліктерін тек қана ірі бидай зауыттары сатып ала алады. Олар оны басқа салаларда (элеваторлар, жанар – жағар май құю станциялары және т.б.)

3-сурет – Егістік және жинау жұмыстарын орындаған кездегі өнімділігі жоғары техниканың қатысу үлесі

Сонымен, шаруашылықтардың көбі үшін көлік трактор паркін жаңарту Қазақстанда және ТМД жасалған көліктермен жүзеге асырған тиімді болып табылады. Алыс шетелдердегі көліктердің ең жақсы үлгілерін Қазақстанда өндіру қажет, ол сол көліктердің құнының едәуір түсіруге мүмкіндік береді.

Талдауда көрсетіп отырғандай, өнімділігі жоғары техниканы сатып алу ауылшаруашылықтың энергиямен қамсыздандырылуын 17% арттыруға, комбайнның мезгілдік жүктелімін 531 гектардан 310 гектарға дейін түсіруге мүмкіндік береді. Оның техникалық дайындық коэффициенті 0,76 – ке тең болған кезде егістік кешендермен (Хорш, Джон-Дир, Кейс, Морис) егістік техниканың жалпы санының 4,3% құрайтын техникамен егуге, 22,8% – республиканың егіс алқаптарын, бөлшек қаттардың шығарылуын екі есе арттыруға мүмкіндік береді.

Жаңа ауылшаруашылық көліктер неізінен солтүстік ауданға бидай өндіру үшін жіберіледі, сондықтан, бұнда техниканы жаңартудың темптері республикадағыға қарағанда жоғары болып табылады. Мысалы, 2004-2008 жылдары 6203 бидай жинайтын комбайндар, соның ішінде солтүстік аймақтарға – 4662 бірлік (75%) алынды.

2.2 Негізгі қорлардың ауылшаруашылық лизингі дамуының шетелдік тәжірибесі

Соңғы екі онжылдықта лизинг еуропалық елдер мен американдық континентте кеңінен дамыды. Нәтижесіне оның халықаралық деңгейде үндестірудің қажеттілігі туындады. Осы мақсаттарда халықаралық қаржылық лизинг туралы Конвенциясының жобасы

жасалды, онда лизинг мүліктік қатынастардың үш жақтық кешені ретінде қарастырылды. Қаржылық лизинг мәмілесіне үш тарап қатысады. Олардың бірі – лизинг беруші, ол пайдаланушымен қуатталған шарттарға сәйкес (екінші тарапты) жеткізушімен (үшінші тараппен) жеткізу туралы келісімге келеді. Лизинг қызметтерінің алуан түрлігі қазақстандық экономика жағдайында да мүмкін, ол оны сапалық жағынан жаңа жағдайға өтуіне ықпалын тигізеді. Бұнда маңызды болатыны лизинг беруші өндіріс құралдарын өзге де жабдықтарды сатып алады және пайдаланушыға мерзімді төлемдерге айырбастау арқылы жабдықтарды пайдалану құқығын беретін қатынастарға түседі. Яғни, тиімділеу, сондықтан, қолдануға болатын өзара қатынастарға түседі.

Халықаралық нарықтағы бәсекеге қабілеттілік әлемдік деңгейдегімен қатар тұтынушылық, сапалық және бағалық қасиеттері бойынша әлемдік деңгейге тең келер өніммен қамтамасыз етуді көздейді. Бірақ өзінің табиғи потенциалы, техникалық қарулануы, әлеуметтік экономикалық және өндірістік инфрақұрылымы бойынша отандық ауыл шаруашылығы халықаралық нарықта бәсекеге түсе алмайды.

Дамыған елдердің ауылшаруашылығы мемлекеттік қолдау жағдайында қалыптасты, ол оның халықаралық нарықтағы бәсекеге қабеліттілігінің шарты болып табылады. Мәселен, егер дамыған елдерде мемлекеттік қолдаудың барлық түрлері ауылшаруашылық өнімнің өзіндік құны құрылымында 40 және одан астам пайыз болса, Қазақстанда – 8% жуық, 1 га егіске есептелген қолдау мөлшері: АҚШ – та – 107, Еуропада – 855, Швейцарияда – 4214 долл., Қазақстанда – 9,3 долл. ғана, Еуропа елдеріне өнім импортына кеден тарифтері республикадағыға қарағанда 10 есе артық.

Жапония бюджетінің шығыстық жағындағы мемлекеттік қолдау деңгейі 65% жуық құрайды, ЕҚ елдерінде – 49, АҚШ – 24, Канадада – 20, Қазақстанда – 1,9% құрайды, Жапонияда адам санына шаққандағы мемлекеттік қолдау деңгейі – 566 долл., ЕҚ елдерінде – 366, АҚШ – 350, Қазақстанда – 12,4 долл.

Осы жағдайларда ӘСҰ ауылшаруашылықты (ауылшаруашылық тауар өндірушілерді) қорғау шараларын жинақтау бойынша талаптары өнім нарықтарының толық либерализациясы кезінде Қазақстанды әлемнің көптеген елдерімен салыстырғанда әлсіз жағдайда қалдырады. Мемлекеттік қолдау көлемдері төмендетілген

жағдайларда әлі әлсіз болып отырған АӨК сыртқы тауар өндіруілермен бәсекеге төтеп бере алмай қалады.

Зерттеулерге сәйкес лизинг Батыста маңызды және дамыған ғылыми техникалық және өндірістік базаны ресурстарды талап ететін жоғары технологиялық салалардағы қаржыландыру әдістерінің бірі, кәсіпкерлік қызметте пайдалану үшін уақытша бос ақша қаражаттарын уақытша пайдалануға мүлікті беру үшін беретін кәсіпкерлік қызметтің бір нысаны болып табылады. Ол салыстырмалы түрде алғандағы аз (бір жолғы инвестициялауға қарағанда) қаржылық мүмкіндік жағдайында негізгі қорларды жаңартуға мүмкіндік береді де жоғары технологиялық тауарлар мен қызметтерді нарыққа енгізу үшін кедергілерді жояды. Онымен бәсекені нарықтық экономиканың қозғалғышын ынталандырады. Экономикасы тұрақты елдерде лизинг арқылы инвестициялардың 30% жүзеге асырылса, 80% жуық жаңа және модернизацияланған өнім лизингке алынған жабдықпен өндіріледі.

АҚШ лизингтің қалыптасуын 50 – жылдарға жатқызуға болады. Осы елдің үлесіне лизинг бойынша жеткізілетін тауарлар айналымының жартысы келеді. АҚШ оның тез дамуының факторларының бірі ретінде салықтық жеңілдіктер табылды: жеделдетілген амортизация және инвестициялық салықтық жеңілдіктер (жаңа инвестицияларды 10% дейінгі сомалары салық сомасынан алынып тасталды). Салықтық реформа лизингтің экономикалық пайдасын едәуір төмендетті. Бірақ оның дамуы тоқтатылмай, жалғасып жатыр, себебі, лизинг мәмілелерін мысалы, әдеттегі қарызға қарағанда, жабудың икемділігі жоғары болып табылады. АҚШ – та көптеген лизинг компанияларының жабдықтар туралы мәліметтері басқа несие берушілерге қарағанда көп болады. Лизинг компаниясының несие қабілеттілігі мәміленің мерзімі аяқталған соң жабдықты сату мүмкіндігіне байланысты болғандықтан, компаниялар ең бағалы және тиімді жабдықтарды сатып алуда мүдделі, осы жағдайда олар барлық тәуекелдерді өз мойнына қуана алады. Дегенмен, кейбір салықтық жеңілдіктер әлі де сақталады. Ең ірі американдық лизинг компаниялары болып табылатындар: Bank Amerilase Group, Golodetz Trading Corp., Security Pacific Group, Considar corp.

Ұлыбританияда лизинг 1970 жылдан кейін салықтық жеңілдіктер енгізген сәттен бастап дами бастады. Компаниялар олар жүргізілген

салықтық жылы жасаған инвестициялардың 100% салық салынатын табыстан алып тастай алған. Осы жеңілдіктер ірі табыстылығы бар компаниялар үшін ғана елеулі болған, бірақ олар жалдаушылар үшін де жанама түрде қол жетімді болды. Компания салықтық жеңілдікке есеп жылы аяқталған кезде ғана қол жеткізе алған. Сондықтан, ол жылдың басында инвестициялар салса, осы жеңілдіктерді алу үшін белгілі бір уақыт күтуі керек болған.

Жапонияда ірі лизинг компаниясы болып “Century Leasing System” табылады, ол 1969 жылы құрылған, оның төленген капиталы – 585 млн иен құрайды. Оның Гонконг, Сингапур, Ұлыбританияда филиаллары бар. Оның акционерлері коммерциялық банк, сауда және екі сақтандыру компаниялары. Испанияда лизингпен айналысатын 117 компаниялар тіркелген, олардың 20 – тәуелсіз, қалғандары – банктердің қасында. Жалға беру мерзімі 3-5 жыл. Лизинг мәмілелерін реттейтін негізгі актілер болып табылатындар: 1977 жылғы Декреттер, (лизинг анықтамасы), 1980ж. (лизинг операциялары, қозғалмайтын мүлік), 1988ж. Заң (банк мекемелерінің қатысуы).

Лизинг қызметтерінің әлемдік нарығының қалыптасуына Қазақстанда әрекет ететін көптеген факторлар ықпалын тигізді: ликвидтік қаражаттардың жеткіліксіз көлемі, инвестициялар оптимизациясын атап өтетін және олардың өндірісті кеңейту үшін жеткілікті қаржылық қаражаттарды бөлуді қажет ететін бәсекенін шиеленісуі. 70 – жылдардың басында жалпы әлемдік экономика жағдайы нашарлануының нәтижесінде көптеген компаниялар үшін дәстүрлі қайнар көздер жабық болып есептелді. Осы жағдайларда көптеген кіші, орта және ірі қорлардың өсіп жатқан саны негізгі қорлар лизингіне жүгінуге мәжбүр болды. Кейін әлемдік экономиканың өсу темптерінің кезеңінде компанияларға техниканы ол тозғанға дейін ауыстыру немесе модернизациялау қажеттілігі туындады. Мәселен, 70 жылдардың аяғынан 80 жылдардың аяғына дейін жабдықтарға жиынтық капитал салуындағы лизинг үлесі 15 – тен 32% дейін арттырды, Жапонияда – 4 – тен 8, ФРГ – 6 – дан 15. Ұлыбританияда – 8 – ден 33%.

Лизинг операцияларының негізгі көлемі үш континентте шоғырланған: Солтүстік Америка, Азия және Еуропа, олардың үлесіне 1997жылы барлық лизинг нарығының (“London Financial Group”

мәліметтері бойынша) 93,5% Солтүстік Америка – 41,3% 177 млрд. долларға жуық көлемімен АҚШ үлесі әлемдік лизингтің 40% жуығын және солтүстік америкалық лизингтің 95% астамын құрайды.

Ирландиядағы техника лизингінің жалпы көлеміндегі үлестік салмағы барлық инвестициялардың 45% құраса, Германия мен Францияда 20%-ға да жетпейді, Англияда –30% кем, Италияда – 15, ал Ресейде – барлық инвестициялардың 2,5% кем. Ирландиядан лизинг дамуы бойынша Еуропаның басқа мемлекеттері де едәуір қалып қалған.

Бұл Ирландияда мемлекет ауылшаруашылық техника лизингінің дамуын экономикалық шаралар арқылы ынталандыратынымен түсіндіріледі. Мемлекет лизингке берілетін көліктердің 20% мөлшерінде салықтық жеңілдіктер береді, ал ол өз кезегінде лизинг операцияларын қаржыландыру үшін корпорациялардың ақша қаражаттарын тартуға өз ықпалын тигізеді.

Ирландия лизингінің жалпы көлеміндегі ауылшаруашылық лизингінің үлесі бойынша Ирландия Еуропада Швециядан кейін екінші орын алады, Ирландияда елдегі жалпы инвестициялар үлесі – 8%, Швецияда – 10%, Англияда – 3,6%, Францияда – 3,2%, Испанияда – 3,1%. Ауылшаруашылық лизингінің одан да төмен көрсеткіштері қалған еуропалық елдерде байқалады.

Лизинг операцияларының ірі көлемдерін қаржыландыратын ірі қаржылық корпорация “ДЕ Кэпитая Удчестер” лизингті ұйымдастырып қаржыландырудағы тәжірибесі көп қызығушылық тудырады. Ол ірі еуропалық қаржылық өнеркәсіптік корпорация “Дженерал Электрик” ирландық филиалы болып табылады.

Корпорацияның жалпы айналымы 1 млрд. фунтов (1,2 млрд. доллар) жылына құрайды, штат – 600 адам, оның Ирландияда 11 филиалдары бар.

Негізгі айналым автокөліктерді сатып алуға тиеді, бірақ аграрлық секторды қаржыландыру 80 млн фунт (92 млн доллар) жылына құрайды, олардың ішінде 60-ден 70% ауылшаруашылық техника лизингіне келеді. Бұл Ирландия сияқты кішкентай мемлекеттің фермерлері жыл сайын бір қаржылық коорпорация арқылы лизингке 50-60 млн фунтке (58-70 млн долларға) техника сатып алатынын көрсетеді. Лизингтің негізгі объектілері болып тракторлар, комбайндар, және өзге де көліктер табылады. Олар Ирландияға “Джон Дир”,

“Класс”, “Масей Фергюсон”, “Форд” және т.б. фирмалары арқылы енгізіледі.

Көліктерді лизинг бойынша сатып алуда қажеттілік туындаған кезде фермерлер компания дилерлеріне жолданады, ол оларға осы тапсырыс туралы айтады. Коорпорацияның қызметкерлері фермерге барып, оның қаржылық жағдайын, шаруашылық жағдайын, көлікті сатып алу себептерін, фермер кепілге қай мүлікті сала алатынын және т.б. зерттейді. Фермермен ол лизингке берілетін көлікті сатып алу бағасы келісіледі. Осы көрсеткіштер коорпорация орталығына хабарланады және жедел түрде (әдетте бір тәулік ішінде) фермер тапсырысы бойынша шешім қабылданады.

Диллер фермерлермен лизинг бойынша көлікті жеткізу туралы келісім жасасады, одан кейін корпорациядан ақша алады да өндіруші фирмадан көлікті сатып алады және оны фермерге береді.

Лизинг мерзімі 2 – ден 7 – жылға дейін. Ол көліктің құнына байланысты қымбаттырақ техниканың лизинг мерзімі ұзағырақ болып табылады. Лизинг шартының әрекет ету мерзімі ішінде көліктер индекстеуге жатпайды, осы мерзімде нақты сату бағасына қарағанда.

Техника лизингі шетелдерде кеңінен дамыды. Оның ерекшелігі ретінде лизинг операцияларын қаржыландыру бойынша банк капиталының қатысуы болып табылады. Нарықтық экономикасы дамыған елдерде мемлекеттік лизинг болмайды, бірақ мемлекет экономикалық шаралар арқылы коммерциялық банктердің осы мақсаттарда өзіндік және несиелік қаражаттардың тартылуын ынталандырады.

Біріншіден, барлық елдерде банктерге мүлікті лизингке беруге рұқсат берілген, яғни олар тікелей жалға берушілер ретінде әрекет ете алады. Нәтижесінде 60-70 жылдарда компанияларда ликвидті қаражаттар аса жеткіліксіз болғанда банктер осы құқықты пайдаланып жабдықтарды лизингке бере бастады.

Екіншіден, егер көптеген елдерде банктерге жарғылық капиталының 10% астам мөлшерде несиелік беруге тыйым салынса, лизингке осы шектеулер таратылмайды.

Үшіншіден, лизинг операциялары несиелік берудің нысандары болып табылатындықтан және олардың негізгі мазмұны қаржыландыру (ең алдымен қаржылық лизинг) болатындықтан, банктер лизинг операцияларына міндетті қатысушылар және ұйымдастырушылары

болып табылады. Бүгінгі таңда бірде бір ірі операция банктердің қатысуынсыз жүзеге асырылмайды.

АҚШ лизингтің тез дамуының факторларының бірі ретінде салықтық жеңілдіктер табылады: жеделдетілген амортизация және инвестициялық салықтық жеңілдік жаңа инвестициялар құнының 10–20% салық сомасынан алынып тасталған. Мысалы, жабдықты сатып алу шығындары 100 мың доллар тұрса, инвестициялық жеңілдік 10% құрайды. Осы жағдайда 10 мың доллар салық сомасынан алынып тасталады. Лизинг шарты жеңілдікпен салық салу мақсатында жасалады, онда лизинг компаниясы меншік иесі ретінде болады, ал жалға алушы мүлікті оның қызмет етуінің барлық мерзімінде пайдаланбайды. Шын мәнінде, оларда шарттар лизингтік емес танылған сот істерінің көпшілік бөлігі мүлік экономикалық қызмет етудің барлық мерзімінде қолданылмайтын шарттар табылды.

АҚШ жасалатын лизинг шарттарының көпшілік бөлігі жалға алушылардың шарт мерзімі аяқталған соң олар пайдаланған мүлікті сатып алу құқығын көздей отырып жасалады. Бірақ лизинг мәмілесін жарамсыз деп тану үшін жалға алушы төлейтін сома осы мүлікті жалға беруші басқа тұлғаға сатуы мүмкін бағаға тең болуы керек, яғни баға “әділетті нарықтық баға” болуы керек.

Австрияда лизинг келісім шартының негізгі мерзімі мүліктің экономикалық қызмет ету мерзімінің 40 – тан 80% құрайды, ал сатып алуға опцион құны опционды өткізу сәтіндегі мүлік құнына бара бар болуы керек. Егер лизинг келісімшартының заты ретінде тұтынушы үшін ғана қажетті арнайы мүлік болса, онда экономикалық меншік иесі ретінде оны тұтынушы болады.

Ұлыбританияда лизинг 1970 жылдан кейін салықтық жеңілдіктер енгізген сәттен бастап дами бастады. Компаниялар олар жүргізілген салықтық жылы жасаған инвестициялардың 100% салық салынатын табыстан алып тастай алған. Осы жеңілдіктер ірі табыстылығы бар компаниялар үшін ғана елеулі болған, бірақ олар жалдаушылар үшін де жанама түрде қол жетімді болды. Компания салықтық жеңілдікке есеп жылы аяқталған кезде ғана қол жеткізе алған. Сондықтан, ол жылдың басында инвестициялар салса, осы жеңілдіктерді алу үшін белгілі бір уақыт күтуі керек болған.

Салықтық инвестициялық жеңілдік ақысыз болған жоқ және жалға беру төлемдерге салықтар арқылы қайтарылып отырды. Бірақ.

ол дегенмен, пайызсыз қарыз беру үшін мүмкіндіктер берді, ол орташа есеппен алғанда мүлік құнының 52% құраған, ол жалдаушы үшін лизинг құнына өз әсерін тигізді.

Германияда лизинг мүлкіне салық салу кезінде экономикалық көзқарас маңызды болып табылады. Қаржылық лизинг жағдайында мүлікке салынатын салықты жалға беруші төлейді, егер оны пайдаланудың қалыпты мерзімі жалға берудің негізгі мерзімінен едәуір көп болса.

Германия Еуропадағы лизинг қызметтерін нарығының дамуы бойынша ірі елдердің бірі болып табылады. Мәселен, 1996 жылы лизинг операцияларының жалпы көлемі 28437 млн ЭКЮ құраса, 1997ж. лизинг операцияларының көлемі 30803 млн ЭКЮ жетті, яғни 8,3% өсті.

Германиядағы лизинг компаниялары келесі салықтарды төлейді: капиталға салық (қоғамды құрған кездегі жарғылық капиталының немесе жарғылық капиталды арттырған кезде айырмасының сома-сынан 1%); пайдаға салынатын салық (36% акционерлер арасында таратылған пайда мен 50% таратылмаған); жергілікті өнеркәсіп салығы (5% базалық ставка бойынша капитал мен пайдаға және таратылмаған пайда плюс капиталды 0,2% жуығы); қосылған құнға салынатын салық (ағымдағы ставка – 14%).

Сонымен, шетелдік тәжірибе көрсетін отырғандай, барлық елдерде мемлекет фермер шаруашылықтарының пайда деңгейін қадағалап отырады, олардың ішінде 70-80% техниканы сатып алу және пайдалану кезіндегі шығындарды өтеуге, ЖЖМ сатып алуға, минералды тыңайтқыштар сатып алуға, бөлшек заттар мен өзге де ресурстар сатып алуға жұмсалады да, сол арқылы ауыл шаруашылығының материалдық-техникалық базасын қолдау және дамытуға ықпалын тигізеді. Ауылшаруашылық өнімдерге бағаларды бюджет есебінен тұрақты ұстап тұру арқылы, шаруашылықтарға техника мен мал бірлігіне төленетін тікелей төлемдерімен, әр түрлі субсидиялармен және т.б. қамтамасыз етіледі.

Ауылшаруашылық техника лизингін экономикалық ынталандыруында осы мақсаттарға коммерциялық банктер инвестицияларының жеңілдікпен салық салуы арқылы, лизингке берілетін техникамен өзге де мүлікке салынатын салықтың икемді үлесімен ынталандыруының рөлі ерекше болып табылады. Олар арқылы фермерлер лизинг алушылардың құқықтары қорғалады.

Елдің әр түрлі елдеріндегі лизинг қатынастарының дамуы лизинг туралы арнайы заңнама мен операциялар көлемі арасында арнайы байланыстың болмауын көрсетеді. Франция, Португалия, Италия, Испания, Бельгия және Швеция арнайы лизинг заңдарын шығарған, онда лизинг алушы мен лизинг берушінің құқықтары бекітілген, олардың мүлікті өндірушілермен қарым – қатынастары бекітілген, ал АҚШ, Германия, Ұлыбритания, Дания елдерінде ол жоқ болады. Осында лизинг қатынастары әдеттегі коммерциялық құқық нормаларымен реттеледі. Осы жағдайда лизинг қатынастарының көлемі мен тереңдігіне ең алдымен макроэкономикалық жағдайлар әсер етеді: елдегі инвестициялық климат, салық салу және банк несиесінің деңгейі, инфляция темптері, бухгалтерлік есе жүйесі және т.б.

“Жалпы құқық” елдерінде – Англия, Австралия, Жаңа Зеландия лизинг алушылар мен лизингке берушілердің құқықтық қатынастарын реттейтін заңға тәуелді актілер ғана қабылданады. Олар лизинг затының құны мен лизинг қатынастарының субъектілеріне байланысты болады.

Ауылшаруашылығын мемлекеттік реттеудің шетелдік тәжірибесі Қазақстанда пайдалануға жарайтын көптеген пайдалы мәліметтерден тұрады. Аграрлық секторды қаржылық қолдаудың көп жылдық тәжірибесі біздің елімізде осыған ұқсас шараларды қолданудың мысалы бола алады, бірақ оның табиғи климаттық жағдайларының ерекшеліктерін және шаруашылықтардың негізгі бөлігінің қаржылық жағдайын ескеріп отырады.

3 тарау. НЕГІЗГІ ҚОРЛАРДЫҢ АУЫЛШАРУАШЫЛЫҚ ЛИЗИНГІНІҢ ДАМУ ПРОБЛЕМАЛАРЫ

3.1 Қазақстан Республикасының ауылшаруашылық сала- сындағы техникалық деңгейін бағалау

Саладағы негізгі қорды толықтыру динамикасын, өндірістік потенциал жағдайын, сондай-ақ қолданылатын техника мен технологиялардың ағымдағы деңгейін сипаттайтын статистикалық көрсеткіштердің негізінде ауылшаруашылық саланың даму деңгейін бағалау көрсетіп отырғандай, ауылшаруашылықтың 1990-2009 жылдардағы даму деңгейі қарама-қайшы екенін көрсетіп отыр. Бір жағынан оның әлсіздігін салада өндірілген өнім көлемінің жыл сайынғы абсолютті өсіміне қарамастан ІЖӨ ауылшаруашылық деңгейінің төмендеуі көрсетсе, екінші жағынан отандық ауылшаруашылығында өсімдік өсіру мал шаруашылығына қарағанда басым болып табылады, ал ол экономикасы дамыған елдердің тәжірибесіне сәйкес келмейді. Сондай-ақ ауылшаруашылық әлсіздігінің тағы бір көрсеткіші болып төлдік және тұқым берушілік орталықтар рөлін атқаруы керек. мемлекеттік ауылшаруашылық кәсіпорындар санының үнемі қысқаруы табылады.

Екінші жағынан, ауылшаруашылық құрылымдардың, солардың ішінде тек қана шаруа және фермер қожалықтарының емес, өнімнің ірі көлемдерін алуға бағытталған ірі тауарлық кәсіпорындардың, жалпы санының өсу тенденциясы позитивті екенін атап кеткен жөн. Сонымен қатар, 2005-2009 жылдары аралығында ауылшаруашылығындағы жалданбалы жұмысшылар саны артқаны атап кеткен жөн, себебі ауылшаруашылық ауылдағы тұрғындарды жұмыс орындарымен қамтамасыз етеді.

Осыған ұқсас тенденцияларды мал шаруашылығы бойынша да байқауға болады. 90-жылдардың ортасындағы дағдарыс көптеген позициялар бойынша құстар мен малдар өндірісінің дағдарысқа дейінгі өнімділігіне оралуға мүмкіндік бермей отыр. Мысалы, ірі қара мал мен шошқалардың сойып өткізу салмағы 1990 жылға қарағанда төмен болып табылса, қойлар мен ешкілердің сойып өткізу салмағы зерттеліп отырған уақытта өзгермеген. Осыған ұқсас жағдай құс өндірісінде де байқалады: жұмыртқалау деңгейі дағдарысқа дейінгіден 5,3% төмен. Жүн қырку деңгейі де дағдарысқа дейінгі

деңгейден біршама төмен болып табылады. Есесіне 1990 жылмен салыстырғанда сүт сауу көлемі 17,4% артты.

Соңғы жылдары Қазақстан Республикасының ауылшаруашылығында өнім өндірудің жиынтық көлемі өсіп жатыр.

Саладағы жиынтық шығару 70% астам болып табылады, ол саланың жиынтық қосылған құнының есесінен өсіп отыр. Қарастырылып отырған кезеңде 55%-дан 62%-ға дейін өскен. Саладағы негізгі капиталды қалпына келтіруге бағытталған ЖҚК үлесі қысқартылып жатыр және жылдық есеппен 2008 жылы 10%, 2004 жылы 13% құраған. Осындай қарама-қайшы динамика ең алдымен секторлар капиталды сырттан тартудың үлесі өз қаражаттарын пайдаланудан гөрі артық екенін көрсетіп отыр.

Осы процесстің қаржылық емес секторлардың корпорацияларына және үй шаруашылығы секторларына жататын ауыл шаруашылық субъектілерінің мысалы негізінде талдауы қаржылық емес секторлар саны үй шаруашылығы секторларынан кем екенін көрсетіп отыр. Бірақ ол негізгі капиталды тұтыну бөлігінде қалыптасқан тенденцияларды көрсетіп отыр: атап айтқанда, өнімді жиынтық өндіруі өскен кезде ВДС үлесі 40%-дан 60%-ға артып отыр, сондай-ақ негізгі капиталды тұтынуға бағытталған ВДС азайған 13,4%-дан 11,4% -ға дейін .

Керісінше, үй шаруашылықтарының секторы осы тенденцияларды біршама көрсетпейді. Себебі, онда жиынтық шығарылым көбеюінің салдарынан ЖҚК үлесінің 5,7% төмендеуі және құрылымдық бөліктердегі негізгі капиталды тұтынуының 0,6% артуы көрініп отыр (5-кесте) .

Жалпы алғанда, осындай тенденциялар логикаға сай келеді: заңды тұлғалар капиталды шығындар жасау үшін түсім мен қосылған құнның артуы жағдайында сырттан тартылған қаражаттарды жұмсауға ынталы болып табылады. Сонымен бірге, үй шаруашылықтары осындай қаражаттардан тәуелді болғысы келмегендіктен, құнды жиынтық қосуды төмендету жағдайында негізгі капиталды қалыптастыру кезінде өзіндік капиталға негізделгенді жақсы көреді.

Қазақстан ауылшаруашылығының өндірістік потенциалын бағалаймыз (6-кесте), одан көрініп отырғандай, барлық көрсеткіштердің динамикасы оң болып сипатталуы мүмкін. Атап айтқанда, негізгі қорлар құнының бір бөлігі 3 есе құраса, негізгі қорларды

жаңарту коэффициенті 4 есеге жуық өсті, негізгі қорлардың тозу коэффициенті шамамен 3 есеге жуық төмендеді, негізгі қорларды жою коэффициенті барлық мерзімде өзгермеген болып есептелді. Осындай динамика өз жақтауын орта және ірі ауылшаруашылық кәсіпорындардың бағалау сипаттамаларында да табады.

6-кесте – ауылшаруашылықтың жиынтық шығарылу динамикасы, соның ішінде, қаржылық емес кооперациялар мен үй шаруашылықтарын қосқанда

Жыл	Шығару	соның ішінде ЖҚҚ		Соның ішінде негізгі капиталды пайдалану	
	млн. теңге	млн. теңге	%	млн. теңге	%
ауыл шаруашылығында					
2004	752284,8	412329,8	54,8	53045,5	12,9
2005	843550,8	477445,0	56,6	60077,3	12,6
2006	1048883,2	554064,5	52,8	67429,9	12,2
2007	1173568,0	717000,7	61,1	94582,1	13,2
2008	1353749,0	840815,4	62,1	85055,6	10,1
қаржылық емес сектордағы кооперациялар					
2004	363765,8	144151,1	39,6	19362,2	13,4
2005	310504,8	156995,2	50,6	21852,6	13,9
2006	461294,2	230404,6	49,9	28062,2	12,2
2007	501655,1	297178,7	59,2	36452,3	12,3
2008	573033,4	338516,9	59,1	38496,8	11,4
үй шаруашылық секторы					
2004	349432,6	244602,8	70	16469,1	6,7
2005	489409,7	293706,6	60	18862,1	6,4
2006	541678,1	298397,6	55,1	23038,5	7,7
2007	610320,1	382920,8	62,7	33459,2	8,7
2008	718272,7	461516,2	64,3	33716,5	7,3

Барлық мәндер аз мөлшерде өзгергенімен позитивті динамикаға ие екенін атап кеткен жөн. Мәселен, негізгі қорлардың өсуі 2,8 есе құраған, жаңғырту коэффициентінің өсуі – барлығы 8,6%, ал тозу коэффициентінің төмендеуі – 10%. Сонымен қатар, ауыл шаруашылығының осы секторы өз қызметін өтеген жабдықтарды есептен шығару бөлігінде белсенді екенін атап кеткен жөн: мерзім ішіндегі жою коэффициентінің жылдық коэффициенттері жоғары болды, ал оның өсуі 0,7% құрады.

7-кесте – Отандық ауыл шаруашылығының өндірістік потенциалы, соның ішінде, ірі және орта кәсіпорындар бойынша жекелеп алғанда

Көрсеткіштер	жыл					ауытқу, %
	2004	2005	2006	2007	2008	
ауыл шаруашылығында						
Негізгі қор, млрд. теңге	329	369,5	486,3	603,7	1005,3	305,6
жаңғырту коэффициенті,%	8,6	8,6	60,7	18,5	41	32,4
жою коэффициенті,%	0,8	0,8	0,8	0,6	0,7	-0,1
тозу коэффициенті,%	30,6	32,2	29,8	16,4	10,8	-19,8
Соның ішінде ірі және орта кәсіпорындар						
Негізгі қор, млрд. теңге	103,2	146,2	173	217	287,7	278,8
жаңғырту коэффициенті,%	15	15,3	12,1	21,4	23,6	8,6
жою коэффициенті,%	1,7	1,9	2	1,5	2,4	0,7
тозу коэффициенті,%	39	41,5	40,1	36,2	29	-10

4 және 5-кестелерден кіші кәсіпорындар секторы (яғни шаруа және фермер қожалықтарының) негізгі капиталды жаңғырту және құнын арттыру бөлігінде белсенді екенін көрсетіп отыр, себебі оған негізгі қорлардың 2008 жылдың аяғындағы жағдайы бойынша $\frac{3}{4}$ құрайтыны көрініп отыр. Онда тозу коэффициенті 10% болса, жаңарту коэффициенті 50% қарай жетуге тырысады.

Олардың негізгі қызметі болып ауыл шаруашылығы табылатын ірі және орта кәсіпорындардың негізгі қорлар құрылымына көз жүгіртейік (8-кесте).

8-кесте – Негізгі қызметі ауыл шаруашылығы болып табылатын ірі және орта кәсіпорындардың негізгі қорлары

Көрсеткіштер	2004 ж.	2005 ж.	2006 ж.	2007 ж.	2008 ж.
Барлық негізгі қор	100,7	143,1	169,8	214,3	283,9
Соның ішінде					
ғимараттар,%	20,3	19,1	14,2	13,3	12,1
үй жайлар,%	11,5	10,1	13,9	10,5	7
көліктер мен жабдықтар,%	49,2	51,3	64,8	70,4	73,2
өзге де негізгі қорлар,%	19	20,5	7,1	5,8	7,7

Кестеден көрініп тұрғандай, ауылшаруашылық кәсіпорындар негізгі қорларының негізгі бөлігі олардың үлестік салмағы кәсіпорынның барлық негізгі қорларының $\frac{3}{4}$ құрайтын көліктер мен жабдықтарға келетіні көрініп отыр, ары қарай ғимараттар, өзге де негізгі қорлар мен үй жайлар келеді. Бұнда өткен мерзімде кәсіпорындардың негізгі қорлар құрылымында белгілі бір өзгерістер болып кеткенін атап кеткен жөн: 2004 жылы көліктер мен жабдықтар негізгі қорлар құрылымына 49% орын алған.

Қазіргі уақытта Қазақстан Республикасы кейбір түрлердегі ауылшаруашылық техниканы өз бетімен өндірудің белгілі бір потенциалына ие екенін көрсетіп отыр. Төменде көрсетілген кестеден көрініп отырғандай, кем дегенде он отандық көлік құру кәсіпорындары шамамен 20 атаулы ауылшаруашылық мақсаттардағы техниканы шығарумен айналысады (9 кесте).

Сонымен қатар, алты қазақстандық көлік құру кәсіпорындары Беларусь, Украина және Ресей Федерациясы кәсіпорындарымен бірлесе отырып ауылшаруашылық мақсаттардағы техниканы шығаруды жолға қойған. Осы кәсіпорындарда “ауыр” техника шығарылады: дөңгелектік және шыңжыртабанды тракторлар, бидай жинайтын комбайндар және егістік кешендер.

Ауылшаруашылық техника өндірудің жеткілікті дәрежеде маңызды потенциалы болғанымен, оны өндіру көлемдері өте төмен болып табылады. Кестеден көрініп отырғандай, өнімнің кейбір түрлерін өндіру жылдар бойынша өте тұрақсыз болып табылады, ал кейбір тауарлық позициялар бойынша тұрақтатылған (егушілер, орушылар, жемтіктер дайындау бойынша көліктер), ал тауарлардың кейбір түрлерін өндіру даналық болып табылады: мысалы, 2008 жылы барлығы 6 дана соқа мен тырма өндірілген болса, тракторлар – 244 дана, өндірістің осы күндегі деңгейін он есе астам тұтыну деңгейінде.

Сонымен қатар, ауылшаруашылық көлік құру саласындағы өндірістік қуаттар шын мәнінде тұрып тұрғанын атап кеткен жөн. Мәселен, трактор техникасын өндірген кезде қуаттарды пайдалану коэффициенті 17,4% құраса, соқа, тырма, шалғы өндірген кезде – 0-0.5% құрайды.

Қазақстандағы ауылшаруашылық көлік өндірісі нарықтық өзгерістер кезеңінде жойылып кеткенін атап кету керек, себебі. 1990

жылдағы ауылшаруашылық өнім өндіру көлемдерін жүзеге асыру өндірістің қазіргі замандағы деңгейінде мүмкін емес.

9-кесте – Қазақстанның көлік құру кәсіпорындары және олар шығаратын ауылшаруашылық өнімнің түрлері

Кәсіпорынның атауы	Өндірілетін техника
ЖШС “Ауылшаруашылығын механизациялау және электрификациялаудың ҒЗИ”, Қостанай қаласы	<ul style="list-style-type: none"> – дестелегіштер – тіркемелі үйінділі ЖВП-9,1 және тікелей комбайндау үшін ауқымы кең – ПОВ3-50М, АЗ-10С бидай тазалау көліктері, – жер өңдеу құралдары, – сепкіш-культиватор және т.б.
ЖШС “Агротехкөл”, Қостанай қаласы	<ul style="list-style-type: none"> – дестелегіштер – тіркемелі үйінділі ЖВП-9,1 және ЖВПР-9,1, – ППТ-3А жиғ, – ЛДГ-15 сыдыра, – “Тайфун” шөп жинаушы, – “Енисей” және “Джон Дир” комбайндары үшін сабан үгіткіштер, – СЗ-5 бидай сепараторы
ЖШС “Дон-Мар”, Лисаковск қаласы	– дестелегіш тіркемелі үйінділі ЖВП-9
ЖШС “Ауылшаруашылық техника зауыты”, Петропавл қаласы	– “Кызыл-Жар” КЖВП-9,1 дестелегіші
АҚ “ЗИКСТО”, Петропавл қаласы	<ul style="list-style-type: none"> – 2ПТС-6 тракторлық тіркеме, – ОПШ-15 себушісі, – 5, 10, 15 және 20 м ауқымы бар ЛДГ сыдыра шөп шапқыштар, – тымалар, – АПК жер өңдейтін аралас агрегат
ЖШС “Көлікзауыты”, Өскемен қаласы	– ПСП-483 күнбағыс жинауға арналған дестелегіш “Ульба” өзі жүретін бидай жинағыш комбайндарына: “Нива”, “Колос”, “Енисей”
АҚ “ОҚКЗ”, Сайрам ауданы, Ақсукеңт ауылы	<ul style="list-style-type: none"> – ПН-4, ПН-3А соқалары, – ЧГ-000002Г чизель копсытқыш, – КПН-2, КП-2, КР-3, КП-5 культиваторы, – ОШ-10, ОПВ-2000 себушілері

ЖШС “Ауылшаруашылық техника зауыты”, Алматы қаласы	– КПУ-9 культиватор – плоскорез – тыңайтқыштары, – пресс-жинақтаушы, – ЖВН-6АС дестелігіші, – АКП-40 жемтік жасаушы агрегат, – ДИК-1,5 жемтік ұсақтаушы агрегат және т.б.
АҚ “БТКК”, Орал қаласы	– ПБС-7 сериясының үймелеуші топтаманың соқасы, – ЗЗУ-70 астық тиегіш – астық таратушы, – ОЗП-5; 25 тұқымдар тазартушы
АҚ “Оралагрохөңкөл”, Орал қаласы	– ЖВП-9 тіркемелі дестелегіш, – ОПШ-21-2000 тіркемелі штангалық себуші, – ПК-20 тұқым жеушілерді жоятын көлік, – КСС-2,6 сұр шөп жинаушы комбайн

Дағдарысқа дейінгі кезеңмен салыстырғандағы позитивті динамиканы көрсеткен жалғыз позиция – ауыл шаруашылығы мен орман шаруашылығы үшін өндірілген көліктердің бөлшектері. Өнімнің жалғыз жаңа түрі болып шынжыртабанды тракторлық тягачтар табылды, олардың 2005-2008 жылдар аралығында 36 саны өндірілген, ал 1990 жылы 41 мың данасы өндірілген.

Сонымен, келесі тұжырымдар жасауға болады:

– Ауыл шаруашылығында өнім өндірудің және ондағы жиынтық қосылған құнның өсуі байқалады, бірақ негізгі капиталды тұтынуға бағытталған жиынтық қосымша құн (ЖҚҚ) үлесі қысқартылып отыр;

– Жалпы алғанда ауыл шаруашылығындағы негізгі өндірістік қорлардың орта жылдық құнының кезеңде үш есе өсуін атап кету керек, сонымен қатар, негізгі қорлар құрылым өзгерген және олардың $\frac{3}{4}$ көліктер мен жабдықтар құрайды;

– Ауылшаруашылығындағы негізгі қорлардың жағдайы мен қозғалысының көрсеткіштері барлық параметрлер бойынша позитивті динамиканы көрсетеді;

– Ауыл шаруашылығында техниканы қолданылатын техниканы жаңғырту және оның паркін кеңейту, әсіресе жер өндеуде байқалып отыр;

– Қазақстан ауылшаруашылық техниканы өндіру үшін потенциалға ие, бірақ осы потенциал осы уақытта пайдаланылып отырған

жок, ал ауылшаруашылық техниканың жекелеген түрлерін өндірудің деңгейі өте төмен болып табылады.

3.2 Ауылшаруашылық лизинг қызметіндегі мәселелер

Ауылшаруашылық кәсіпорындарды несиелеу жүйесін мемлекеттік қолдау механизмін жасауға тырысуымен, олардың аз бөлігіне ғана несие ресурстары қол жетімді болып табылады. Оның әр түрлі кестелері оларға қаржылық институттар мен ауылшаруашылық кәсіпорындардың тең қол жеткізуімен қаржылық нарықтағы бәсекеге қабілеттілік шарттарын бұза алады. Сондықтан, ауылшаруашылық несиелеу мәселелері саласындағы сұраныс пен ұсынысты ынталандыруда емес, несиелер мен инвестицияларды тұтынушылар мен жеткізушілердің бәсекелестік қағидаларын ынталандыруда болып отыр.

Лизинг компанияларының практикалық жұмысының тәжірибесі лизинг қызметіндегі бірқатар мәселелерді айқындады. Бұл – ең алдымен әрекет етуші заңнаманың кемшіліктері, азаматтық және салықтық заңнамадағы “қаржылық лизинг” ұғымын әр түрлі талқылау.

Лизинг кестесі бойынша несие қаражаттарын тарту коммерциялық банктермен жұмыс жасау, несие беру мерзімдері 3-4 жыл екенін көрсетті, ал ол лизингтің пайдалы қызмет ету мерзімінен едәуір төмен. Сонымен қатар, несиелеудің ұзақ мерзімі лизинг алушы үшін де пайдасыз және мақсатына сай болып табылмайды, бизнес жоспарлардың ақталу мерзімдері әдетте, пайданы пайдалану мерзімінен едәуір төмен болып келеді.

Іс жүзінде қаржылық лизингтің минималды мерзімін шектеу компаниялар пайдалы пайдалану мерзімін нақтыдан төмен етіп белгілеуіне немесе шартта қаржылық лизинг мерзімін пайдалы қызмет ету мерзіміне тең қылып белгілеуіне әкеп соғады, ал төлем кестелері лизинг алушы лизинг затының барлық құның алғашқы 3-5 төлейтін қылып бекітілуіне әкеп соғады. Қалған бөлігін лизинг алушы шарт мерзімі аяқталғанға дейін толық төлей алмайды, ол лизинг алушылар үшін белгілі бір қолайсыздықтар туғызады. соның ішінде, ол бойынша барлық төлемдер жасалған лизинг мәмілесін кепілге сала алмау мүмкіндігі.

Сонымен қатар, жалдау мәмілесі лизингтік болып келесі талаптарды қанағаттандырған кезде ғана табылады (ҚР 05.07.2000 ж. №78-ІІ “Қаржылық лизинг туралы” Заңына сәйкес):

– жалға алу мерзімі негізгі қорлар қызмет етуінің 80% асатын болса;

– жалға алушы негізгі қорларды бекітілген баға бойынша немесе жалдау аяқталған кезде анықталатын баға бойынша сатып алу құқығына ие болса;

– жалдау аяқталған кезде негізгі қорлардың қалдық құны олардың жалдау басындағы құнының 20% құраса;

– жалдау мерзіміндегі ағымдық (дисконтталған) баға жалға алынатын құралдар бағасының 90% құраса.

Негізгі капиталға инвестициялардың жалпы көлеміне ұйымдастыру нысаны мен операцияларды жүргізудің техникасына қарай қаржылық және қайтарымды лизинг кірді.

Қаржылық лизинг–лизинг объектісінің амортизациялық мерзімімен салыстырылатын және одан аспайтын мерзімге және пайдалану кезінде оның құнын толық немесе бір бөлігін жабу көзделетін техниканы ұзақ мерзімге жалға беру түрі.

Қаржылық лизинг үшін келесі ерекше белгілері тән болып табылады:

– лизинг беруші мүлікті лизинг беру үшін өз қалауы бойынша емес, лизинг алушының тапсырысы бойынша сатып алады;

– лизинг алушы мен лизинг берушімен қатар мәмілеге үшінші тарап мәміле объектісін сатушы қатынасады;

– лизинг шартының ұзақтығы амортизация мерзіміне тең немесе одан артық болады;

– меншік құқығының ауысуы мен шарттың тоқтатылуы лизинг алушы төлемдердің толық төлегенше мүмкін емес болып табылады. Қаржылық лизингті “мүлікті сатып алумен жасалатын лизинг” және “мүлікті сатып алмай жасалатын лизинг” деп екіге бөлуге болады.

Мәнісі бойынша қаржылық лизинг қызмет етуші капитал түріндегі ұзақ мерзімді несие нысаны болып табылады. Лизинг шартының әрекет ету мерзімі аяқталған соң пайдаланушы мүлікті жеңілдік немесе қалдық баға бойынша сатып ала алады немесе шартты жеңілдік жағдайында жаңартуға немесе шартты тоқтатуға құқылы. Қаржылық лизинг жалға беруші тарапынан мүлікке сервистік қызмет көрсетуді

көздемейді, шартты мерзімінен бұрын тоқтатуды да көздемейді. Потенциалды жалдаушы қажетті техниканы іріктеуді жүзеге асыра, дайындаушымен баға мен жеткізілім мерзімі туралы, лизинг компанияларына жабдықтар сатып алады және банктермен қарыз шарттарын жасай алады.

Қайтарымды лизинг немесе лизбэк меншік иесі (мысалы, зауыт) оны алдымен болашақ лизинг берушіге сатумен басталады, ал кейін өзі осы объектіні сатып алушыдан жалға алады, яғни бір тұлға (бастапқы меншік иесі) сатушы ретінде де лизинг алушы ретінде де болады. Нәтижесінде жабдық иесі ғана ауысады, ал оның тұтынушысы өзгермейді де өз иелігіне қосымша қаражаттар алады. Ал инвестор (сатушы) мәнісі бойынша, бұрынғы меншік иесін қаржыландырады және кепілге міндеттемелердің орындалуын қамтамасыз ету тәсілі ретінде мүлікке меншік құқығын алады.

Тікелей қаржылық лизинг (direct financing leasing) мәмілеге үш тараптың қатысуын көздейді: жеткізуші, лизинг алушы және лизинг беруші. Мүліктің дайындаушысы немесе сатушысы болып табылмайтын жалға берушімен өз еркімен жүзеге асырылады. Мәміленің аяқталу сәтіне қарай объектіні иелену құқығы жалға алуға берілуі керек. Шарт ережелері мүлікті саудаға қатысу арқылы сатып алу құқығын көздейді. Жалға беру мерзімі *лизинг объектісінің экономикалық негізделген мерзімінің 70-80%* құрайды. Ең төмен лизинг төлемдерінің дисконтталған құны жалданатын объектінің нақты құнының 90% құрайды, одан лизинг беруші ұстап қалатын инвестициялық салықтық несие шегеріліп тасталады.

Вендор-лизинг (АҚШ – та “vendor leasing”, ал Еуропада – sales-aid lease деп аталады), оның тікелей лизингпен ұқсастықтары көп, себебі ондай лизингті сатушының (жеткізушінің) өзі бастайды, ал оның мақсаты бақыланып отырған лизинг компаниясы арқылы өз өнімін өткізу аумағын кеңейту. АҚШ – та осындай кесте бойынша 2006жылы 99 компаниялармен 48 млрд. доллар (жылдың ішінде жасалған барлық шарттардың 22,8%) астам сомаға лизинг шарттары жасалған. Ұлыбританияда 2006 жылы жасалған осыған ұқсас шарттардың құны 7 млрд. фунт стерлингке жуық соманы құрады немесе осы елдегі лизинг бизнесінің жалпы көлемінің 1/3 жуығын құрады.

Халықаралық (сыртқы) лизинг – оның әрекеті кедендік құны кем дегенде 41 мың доллар құрайтын қаржылық лизинг операциялары-

на таралады. Заң бойынша шетел инвесторларының және оларды инвестициялардан алынған пайдаларын пайдаланудың құқықтық режимі қазақстандық инвесторларға берілетін қызмет пен инвестициялардан табылған пайданы пайдаланудың құқықтық режимінен артық болмауы керек.

Топтық (акционерлік) лизинг – жалға беруші ретінде қатысушылар тобы (акционерлер) табылады. Олар арнайы коорпорация құрады және ары қарай қажетті лизинг операцияларын жасау үшін сенімді тұлғаны бекітеді.

Сонымен қатар, шетелдік техниканың жаңа маркаларын жүйесін енгізу жүйесі қалыптасты. Әр түрлі мемлекеттердің бидай жинайтын комбайндарының саны 10 маркадан астам болып табылады. Сонымен қатар, жаңа техника ауылшаруашылық өнімді өндірудің ғылыми дәлелдеген технологияларына, бар болған жөндеу қызмет көрсету базаларына сәйкес келмейді. Қазақстан жағдайында сынау тұрады, ауылшаруашылық техниканың сипаттамалары туралы шынайы мәліметтері жоқ екенін атап кеткен жөн.

Пайдалану мерзімі ұзақ болғандықтан, көптеген көліктерде желілер мен агрегаттардың ресурсы қалыптасқан. Ал ол жөндеу қызмет көрсету жұмыстарына қажеттіліктің елеулі түрде өсуіне әкел соқты. Сервистік қызмет көрсету деңгейі төмендетілді. Оған дәлел ретінде көліктерді жұмысқа қабілетті жағдайда ұстау үшін осыған қажетті қаражаттардың 40% жұмсауы табылады. Осы және өзге де себептер бойынша негізгі егістік жұмыстары кезінде көліктердің дайындық деңгейі 50 мен 70% шегінде, ал нормативті 85 пен 92% болады.

Ауылшаруашылық техниканың жетіспеушілігі және техникалық қызмет көрсетудің деңгейі төмен болған жағдайда оптималды агротехникалық мерзімдерде механизацияланған егістік жұмыстар көлемінің 45% астамы орындалды.

Негізгі қорлардың өндірушілері бір-бірімен тікелей өзара байланысқа түседі. Бірақ осындай өзара байланыстың белгілі бір жағымды және жағымсыз жақтары болады.

Жағымды жақтарға олардың делдалсыз тікелей әрекеттесуін атап кетуге болады. Жағымсыз жақтары келесі факторлармен сипатталады:

– өндіруші және тұтынушы үшін қолайлы болып табылатын қатынастарды орнату үшін белгілі бір уақыт қажет етілетіндігі;

– өндіруші үшін тұынушы тарапынан әр түрлі кепілдіктер тартуымен;

– алынған құралдарды пайдалану үшін білікті мамандарды дайындауды ұйымдастыру қажет;

– тікелей мәміле үшін көлемді қаражатты талап етеді;

– жеткізіліп отырған жабдықтарды кепілдік және кепілдік мерзімі өткеннен кейінгі сервистік қызмет көрсетілуі;

– осындай қызмет көрсетудің қаржылық және өзге де қамсыздандырылуы;

– ескіріп жатқан жабдықтарды екі тарап үшін қолайлы шарттарда ауыстыру қажеттілігі және т.б.

Ауылшаруашылық өндірісті инвестициялаудың тәуекелі жоғары болуына байланысты лизинг компаниялары агролизинг саласына келуге аса асықпайды. Бұл кезде тежеуші фактор ретінде алымдардың көптігі және лизинг берушіге лизинг алушының несиеге қабілеттілігін тексеру мақсатында көп құжаттар жинау міндетін (банк кепілдігі, бизнес жоспарлар, қозғалатын және қозғалмайтын мүлік кепілі, ақшалар және т.б.).

Республикада лизинг операцияларын жүзеге асырудың ерекшелігі лизинг алушылардың комиссиялық (маржа) алымдары барлық лизинг алушылар үшін олардың экономикалық жағдайына, жоғары сыйақы мөлшерлеріне қарамастан бірдей болып табылатынымен, елде өндіруші зауыттардың техниканы сатуға ғана емес, оны пайдаланудың барлық мерзіміне жұмыс қабілеттілігін қамтамасыз етуге бағытталған дилерлік пунктері мен сервис орталықтарының болмауымен, техникалық ресурстарды техникалық қызмет көрсету мен қалпына келтіру саласында төмен сапалы техникалық құралдардың бар болуымен, арнайы кәсіпорындар мен көлік тракторлық зауыттардағы орындалатын жұмыстардың көлемі күрт түсуімен, отандық көлік құрастыру саласының дұрыс дамымауымен шартталады.

Отандық нарықтың көлемі аз болу жағдайында лизинг процесін тежейтін маңызды фактор ретінде техниканы беруге дейінгі төленетін аванс төлемдері табылады. олар бірінші жылдағы өзге де төлемдермен қатар шамамен техниканың алғашқы құқының 25-30% құрайды, ал ол фермерлер үшін өте қолайсыз болып табылады.

Сонымен қатар, ауылшаруашылығы табиғи климаттық жағдайларға тәуелді екенін көрмеу мүмкін емес. Ол тәуекелді керек

ететін іс болып табылады, сондықтан, экономиканың осы секторына мемлекеттің аса назар аударуы қажет. Осылардың салдарынан ауылшаруашылық техниканың бюджет қаражаттарын пайдаланып жасалған лизинг механизмі агроөнеркәсіп кешенін мемлекеттік қолдау нысаны ретінде келесілерді ескеруі керек:

– бюджет қаражаттары есебінен ауылшаруашылық тауар өндірушілерге берілетін техника лизингі пайызсыз болып табылады;

– ауылшаруашылық тауар өндірушілерге лизинг бойынша түсетін техника мен жабдықтарға мүлікке салынатын салық салынбайды, себебі, олар толық өтелмегенге дейін мемлекет меншігі болып табылады;

– шаруа (фермер) қожалықтары мен көлік трактор станцияларына лизинг төлемдері бойына жеңілдіктер беріледі;

– лизингке берілетін техника мен жабдықтарға бағалар инфляция деңгейіне қарамастан жалға берудің барлық мерзімінде өзгертілмейді.

Лизингті қолдаудың басқа түрлері де бар.

Көбінесе лизингтің дамуы елдегі макроэкономикалық жағдайға байланысты болады. Қазіргі уақытта ол қолайлы екенін айтып кеткен жөн. Қаржылық нарықтың тұрақтылығы 2000 жылдан бастап анық байқалады, ол ұлттық банк жүйесінің ұзақ мерзімді төлем қабілеттілігін арттыруға ықпалын тигізеді.

Сонымен қатар, мемлекеттің экономикалық саясатында агроөнеркәсіп кешеніндегі лизингтің дамуына үлкен рөл берілмей отыр. Қолданылып жатқан шаралардың көлемді болуына қарамастан, лизинг қорларының көлемдері аз болып табылады және олар ауылшаруашылығын техника мен жабдықтармен қамтамасыз етуінің 3-4% құрайды.

Дамыған елдердің тәжірибесі көрсетіп отырғандай, негізгі капиталға жалпы көлемдегі лизинг үлесі 25-30%, ал Қазақстан бойынша – 1,9%.

Салық салумен байланысты мәселелерді шешу лизинг қызметтерінің дамуына кедергі келтіреді, сондықтан, лизинг алушылар мен лизинг берушілер үшін жеңілдікпен салық салу режимін қолданып, Қазақстан мен ТМД елдерінде бірлескен лизинг компанияларын құру қажет. Ол елдердің көбінде реформаға дейінгі кезеңде ауылшаруашылық көлік құру кәсіпорындары болған, ал олар бір-

бірімен және ауылшаруашылық тауар өндірушілерімен кооперациялау жүйесіне енген.

Сонымен, лизинг жеткізулерін тиімділігін арттыру және лизинг негізінде жеткізілетін техника мен жабдықтарға бағалар өсуін төмендету үшін мемлекеттік реттеу қажет. Ол бағалардың инфляция деңгейімен индекстеуі, лизинг мерзімін ұзартуы және бастапқы жарна мен сәйкес өткізу үстемесін төмендетуі керек.

Лизинг қатынастары өте алуан түрлі болып табылады. Мысалы, қызметтер нарығында лизингтің 30 жуығы бар: қаржылық, жедел, револьверлік, ұзақ, орта және қысқа мерзімді, мобильді, таза, сулы, жалған, шынайы және т.б. Ал, ол республикада лизинг дамуы үшін кең таңдау мен мүмкіндіктер береді.

Республика аумақтарының өнеркәсіптік потенциалы 120 көлік құру кәсіпорындарымен ұсынылған. Олардың ішінде 50 кәсіпорын дестелегіштер, сепкіштер, жер өңдеу жабдықтарын, сондай-ақ жемтік дайындау құралдарын, өсімдіктерді қорғау үшін көліктерді және өзге де ауылшаруашылық көліктерін, жабдықтар мен бөлшек заттарды шығарады. Қалған 70 – жөндей – қалпына келтіру жұмыстарымен айналысады. Сондай-ақ ауылшаруашылық тауар өндірушілерінің тапсырыстары бойынша ауылшаруашылық техникаға бөлшек заттар дайындауға мүмкіндіктері болады.

20-ға жуық кәсіпорындар түпкілікті өнімді пайдаланушылар болып табылады.

Көптеген кәсіпорындардың қуаттары 10-15% қосылған. Өнеркәсіптік өндірістік негізгі қорлардың тозуы 43-80%, көліктер мен жабдықтардың – 40% дейін құрайды.

Технологиялық процесстер мен жабдықтар моральді тұрғыда ескіріп қалған және алдыңғы қатарлыдан қалыс қалған. Кәсіпорындар ескіріп қалған конструкциядағы көліктерді пайдаланады, тракторлар мен комбайндар өндірісі жоқтың қасы.

Ауылшаруашылық көліктер, агрегаттар және бөлшек заттар импортының үлесі қазіргі кезде жоғары деңгейде болып отыр (шамамен 90%) ішкі өндіріске қатынасы бойынша.

Ауылшаруашылық көлік құру саласының айналымы төмен деңгейде болып отыр және соңғы бес жылда (2003-2007жж.) 17,9 млрд. теңге құраған. Олардың ішінде елдің ішіндегі өткізу 15,9 млрд. теңге, экспорт – 2 млрд. теңгеге жуық.

2007жылы ауылшаруашылық техниканы және бөлшек заттарды өндіру көлемі 6,7 млрд. теңге құрады:

– ішкі нарықтағы ауылшаруашылық көліктер мен бөлшек заттарды өткізу көлемі – 6,0 млрд. теңге (былтырғы жылға қарағанда 3,3 млрд. теңгеге артық);

– экспорт – 0,7 млрд. теңге.

Осыған байланысты бірқатар шаралар жүзеге асырылған, атап айтқанда,

– мотор салуды дамытуға (Қостанайдизель) Қазақстанның даму банкі 40,0 млн АҚШ доллар 15 жыл мерзімге берді;

– бұрынғы зауыттар “Қазақауылмаш”, “Кормашзауыт” (Астана қаласы) инвестицияланған және олардың негізінде егістік және өнім дайындаушы техниканың өндірісі ұйымдастырылған;

– республиканың алты зауыттарында кең дестелегіштер өндірісінің ауқымы (Петропавл зауыты ЖШС “аз литрлік қозғалтқыштар зауыты”, ЖШС “Қазақауылмаш” Корпорациясы (Астана қаласы) ЖШС “Астана-Агроөнеркәсіптехника”, ААҚ “Ісмер” (Астана қаласы) АҚ “Тыныс” (Көкшетау қаласы), ЖШС “Агротехмаш” (Қостанай қаласы) дұрыс жолға қойылған.

Сонымен қатар, кәсіпорындарда қазіргі заманғы маркілеу, дилерлік, өткізу және өзге де қызметтері жоқ.

Индустриалдық инновациялық даму бағдарламасына ауылшаруашылық көлік құрылысының, соның ішінде, трактор құрылысы, мотор құрылысы, жинау техникасы, егістік және жер өңдеу техникасының, жем дайындау көліктері құрылысы, жөндеу қалпына келтіру жүйесі кәсіпорындарының дамуы дұрыс жолға қойылған.

Сонымен қатар, республикада белгілі бір ғылыми-техникалық және құрастырушылық технологиялық потенциал қалыптасқан. Ол отандық кәсіпорындарда ішкі нарықта ауылшаруашылық техникаға сұранысты қанағаттандыру үшін қажет болып табылады.

Оған мысал ретінде келесі көлік құру кәсіпорындарының ауылшаруашылық техниканы құру бойынша өз бетімен дұрыс жолға қойылған жүйесін атап кетуге болады:

– ЖШС “аз литрлік қозғалтқыштар зауыты” (Петропавл қаласы) – қосылатын ұстау ауқымы кең тіркеме дестелегішті ЖВП-9,1 жинау казакстандық кәсіпорындардың 100% қатысуымен;

– АҚ “ЗИКСТО” (Петропавл қаласы) – 2ПТС – 6 көлік трактор тіркемесінің өндірісі, ЛДГ-10, 15, 20 дискілі гидрофициаланған

топырақ қопсытушылар, КР-2 ротациялық шөп машинаның, КН-2,1, аспалы шөп машинасының, ГП6 байланысатын тырнауыштын, ОПШ-15 сепкішінің, жер өңдеуші аралас агрегатының құрылысы дұрыс жолға қойылған.

– ЖШС “Қазақ ауылмаш” Корпорациясы (Астана қаласы) – СЗТС-2,1 сепкішінің, КТН – 4 ротациялық шөп машинасының, КТС-7,4, қопсытқыштарының, ПС-04 шөп таситын тракторының өндірісі;

– ЖШС “Астана – Агроөнеркәсіптехника” (Астана қаласы) – ГУ-4,4, әмбебап жыртқыш өндірісі, СКС-2,1, қопсытқыш – дән сепкішінің, ЖВП-9 қосылатын ауқымы кең дестелегішінің өндірісі;

– ААҚ “Тсмер” (Астана қаласы) жем дайындау үшін көліктер кешенінің өндірісін дұрыс жолға қойды: КН-2,1, бір брусты шөп машина; КДФ-4,0, екі брусты шөп машина; ГП-6, 12, 14, тырнауыштары, ПФН-0,8, жүк артқыш машина, дестелегіштерді тасымалдауға арналған арбалар 8-12 м ТЖ-12;

– АҚ “Тыныс” (Көкшетау қаласы) ПСО-2000 жылжымалы станоктық бүріккіштерді және оған қосалқы бөлшектерді, қосылатын дестелегіштерге, пневмогидроаккумуляторларды тіркемелі дестелегіштерге, Дьюара түтікшелерін шығарады;

– ЖШС “Агротехмаш” (Қостанай қаласы) – өнімділігі жоғары ЖВП-9,1 және ЖВПР-9,1 қосылатын дестелеуіш жатқалар, сұрыптаушы ППТ-3А, дискілік гидрофицирленген топырақ қопсытушы ЛДГ-15, жем бөлгіш сепараторлары СЗ-5, платформинақтаушы ПП-3,5 өндірісін жүзеге асырады;

– ААҚ “Металлист Орал зауыты” (Орал қаласы) – күріш, май өнімдерін өңдеу үшін көліктер мен жабдықтар өндірісі, жүзімді өңдеу үшін ауылшаруашылық көліктер өндірісі, күнбағысты өңдеу үшін дестелегіштер өндірісі;

– ЖШС “Дон-Мар” (Лисаковск қаласы) – ауқымы кең қосылатын дестелегіш ЖВП-9,1 өндірісі.

Ауылшаруашылығында соңғы жылдары жағымды өзгерістер көп болса да, негізінде көптеген мәселелер әлі шешілмеген болып келеді. Олар еңбек өнімділігін арттыру жолында және ауылшаруашылық өндірісінің тиімділігін арттыру жолында кедергі болып табылады. Әлемдік банктің бағалауы бойынша Қазақстандағы ауыл шаруашылығының еңбек өнімділігі мен тиімділігі Шығыс Еуропа

елдеріне қарағанда 5 есе төмен болып табылады. Ауылшаруашылық өнімділігінің деңгейі өндірісті техникалық қамтамасыз ету деңгейіне байланысты болып табылады. Саланың ауылшаруашылық техникамен қамтамасыздандыру деңгейінің төмен болуы және отандық көлік құру саласының және ауылшаруашылық техника лизингінің дәрежесі төмен болуы, сонымен қатар, ауылдықтардың агробизнесті ұйымдастыруға қазіргі заман технологиялары бойынша дайындығының төмен болуы, ауылшаруашылығының дамуына кедергі болып табылады. Осылардың барлығы өндірілген ауылшаруашылық өнімнің бәсекеге қабілеттілігіне өз ықпалын тигізеді.

Көлік трактор паркін жаңартуға кедергі болып табылатын негізгі қағидалар:

- тауар өндірушілерінің бағалар диспаритеті салдарынан ауылшаруашылық және өнеркәсіптік өнім мен қызметтерге төлем қабілеттілігінің төмен болуы;

- жоғары пайыздары салдарынан коммерциялық банктердің алуға қол жетімділіктің төмен болуы;

- ауылшаруашылық техника лизингіне берілетін, сондай-ақ көлік технологиялық станциялардың жұмысқа қабілеттілігін қамтамасыз ету үшін берілетін бюджет қаражаттарының мөлшерінің шектеулі болуы;

- ауылшаруашылық техника лизингі нарығында бәсекелестіктің болмауы;

- инвестициялар жетіспеушілігі.

Республикадағы шынжыртабанды және дөңгелек тракторлар нарығы барлық өндіруші елдерді қамтиды, соның ішінде басымдық Ресей, Украина, Белорус елдеріне беріледі. Ол олардың қол жетімді құнымен, Қазақстанның табиғи климаттық жағдайына қолайлығымен, жөндеу мен қызмет көрсету бойынша қажетті сервистік базаның болуымен түсіндіріледі. Қазақстанда 137 ауылшаруашылық техника мен оған бөлшек заттарды шығаруға бағытталған көлік салу және жөндеу қалпына келтіру кәсіпорындары болғанымен, олар 400 астам техникалық мақсаттардағы атаулар шығарады, бірақ республикада өндірілмейтіндер:

- шынжыртабанды тракторлар;

- дөңгелекті тракторлар;

- бидай жинау комбайндары;

- бидай өнімдерін өңдеу бойынша жер өңдеу кешендері;
- жерді егіс алдындағы өңдеу құралдары;
- қар жинаушылар;
- тұқымтаратушы құралдар;
- бидайды қайта өңдеуге арналған жабдықтар;
- жемтіктерді өндіріп дайындауға арналған көліктер мен жабдықтар;
- мал шаруашылығының қиын процестерін механизациялауға арналған жабдықтар және т.б.

Лизинг туралы әрекет етуші заңның маңызды мәселесі – лизинг беруші лизинг затының меншік иесі бола отырып, арам ниетті лизинг төлеуші өз міндеттерін орындамаған немесе тиісті түрде орындамаған жағдайда жедел түрде лизинг затының сотсыз тәртіпте алып қою мүмкіндігінің, лизинг шартын жедел түрде бұзып, лизинг затын өзге де лизинг алушылары арасында тартуға мүмкіндігінің жоқ болуы табылады.

Аталған мәселелерді шешудің нақты нұсқаларының бірі болып, біздің ойымызша, заңдарда тараптардың екеуі үшін заңда көзделгеннен басқа техниканы тартып алу мен шартты бұзу реттерін көздеу құқығын бекіту табылады.

Қазақстан Республикасының заңнамасына “қайталама лизинг” терминін енгізу және сатып алушыдан алдын ала сатып алған техниканы лизинг берушіге міндетті түрде беру кезіндегі қаржылық лизинг терминін нақтылау қажет болып табылады. Ол төмендегілерге мүмкіндік береді:

- техниканы сатып алу үшін икемді көзқарасты пайдалану (сатушылардың маусымды, көтерме және өзге де жеңілдіктері);
- аса қажетті техникаға сұраныс пен ұсыныстың өндірістік спецификасын есептеу мүмкіндігі;
- жабдықтарды таңдап, сатып алу үшін мамандарды тарту.

Лизинг беруші белгілі бір жеткізушіден көтерме баға бойынша сатып алуы лизинг алушының белгілі бір тапсырысы бойынша бірлік тауар сатып алғанға қарағанда, лизинг алушы үшін де лизинг беруші үшін де экономикалық тұрғыда тиімді болып табылады.

Көтерме сатып алу лизинг алушының да лизинг берушінің де ақша қаражаттарын лизинг затын жеткізу бойынша шығындарын тарту есебінен үнемдеуге мүмкіндік береді, себебі, көлік және өзге де

шығында көптеген техникаға кетеді, сол арқылы техника бірлігіне кеткен қосымша шығындар азайтылады.

Салынған қаражаттардың қайтарылмауы қаупін төмендетеді (техниканы қайтарған кезде сату немесе жалға беру ғана мүмкін, ол сыйақы мөлшерінде көрсетілген пайданы лизинг берушінің алуын болдырмайды). Кейде компаниялар екінші лизингтің болмауына байланысты қаржылық залалға ұшырауы мүмкін.

Лизинг компаниялары заңнаманың осы кемшілігін келесі жолмен білдіртпейді: лизинг алушы техниканы қайтарған кезде және оны қайтадан лизингке беру мүмкіндігі болмағанда лизинг компаниясы лизинг затын қосылған тұлғаға одан ары қарай алдын ала анықталған лизинг алушыға беру мақсатында сатуды жүзеге асырады. Сонымен, осы кестеде тағы да сатушы пайда болады, ол техниканы қайтадан лизингке беруге мүмкіндік береді, ал ол лизинг объектісін тек қымбаттатады.

Оған бастапқы лизинг алушы қайтарып берген техниканы қайтадан лизингке беру үшін айналма жолдарды лизинг берушінің іздеуін алдын алу үшін заңға қайталама лизинг терминін енгізу қажет, ол лизинг процесінің екі тарапын да қанағаттандыруға мүмкіндік береді.

Қазақстанның ішкі нарығында ауылшаруашылық техниканы ірі көлемде өндірушілер болмағандықтан лизинг компаниялары ауылшаруашылық техниканы ресейлік және шетелдік өндірушілерден сатып алуға мәжбүр. Осы жағдай техниканы жеткізу орнына дейін орналастыру үшін көптеген уақыт бөлуді қажет етеді. Жеткізу мерзіміне кіретіндер: техниканы тасымалдау үшін техникаға тапсырыс беру, оны тиеп түсіру үшін техника мен адамдарды жалдау, сәйкес құжаттарды рәсімдеу, техниканы тасымалдауды жүзеге асыру, кеден және өзге де рәсімдерін жасау. Сонымен, оны жіберу пунктісіне қарай техниканы жеткізу 2 айдан астам уақытты талап етеді. Ауылшаруашылық техникаға сұраныстың маусымдық сипатқа ие болғанын ескере отырып, техниканы алдын ала сатып алған дұрыс болады, ал ол өз кезегінде қаржылық лизингке сатушыдан алдын ала сатып алған техниканы лизинг алушыға беру тұрғысында түзету дұрыс болып табылады.

Сонымен, аграрлық саладағы техникалық құралдар нарығының қызмет етуіне талдау жасау жақын арада ауылшаруашылығындағы механизацияланған егістік жұмыстардың негізгі көлемін өз

амортизациялық мерзімін өтеген көліктер жүзеге асырытынын көрсетіп отыр. Осы жағдайларда олардың тиімді пайдалануын қамтамасыз ететін деңгейде олардың жұмыс қабілеттілігін қамтамасыз етуге бағытталған шараларды жасақтап, жүзеге асыру маңызды болып табылады:

- ауыл шаруашылығының жөндеу қызмет көрсетушілік негізін күшейту;
- бөлшек заттармен қамтамасыз ету;
- көліктердің жұмыс қабілеттілігін сақтап қалу үшін алдын алу шараларын күшейту;
- мұнай өнімдерін тиімді пайдалану;
- көліктер паркін отандық және шетелдік жаңа ауылшаруашылық техникамен жаңғырту;
- техникалық сервис саласындағы мемлекеттік ұйымдастыру мен қолдауын жетілдіру.

4 тарау. ҚАЗАҚСТАНДА АУЫЛШАРУАШЫЛЫҚ ЛИЗИНГ ДАМУЫНЫҢ МАҚСАТТАРЫ МЕН МІНДЕТТЕРІ

4.1 Лизинг ауыл шаруашылығына ресурстарды тартудың экономикалық механизмі ретінде

Ауыл шаруашылығына ресурстарды тартудың экономикалық механизмі бәсекеге қабілетті қаржылық тұрақтылығы бар ауылшаруашылық өндірісін қалыптастыруға өз ықпалын тигізеді. Ол үшін саланың негізгі капиталына инвестициялар тарту үшін қолайлы жағдайлар, оларды жүзеге асыруды қаржылық қолдаудың кешенді шаралары қажет.

Жабдықтарды сатып алудың өзге тәсілдеріне қарағанда (жеткізу фактісі бойынша төлеу, бөліи төлеу шартымен сатып алу, банк несиесі және т.б.) лизингтің елеулі артықшылықтары бар: жалдаушы кәсіпорынға бір жолғы ірі төлемдерсіз және қарыз қаражаттарын тарпай-ақ өндірісті кеңейтуге мүмкіндік береді, ликвид қаражаттарының шектеулі болу мәселесі шешіледі. Жабдықтарды сатып алуға кеткен шығындар шарттың әрекет ету мерзіміне теңдей таратылады, активтердің басқа түрлеріне салу үшін қаражаттар босатылады. Арендалық төлемдер жабдықтарды орнатып, пайдалануға қосқаннан кейін төленеді, сондықтан жалға алушының жалданатын жабдықта өндірілетін өнімді өткізуден түскен қаражаттары есебінен төлеу мүмкіндігі болады және т.б.

Лизинг несие беру нысандарының бірі бола отырып, лизинг алушыға төлемді лизинг мерзімі ішінде бөлін төлеуге мүмкіндік береді. Қазақстандық нарықта лизинг мерзімі қол жетімді ақшалай несиелеудің мерзімінен ұзақ болып табылады. Лизинг алушының таза пайдасын сақтап қалып, оның қаржылық тиімділігін төмендетпей негізгі қорларды толықтыруға мүмкіндік береді. Агроөнеркәсіп кешеніндегі лизинг ерекшеліктері техникамен қатар, мал шаруашылығын көтеру үшін асыл тұқымды мал сатып алу мүмкіндігімен шартталады.

Лизингтің артықшылығы ол табыстық түсімдері болжамына негізделген, яғни несие тарихына емес, бизнес жоспарға негізделген және коммерциялық банктерден алынатын қарыздар алған кезде қойылатын талаптарға сәйкес келмейтін лизинг алушылардың инвестицияларға қол жетімді болуын қамтамасыз етеді. Бірақ ли-

зинг кез келген жағдайда банк қарызынан қымбат болып табылады. Лизинг мәмілелері делдалдар арқылы жүзеге асырылады, ал олар өз үстемелерін орнатады. Сонымен қатар, көптеген ауылшаруашылық кәсіпорындары үшін қымбат жабдықтарды лизингке алу үшін кедергі болып аванс төлемдерін төлеу табылады. Ауылшаруашылық кәсіпорындардың лизинг қызметтеріне қол жетімділігін қамтамасыз етуге бағытталғандықтан, субсидиялық несиелеу.

Лизинг операцияларының артықшылықтары төмендегілерден көрініс табады:

– ликвидтік қамтамасыз етілу: аса қымбат жабдықтарды сатып алу қажеттілігі жойылады. Шығындар тең көлемде шарттың әрекет ету мерзіміне таратылады. Кәсіпорын жабдықтың жаңа түрін ликвидтігі болмаса да алады;

– баланстық артықшылық: заем капиталы сырттан тартылмайды және баланста өзіндік капитал мен заем капиталының арақатынасы көрсетіледі;

– жоғары икемділік: лизингтік несиелеу арқылы капитал салымдарын орта және ұзақ мерзімді қаржыландыруға қарағанда нарықтық конъюнктураның өзгерістеріне жедел түрде әсер ету мүмкіндіктері пайда болады;

– салық салуда: лизинг төлемдері бойынша енгізілген сомалар төлем жылына есепке алынады. Шарттың икемді мерзімдері болғандықтан, лизинг шартының мерзімі өте қысқа болған жағдайда салық төлеуді кейінге қалдыру эффектісіне қол жеткізіледі.

Лизингті пайдалану оған қатысушылардың барлығы үшін жеткізуші, жалдаушы және жалға беруші тиімді болып табылады. Бұл жерде жеткізуші өз өнімін сату көлемдерін ұлғайтады, өндірілген көліктер, жабдықтар, құралдар, қондырғылар және өзге де материалдық техникалық құралдарды өткізуінің кепілденген көлеміне ие болады, ал ол оның тиімділігінің дәлелі болып табылады.

Ауылшаруашылық өнімді қайта өңдеу бойынша ауылшаруашылық техника, жабдықтардың лизингіне кіретіндер:

– ауылшаруашылық мақсаттағы өнімді қайта өңдеу бойынша кәсіпорындар үшін ауылшаруашылық техника, жабдықтардың қаржылық лизингі бойынша сыйақы (мүдде) мөлшерлерін өтеу;

– ауылшаруашылық техника, тараптар мен агрегаттардың, оларға бөлшек заттардың өндірісі бойынша екінші деңгейлі банктердің

олардың айналымдағы қорларын толықтыру үшін несиелер бойынша сыйақы (мүдде) мөлшерлерін субсидиялау;

- отандық және шетелдік өндірістегі ауылшаруашылық көлік құрылысы өнімдерін сынақтан өткізу және оларды міндетті түрде сертификаттау;

- сүт өндіру процестерін, қойларды механикалар қолдана отырып, жүнін қырку, жем дайындан қамтамасыз ету, мал сою процестерін автоматтандыруға маманданған сервис орталықтардың құрылуына көмектесу;

- өндіруші зауыттар мен жабдықтарды жеткізу шарттары туралы қажетті мәліметтері бар техника мен жабдықтардың халықаралық каталогтарымен, жарнамалық проспектілермен қамтамасыз етуде мемлекеттің көмегі;

- үкімет басым бағыт ретінде бекіткен бағдарламалар шегінде қайта өңдеу өндірістері үшін қолданылатын импорттық жабдықтарды үш жыл ішінде кеден баждарын төлеуден және мүлікке салынатын салықты төлеуден босату;

- ішкі және сыртқы нарықтағы қажеттіліктер мен потенциалды сұранысын ескере отырып ауылшаруашылық техника өндірісі дамуының перспективалық бағыттарын анықтау;

- инновациялық жобаларды жүзеге асыру үшін инвестицияларды тарту, олар бәсекеге қабілетті өнім шығаруға бағытталған;

- мемлекеттік техникалық инспекцияның қызмет етуі;

- асыл тұқымды мал шаруашылығы дамуын қолдау.

Лизинг қатынастарының дамуын зерттеу нәтижелері көрсетін отырғандай, олар осындай қызметтерді пайдаланудың экономикалық пайдасы мен мақсатына сай болуын көрсетеді. Пайда лизинг алушы үшін де лизинг беруші үшін де өзара тиімді болып табылады. Өзара пайда сипаты экономика дамуының маңызды тетігі болып табылады.

Бұрын талданған лизинг артықшылықтарының көпшілігі ішінде, біздің ойымызша, нарықтың шектелген мөлшерінде оны пайдалану мүмкіндігін атап кеткен жөн. Қазақстан үшін осы артықшылық өте маңызды болып табылады, себебі, оның нарығының көлемі шектеулі.

Республикалардың қайта құруға дейінгі дамудың интеграциялық саясат шегінде бір республиканың нарығы экономикалық тұрғыда

бағаланбағанын айта кеткен жөн, себебі, шикізат ресурстарын тиімді және тендей пайдалану қағидасы қолданылды. Бұл өз кезегінде ірі кәсіпорындардың құрылуын талап етті, ал олардың өткізу нарығы ретінде республика болған.

Лизинг қызметін институционалды қамтамасыз етілуін ұйымдастыру мен дамуы келесі шараларды жүзеге асыруға бағытталған:

- әрбір субъектінің бәсекеге қабілетті бағыттарын дамыту;
- бірін-бірі жоятын инвестициялық бағыттарды бөлу;
- қысқа мерзімді және ұзақ мерзімді инвестициялауды жүзеге асыру;

– осы бағыттағы пайданы максимизациялаудың мүмкіндігін орындау;

- инвестициялау үшін қаржылық институттарды пайдалану;
- теңестірілген инвестициялық портфельдерді қалыптастыру;
- тәуекелдердің неғұрлым төмен болуын қамтамасыз ету;
- қаражаттарды салуға жаңа қатысушыларды тарту;
- жаңа технологиялар өткізушісі ретіндегі сыртқы инвестициялар тартылуын қамтамасыз ету;

– қаржылық құралдарды пайдаланудың тиімділігін арттыру.

Осындай түсіну лизинг ерекшеліктерімен шартталады. Лизинг объектісі бір уақытта меншік ретінде лизинг берушіге тиесілі болады және лизинг алушының капиталы қызметін атқарады, соның салдарынан лизинг меншік қатынастарын жүзеге асырудың тәсілі болып табылады. Осылардың негізінде лизинг қатынастарының келесі қағидалары анықталған:

- меншік иесі мүлкін пайдалану құқығын ерекшелеу;
- қатынастардың мерзімді болуы;
- мүлікті лизинг алушының сатып алу құқығы;
- қатынастардың өз еріктілігі, инновациялылық;
- шарттық қатынастар, мүлікті қайтарып беру мүмкіндігі;
- мүлікке меншік иесінің ауысуы кезінде шарттың бұзылмайтындығы;

- мүліктік жауапкершілік;
- мақсатты болуы және нақты болуы;
- шаруашылық субъектісінің ауысуы;
- ақылы болуы.

Лизинг қызмет етуінің қағидаларын қарастыра отырып, олар оны іс жүзінде қолданудың функциялық қамтамасыз етілуін көрсететінін

атап кеткен жөн, себебі, лизингтің соңғы нәтижесі оның осыған ұқсас қызметтер нарығында банкілік несиелік қызметтері нарығында бәсекеге қабілеттілігін көрсететінін атап кету керек.

Ауылшаруашылық тауар өндірушілерінің тұрақты және тиімді қызмет етуі, олар өндірген өнімнің бәсекеге қабілеттілігінің артуы ауыл шаруашылығының материалдық техникалық базасының жағдайына байланысты. Ол ауыл шаруашылығын материалдық-техникалық қамсыздандыру және қызмет көрсету саласының даму мәселесін өзекті қылады.

Кез келген елдің аграрлық саясаты ол саланың өндірістік күштерін дамытуға бағытталған кезде ғана тиімді болып табылады. Өкінішке орай, соңғы 15 жылда ауылшаруашылығындағы негізгі қорларға инвестициялар үлесі қысқарып жатыр, материалдық-техникалық база бұзылып, көліктер паркі ескіріп жатқаны орын алады. Кәсіпорындардың басым көпшілігі техника жағынан арта қалуы салдарынан интенсивті әдістерге көшті және олардың қызметі толығымен ландшафты және ауа райы жағдайына байланысты болып отыр. Сала аралық ауысудың диспропорция мәселелері шешілмеген болып табылады. Сондықтан, бәсекелестік жағдайында белгілі бір орында қалу үшін жаңғырту негізінде және ауыл шаруашылығының материалдық-техникалық потенциалын тиімді пайдаланудың негізінде өндірісті технологиялық қайта құрулар қажет болып табылады.

Аграрлық саясаттың тиімділігі, көбінесе, ауылшаруашылығының материалдық-техникалық базасының дамуына байланысты. Өндірістік потенциалды рационалды түрде пайдаланудың, көлік трактор паркін жаңғыртудың, ғылыми-техникалық прогресстің даму деңгейіне сәйкес қазіргі заманғы және сапалық техникалық сервис мәселелері аса шешуші болып табылады.

4.2 Қазақстан агроөнеркәсіп кешеніндегі инновациялық қызметті ынталандырудың ұлттық моделінің қалыптасуы

Елдің АӨК тұрақты экономикалық өсуіне ауысуы ғылым мен техника жетістіктерін пайдалануды, жоғары технологияларды енгізуді, АӨК ғылыми техникалық саласының барлық шаруашылық субъектілерін белсенді етуді ынталандырусыз мүмкін емес болып табылады. Бірақ ол үшін жақын арада ғылыми-техникалық салада

елеулі өзгерістер жүзеге асырылуы, ұлттық инновациялық жүйенің маркасы мен негізгі көтеруші элементтері жасауы және инновацияларды жүзеге асыру үшін қажетті ынталандырудың тиімді механизмі қалыптастырылуы керек. Атап айтқанда, ауылшаруашылық салада бұл кем дегенде үш өзара байланысты міндеттерді шешуді көздейді: аграрлық ғылым жағынан инновациялық ұыныстарды кеңейту, ауылшаруашылық инновацияларды қабылдау қабілеттілігін арттыру, ғылым мен өндіріс арасындағы “өткізу” желісін қалыптастыру.

АӨК қатысты инновациялар шаруашылық тәжірибеде өсімдіктердің жаңа түрлері, малдардың түрлері мен төлдері, құстар, өнімдердің жаңа немесе жақсартылған түрлері, өсімдік шаруашылығы мен мал шаруашылығында, қайта өңдеу өнеркәсібінде қолданылатын материалдар, жаңа технологиялар, жаңа тынайтқыштар және өсімдіктер мен жануарларды қорғау құралдары, малдар мен құстарды емдеу мен аурулардың алдын алудың жаңа әдістері, экономиканың әр түрлі салаларын ұйымдастыру мен басқарудың жаңа нысандары, өндіріс тиімділігін арттыруға мүмкіндік беретін әлеуметтік қызметтерге жаңа көзқарастар ретіндегі зерттеулер мен есептемелер нәтижелерін жүзеге асыруды білдіреді.

Инновацияларды кеңінен қолдану АӨК кешенінің тұрғындарды өніммен қамсыздандыру бойынша, ауыл тұрғындарының өмір деңгейін артуы бойынша, агроөнеркәсіп кешенінің тиімділігін арттыру бойынша, қоршаған ортаны қорғау бойынша әлеуметтік экономикалық мәселелерін шешудің әрекет етуші және тиімді құралы болып табылады.

АӨК инновациялық технологиялық дамуы өндіріс қуаттарының инновациялық өсуі есебінен ауылшаруашылығының және олармен сабақтас салалармен және жалпы АӨК ұйымдастырушылық – экономикалық механизмдерін, оның сапалық өзгеруін білдіреді. Ол ауылшаруашылық өнімді өндіру мен қайта өңдеудегі, ауылшаруашылық дақылдардың жаңа сұрыптары мен мал төлдерінің жаңа түрлерін өндіруде жетілдірілген технологияларды, жаңа көліктерді, прогрессивті ұйымдастырушылық экономикалық моделдерді, қазіргі заманғы инновациялық технологияларды және өзге де жаңалықтарды үнемі көбейте отырып, пайдаланылуымен қамтамасыз етіледі.

Ауылшаруашылығының көзделіп отырған масштабтары мен ғылыми техникалық өзгерістер міндеттеріне сай келетін иннова-

циялық даму АӨК тиісті түрде ұйымдастырылған және тиімді қызмет ететін жүйесі болған кезде мүмкін болады. Ол жүйе өзара әрекет етуші ұйымдардың жиынтығы болып табылады – жаңалықтарды құру және меңгеру процесіне қатысушылардың инновациялық техникалық дамудың ұлттық моделі шегінде шоғырланған аграрлық саладағы инновациялық процесті кешенді қамтамасыз етумен, ол кесте түрінде 10 – суретте көрсетілген.

Сонымен, АӨК тиімді инновациялық дамуы осы процессті құраушы екі құрамдас бөліктерден тұрады – ғылыми зерттеулер және олардың өндірістегі нәтижелерін меңгеру. Осындай мазмұнға жалпы инновациялық жүйенің құрылуы және АӨК инновациялық дамуын қамтамасыз ету шаралары сәйкес келуі керек, яғни ғылыми зерттеулердің дамуын да олардың нәтижелерін өндірісте қолдануды да енгізуі керек.

2007 жылдың 16 шілдесінде Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2007 жылдың 22 мамырындағы № 409 Қаулысымен АӨК дамуының тиімді бәсекеге қабілетті ғылыми және инновациялық қамтамасыз етуінің жүйесін қалыптастыру мақсатында жарғылық капиталында 100% мемлекеттің қатысуымен Қазақстан Республикасы министрлігінің 25 аграрлық ғылыми зерттеу институттарының бірігуі арқылы “ҚазАгроИнновация” (ҚАИ) акционерлік қоғамы құрылды.

ҚАИ қызмет етуінің бастапқы уақытында оның тұруына, жарғылық капиталының мен корпоративті ұйымдастырушылық басқарушылық құрылымдарының қалыптасуына қажетті бірқатар шараларды жүзеге асырды, дамуы үшін негізгі көзқарастарды, өзінің құрылымдық бөлімшелері мен еншілес кәсіпорындары үшін қажетті құқықтық негіздерін қалыптастырды.

Қазіргі заманғы кезеңде АҚ “ҚазАгроИнновация” ғылыми қызметі жер өңдеу және өсімдіктану, өсімдіктерді қорғау және карантині, орман, балық аулау шаруашылығы, мал шаруашылығы, ветеринария, ауылшаруашылық өнімді механизациялау, қайта өңдеу және сақтау, АӨК экономикасы және ауылдық аумақтарды дамыту салаларында бәсекеге қабілетті ғылыми-техникалық өнімді жасауға бағытталған, оның мақсаты агроөнеркәсіп кешені салаларын дамыту. олардың жиынтық өндірісін көбейту [29].

2006-2008 жылдардағы республиканың аграрлық ғылымымен сорттарды сынауға 187 жаңа ауылшаруашылық және өзге де

мәдениеттер берілді; республиканың ауылшаруашылық ғылымымен мемлекеттік тұқым сынауға ауылшаруашылық және өзге де дақылдар берілді; ауылшаруашылық дақылдардың негізгі түрлерін өндіру бойынша 48 агротехнологиялар жасалып жетілдірілді; су шаруашылығы үшін қажетті қондырғылар мен жабдықтардың 16 тәжірибелі үлгілері жасалды; ауылшаруашылық өнімді қайта өңдеу мен сақтаудың 44 технологиялары, азық – түлік өнімдерінің 66 рецептуралары, 55 техникалық регламенттер, шарттар мен стандарттар жасалды; ауылшаруашылық малдардың 39 желілері мен типтері, үйректердің 1 төлі және 3 желісі; аралардың екі желісі шығарылды және сынақтан өтті; ауылшаруашылық малдар, құстар мен балықтарды ұстау тамақтандырудың 23 технологиялары жасалды; 58 вакцина, диагностикумдар және емдеу препараттары жасалды; ауылшаруашылығының экономикасы саласында 27 ұсыныстар, мемлекеттік аграрлық саясатты жасап жүзеге асыру үшін қажетті бірқатар ұсыныстар мен аналитикалық материалдар жасалды; көліктер мен жабдықтардың 50 тәжірибелік үлгілері жасалды; 39 нормативтік-техникалық құжаттама және 9 техникалық құралдар жасалды.

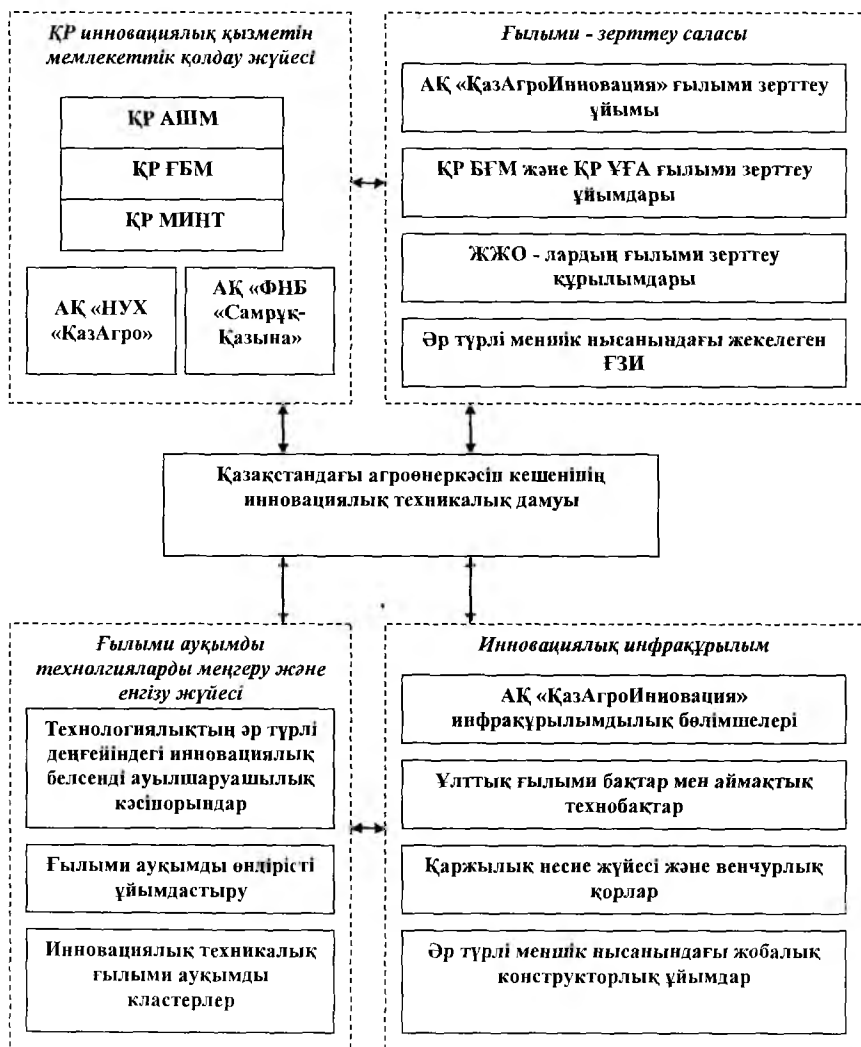
79 патенттер мен 238 инновациялық патенттер алынды, ол өндіріске енгізуге лайықты отандық ғылыми жетістіктердің потенциалы жоғары екенін көрсетіп отыр.

Қазіргі кезде АҚ “ҚазАгроИнновация” құрамына 23 ғылыми зерттеу институттары кіреді, олар бір бөлігі филиалдық желілері бар ауылшаруашылықтың барлық салаларын қамтиды [96].

АҚ “ҚазАгроИнновация” ЖШС “Бастау” баспасының жалғыз құрылтайшысы болып табылады. “Бастау” баспасы “Қазақстан ауылшаруашылық ғылымының Жаршысы” атты ай сайынғы ғылыми – теориялық және ғылыми-практикалық журналын шығарады (1958 жылдан бастап шығарылады).

ҚАИ жоғары басқару органы – жалғыз акционер – Қазақстан Республикасының ауылшаруашылық министрлігі.

Басқару органы – директорлар Кеңесі. АҚ “ҚазАгроИнновация” директорлар Кеңесінің құрамына енетіндер Қазақстан Республикасы ауылшаруашылық министрлігінің, Қазақстан Республикасы қаржы министрлігінің, АҚ “ҚазАгроИнновация” өкілдері, сондай-ақ тәуелсіз директорлар – жеке сектордың өкілдері.

4-сурет – Қазақстан АӨК инновациялық техникалық дамуының ұлттық моделі

Ескертпе – автормен құрастырылған.

Атқару органы – АҚ “ҚазАгроИнновация” президенті.

АҚ “ҚазАгроИнновация” миссиясы аграрлық саладағы Қазақстан экономикасының жеделдетілген ғылыми – технологиялық дамуын келесілер арқылы қамтамасыз етуде көрінеді:

– Жаңа агротехнологияларды жасап, коммерциялық пайдалануға енгізу (коммерциализация);

– Перспективті шетелдік агротехнологияларды тарту (трансферт);

– Әлемдік деңгейдегі ғылыми-техникалық және инженерлік – техникалық қызметтер көрсету;

– Ғылыми-зерттеу саласынан кәсіпкерлік салаға білімдерді беру.

Аграрлық ғылым саласындағы практикалық өзара әрекеттерді қалыптастыру мен халықаралық ынтымақтасуды дамыту мақсаттарында АҚ “ҚазАгроИнновация” 2007 жылдың қыркүйегінен 2009 жылдың желтоқсанына дейін Израиль, Австралия, Бразилия, Аргентина, Қытай, сондай-ақ АҚШ, Оңтүстік Корея, Германия, Италия, Ресей, Белорус және Украина сияқты жетекші аграрлық елдердің ауылшаруашылық ғылыми зерттеу ұйымдарымен өзара түсіністік туралы 20 Меморандумға қол қойды.

2009 жылы жетекші әлемдік ғалымдар мен кеңесшілердің қатысуымен 5 ірі халықаралық конференциялар өткізілді, олардың нәтижелері бойынша ғылыми-зерттеу жұмыстарын жүргізу жөнінде және тәжірибе алмасу туралы келесімдер жасалды.

Қазақстан Республикасының Президенті Н.А.Назарбаевтың Бразилия Федеративті Республикасына 2007 жылдың 27 қыркүйегіндегі ресми сапарының нәтижелері бойынша тапсырмаларының нәтижелерінде Бразилиялық ауылшаруашылық зерттеу Корпорациясымен (EMBRAPA) практикалық өзара әрекеттестікті орнату мақсатында 2009 жылдың 15 маусымында Қазақстан Республикасының ауылшаруашылық министрлігінде EMBRAPA делегациясымен кездесу болды, онда АҚ “ҚазАгроИнновация” және оның еншілес ұйымдарының қызметкерлері қатысты: ЖШС “мақта өндірісінің қазақ ғылыми-зерттеу институты”, ЖШС “су шаруашылығының қазақ ғылыми-зерттеу институты”, ЖШС “күріш егудің қазақ ғылыми-зерттеу институты”, ЖШС “жеміс егу және жүзім егудің қазақ ғылыми-зерттеу институты”. Жасалған келісімдердің шегінде 2009 жылдың желтоқсанында Бразилиялық ауылшаруашылық зерттеу Корпорациясымен (EMBRAPA) ынтымақтастық туралы Меморандумға қол қойылды, оның мақсаты аграрлық саладағы бірлескен ғылыми-техникалық жобаларды жүзеге асыру.

Бразилиялық ауылшаруашылық зерттеу Корпорациясымен (EMBRAPA) 1973 жылдың 26 сәуірінде Бразилияның ауылшаруа-

шылық Министрлігі жанынан құрылды. Корпорацияның негізгі қызметі болып – елдің аграрлық секторына жаңа технологияларды енгізу мен оларды жасау болып табылады. Бүгінгі таңда ЕМВРАРА желісіне 38 зерттеу орталықтары, 3 сервистік орталықтар және 11 орталық бөлімшелер енгізіледі. Қызметкерлердің саны 8700 болады, оның ішінде 2300 зерттеу құрамы (53% ғылым докторлары).

Өз қызметінің басынан бастап ЕМВРАРА ауыл шаруашылығы үшін 9000 астам технологиялар жасады, олар шығындарды азайтуға, ауылшаруашылық дақылдарды жақсартуға, қоршаған ортаны қорғауға бағытталған. Қазіргі заманғы зерттеулердің басым бағыттары болып агроэнергетика (био – отын), нано-технологиялар, генетикалық зерттеулер табылады.

2009 жылдың 1 маусымынан бастап Қытай аграрлық ғылымдар академиясының вице – президенті (ҚАҒА) Джиан Льян Ки мырзамен кездесу өткізілді. Осы кездесудің нәтижелері бойынша АҚ “ҚазАгроИнновация” және ҚАҒА арасында аграрлық ғылым саласындағы өзара түсіністік туралы Меморандумға қол қойылды.

Осы Меморандум шегінде қазақ мақта егу ғылыми-зерттеу институты мақта егу саласындағы бірлескен зерттеу жұмыстарын ұйымдастыру мәселесін шешуді өз қолына алды. 2010 жылдың басында Қазақстан Республикасына бірлескен ғылыми-техникалық ынтымақтастық бойынша келіссөздер жүргізу үшін Қазақ мақта егу ғылыми-зерттеу институтына төрт қытайлық зерттеушілердің іссапарлары жоспарланып отыр.

Қазіргі кезде АҚ “ҚазАгроИнновация” Қазақстан Республикасының Ауылшаруашылық министрлігімен бірлесе отырып, КХДР мемлекеттік органдарымен біргереспубликаның оңтүстігінде ғылыми ақпарат тарату және жекелеген ғылыми-зерттеу институттарының негізінде КХДР агротехнологиялары мен ауылшаруашылық техникаларын көрсету алаңқайларын ұйымдастыру мәселелерін бірлесіп шешуге кірісті.

2009 жылдың 29 шілдесінде А. Волкани атындағы аграрлық зерттеу орталығымен Меморандумға қол қойылды, оның мақсаты бірлескен ғылыми-техникалық және инновациялар жүзеге асыру жолымен ауылшаруашылық ғылымды жеделдетіп дамыту саласында күштерді біріктіру болып табылады.

А. Волкани атындағы аграрлық зерттеу орталығы – Израиль мемлекетінің ауыл шаруашылық министрлігінің ауылшаруашылық

зерттеулер бойынша ұйымы жеті зерттеу институттарын (ауылшаруашылық көлік құру; мал шаруашылығы; егістік дақылдар, өсімдіктерді қорғау; жер өңдеу және гидрология; ауылшаруашылық өнімді өңдеу және сақтау технологиясы), үш ғылыми бөлімшені (статистика; ірі қара мал; орман шаруашылығы) және тоғыз эксперименталды ауылшаруашылық станциялар мен фермаларды біріктіреді. Ұйым НС бірлесе отырып Израиль генетикалық тұқымдық банк құрды.

2009 жылдың 18 қазанында кепкен аймақтарда (ИКАРДА) аграрлық зерттеулер халықаралық Орталығымен Меморандумға қол қойылды. Оның мақсаты бірлескен зерттеулер жасау саласында, технологиялар трансферті және аграрлық секторда ғылым – білім тарату саласында күштерді біріктіру.

АҚ “ҚазАгроИнновация” инновациялық саясаты тиімді бәсекеге қабілетті агроөнеркәсіп өндірісін қалыптастыру қажеттілігімен анықталады. Ол елдің азық – түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету ықпалын тигізуі, жаңа білімдер мен тиімділігі жоғары инновациялық ету технологияларға негізделуі керек.

АҚ “ҚазАгроИнновация” инновациялық саясатын келесі бағыттарға сәйкес жүзеге асырады:

1. Бірінші бағыт – аграрлық саланың жоғары деңгейдегі бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз етуге және жобаларды тиісті түрде және ірі масштабтарда жүзеге асырған кезде елеулі табыстар әкелуі мүмкін болып табылатын ғылыми-зерттеу институттары мен ғылыми шығармашылық ұжымдар өнертабыстарына негізделген жаңа технологияларды қолдау.

2. Екінші бағыт – шетелдік қатысушылармен бірлескен зерттеулімдерді ұйымдастыру, отандық және шетелдік лицензияларға негізделген бәсекеге қабілетті қазіргі заманғы өнім өндіру және нарыққа жеткізу.

3. Үшінші бағыт – шетел тәжірибесін қолдану, ол қазақстандық ғылыми және инновациялық потенциал болмаған салаларда жүзеге асырылады.

Елбасы тапсырмаларының шегінде қазақстандық Израиль аграрлық зерттеулер қорын құру бойынша жұмыстар жүргізіліп жатыр. Ол аграрлық саясат пен мемлекеттердің аграрлық өндірісі дамуын агротехнологиялар мен білімдерді беру (трансферттер) арқылы жүзеге асырылады.

АӨК ауыл шаруашылығының бәсекеге қабілетті артықшылықтарын талдау негізінде іріктелген өсу пунктері бойынша жетекші халықаралық ғылыми орталықтармен бірлесіп (Австралия, Израиль, Оңтүстік Корея, Аргентина және т.б.) бидайдың қуаншылыққа, тұзға төзімді сұрыптарын өндіру, картоптың вируссыз сұрыптарын өндіру, ылғал ресурс үнемдеуші технологияларды енгізуі бойынша бірлескен зерттеулер жүргізіліп жатыр.

Барлығы агроөнеркәсіп кешенінде 65 секторлар мен подсекторлар бар. Олардың ішінде, бастапқы кезең барысында ауылшаруашылық министрлігімен талдау үшін іріктелгені – 49. Дұрыстап, реттеп талдау кезінде сыртқы сарапшылардың пікірлерін ескере отырып, басымдығы жоғары болып табылатын 15 сала іріктелген. 8 ең басым салалар бойынша (көкөніс өнімдерін өндіру; сүт және сүт өнімдері өндірісін дамыту; қант қызылшасынан ақ қанты өндіру және оны дамыту; май өнімдерін өндіруді дамыту; құс шаруашылығын, құс етін өндіруді дамыту; бидай өндіруді және оны терең қайта өңдеуді дамыту; ет және ет өнімдері өндірісін дамыту; жүнді өндіру, экспорттау және оны терең қайта өңдеу) ұтымды жоспарларды өндіру басталды. Осы басым бағыттар ішкі нарықты максималды түрде қамтамасыз етуге және ауылшаруашылық өнімнің экспорттық потенциалын дамытуға бағытталған. Бұнда негізгі акцент ауылшаруашылық өндірісінің басым салаларын ғылыми-техникалық қамсыздандырылуына жасалады. Отандық технологияларды комерцияландыру мүмкіндігі институттардың жүйесінің дамымағандығымен және сәйкес инновациялық және сервистік инфрақұрылымдарының болмауымен, комерциаландыру үшін жаңа идеялардың шектелген болуымен, елеулі көлемдегі тәуекелденген инвестицияларда қажеттіліктермен, интеллектуалдық меншік саласындағы проблемалардың бар болуымен шектелді:

Агротехника трансферті және комерциаландыру орталығы (АТКО) халықаралық консальтингтік компанияларымен бірлесе отырып жүргізген талдауы АӨК масштабты модернизациясына және өсімдік шаруашылығы мен мал шаруашылығы саласында өнім өндіруде жаңа қазіргі заманғы технологиялар тартуға аса қажеттілікті көрсетті:

- Қазақстанның өсімдік шаруашылығы көптеген негізгі технологиялық бағыттар бойынша елеулі түрде қалыс келеді: ең үлкен

қалыс тыңайтқыштар мен өсімдіктерді қорғау, суару жүйелерін қолдану саласында байқалады;

- Қазақстанның мал шаруашылығында қазіргі заманғы технологиялар жоқтың қасы деп айтуға болады: ең көп қалыс малды ұстау жүйелерінде, жем қоспаларын қолданғанда байқалады;

- Қазақстандағы ауылшаруашылық өнімін қайта өңдеу деңгейі өте төмен, өнім өнімділігінің деңгейі бойынша олар дамыған елдерден артта қалады, ол өндірістік және басқарушылық технологияларды тиісті дәрежеде қолданбау салдары болып табылады.

Аграрлық ғылым жүйесінде “ғылым – инновация – өндіріс” жүйесінің өзара әрекеттесуі тиімді болып табылуы үшін басқару жүйесін жетілдірудің келесі кезеңін жүзеге асыру жоспарланып отыр. Ауыл шаруашылығы үшін отандық технологияларды коммерциаландыру мүмкіндіктері НИОКР нәтижелерінің сапасы мен идеялардың қажетті көлеміне байланысты болып табылады. Осыған байланысты АҚ “ҚазАгроИнновация” алдында Ғылыми зерттеу институттарының қызметін күшейту және білімдер мен технологияларды өндіріске ауыстыру үшін қажетті механизмдер мен құралдар жасау міндеті тұр. Мәселен, ғылыми-зерттеу институттары мен тәжірибелік – өндірістік шаруашылықтардың жұмысын ҒЗТҚЖ сапалы нәтижелерін алуға, сондай-ақ технологияларды жетілдіру және адаптациялау мәселелеріне, АӨК білімдерді беруге бағыттауды жоспарлап отырмыз. Ауылшаруашылық тауар өндірушілерді ары қарай акцентті инновациялар енгізуді қолдауға ауыстыру арқылы қолдаудың мемелеттік бағдарламасы қайта қаралады. АӨК инновацияларды ынталандыру механизмдерінде маңызды рөл мемлекеттік реттеу шараларына беріледі. Ағымдағы жылдан бастап бидай өнімдерін өндіру кезінде ылғал ресурс үнемдеуші технологияларды пайдаланатын ауылшаруашылық тауар өндірушіге субсидияларды екі есе арттыру қолданылған. АӨК субъектілеріне мемлекеттік қолдауды көрсетуде осындай көзқарастар олар ғылыми негізделген технологияларға ауысқан жағдайда ғана ауылшаруашылық министрлігі ауылшаруашылық өндірістің барлық бағыттары бойынша, соның ішінде мал шаруашылығында көрсетуге мүдделі. Осындай көзқарас АӨК технологиялық даму жүйесін қалыптастыруға және оны инновациялық жолға ауыстыруға мүмкіндік береді. Ауылшаруашылық өндіріске аграрлық ғалымдардың ғылыми жетістіктерін

енгізу бойынша жұмыс алға қойылған. Солтүстік бидай өсіруші облыстарда қазақстандық селекциядағы бидай сұрыптарының үлесі соңғы төрт жылда орташа есеппен алғанда 25% дан 50-70% дейін артты. Ағымдағы жылы отандық селекциядағы мақта үлесі егістік алқаптардың 75% алды, ал алты жыл бұрын мақта өндірісінде тек қана өзбек ылғалүнемдеуші технологиялары қолданылған. Қазақстанның солтүстік облыстарында 10,9 млн. га аумағында немесе барлық бидай танабының 63%, ал 2003 жылы осы технология 1,0 млн.га ғана аумағында қолданылған. Мал шаруашылығы саласында ғалымдармен өнімділігі жоғары асыл тұқымды ірі қара мал санын көбейту бойынша ірі масштабты селекцияны өткізу жұмысы басталды. Еңбек мотивациясын күшейту үшін селекционерлер ғалымдарға еңбек ақы төлеу жүйесі, яғни ауылшаруашылық тауар өндірушілерінің ауылшаруашылық дақылдар мен ауылшаруашылық мал төлдерін пайдаланғаны үшін роялти жүйесі қалыптастырылып жатыр. Ауылшаруашылық тауар өндірушілердің алдыңғы қатарлы ғылыми жаңалықтарға қол жеткізілуін қамтамасыз ету мақсатында 2008 жылдан бастап “ғылым – енгізу – өндіріс” тізбегіндегі маңызды және ажырамас бөлігі перспективалы отандық және шетелдік зерттемелерді қолданудың оң тәжірибесіне негізделген жаңа зерттеулер тарату орталықтары қызмет ете бастады. Соңғы екі жылда АӨК саласында білімдерді тарату бойынша төрт орталық құрылған (Ақмола, Алматы, Қостанай және Оңтүстік Қазақстан облыстарында), оларда бүгінгі таңда 79 ғылыми – практикалық семинарлар өткізіліп, 1700 астам ауылшаруашылық өндірісінің мамандары оқытылған. Келешекте елдің басқа аумақтарында білім беру желілерін елеулі түрде кеңейту жоспарланып отыр. 2009 жылы АҚ “ҚазАгроИнновация” ғылыми зерттеу институттарымен 144 қорғау құжаттары алынған, соның ішінде:

- 12 патентселекциялық жетістіктерге және 15 инновациялық патенттер жер өңдеу және өсімдік шаруашылығы саласындағы жетістіктерге;

- 52 инновациялық патент өнертабысқа және мал шаруашылығы мен ветеринария саласындағы селекциялық жетістіктерге 2 патент;

- ауылшаруашылық өнімді қайта өңдеу саласындағы өнертабысқа 20 инновациялық патент;

- табиғи ресурстарды пайдалану саласындағы өнертабысқа 20 инновациялық патент;

– өнертабысқа 21 инновациялық патент және ауыл шаруашылығын механизациялау және электрификациялау саласында пайдалы моделге 2 патент.

2010-2012 жылдарға АӨК дамыту, тамақ өнеркәсібі салаларын дамыту, мемлекеттік қолдау жүйесі Қазақстанда және басқа елдерде АӨК еңбек ресурстарын дамыту құрылымы мен тенденцияларының болжамы бойынша 6 кеңестер мен ұсыныстар жасалған. Сондай-ақ, балық шаруашылығында 3 нұсқаулар жасалған.

2009 жылы отандық селекцияның мақталары егіс алқаптарының 75% алған. Осыған ұқсас нәтижелер дақылдардың басқа түрлері бойынша да беріледі.

2009 жылы АӨК саласында білімдер беру жүйесін қалыптастыру бойынша жұмыс жалғастырылған. Мәселен, білім беру орталықтарының саны 4 -ке дейін жеткізілген, оларда жылдың басынан 80 ғылыми-тәжірибелік семиналар жүргізілген.

Ғылыми-техникалық инфрақұрылымды дамыту бойынша шаралар қабылданды, өсімдік шаруашылығы және мал шаруашылығы бойынша қазіргі заманғы лабораториялық кешендер қалыптасып жатыр, селекциялық жылыжай кешендерінің құрылысы басталды, жайлар мен ғимараттардың модернизациясы жүзеге асырылып жатыр, селекциялық тұқым егу техникасы сатып алынып жатыр.

Агротехнологиялардың трансферті және коммерциализациялау орталығы (АТКО) құрылды, оның қызметі жаңа агротехнологияларды қолдау мен дамытуға бағытталған, соның ішінде мемлекеттік ресурстардың қатысуы бар ғылыми технологияларға негізделген жаңа компанияларды құру арқылы.

АТКО ветеринарлық тест әдістердің өнеркәсіптік көлемдерінде және мал ауруларының қауіпті түрлерінің диагностикасы үшін препараттар өндірісін ұйымдастыру бойынша жобаны жүзеге асыру басталды.

Сонымен қатар, АҚ “ҚазАгроИнновация” 2009 жылы ауыл шаруашылығы саласында жоғары маманданған мәліметтік, аналитикалық және кеңестік қызметтерді беру мақсатында АӨК экономикалық саясаттың аналитикалық орталығы құрылды. Бүгінгі таңда орталық ауыл шаруашылығының бес басым салалары бойынша аналитикалық зерттеулер жасап, сәйкес ұтымды жоспарлар жасаған.

АҚ “ҚазАгроИнновация” білім беру жүйесін дамыту бойынша департаментінің қызметіне келетін болсақ, департаменттің

негізгі міндеттері болып агроөнеркәсіп кешені саласында білім беру жүйесін дамыту, білім беру бойынша бағдарламаларды тиімді басқаруды қамтамасыз ету, аграрлық кадрларды дайындау тиімділігін арттыруға көмектесу табылады.

2008 жылдың тамыз айынан бастап “Шортанды” (А.И.Бараев атындағы бидай шаруашылығының Қазақ Ғылыми–Өндірістік Орталығының негізінде) және “Қостанай” (Қостанай ауылшаруашылық ҒЗИ негізінде) АӨК саласында білім беру орталықтар қызмет ете бастады.

2009 жылдың ақпан айында Алматы облысының Қарасай ауданында “Үшқоңыр” білім берудің әдістемелік Орталық (Қазақ жер өңдеу және өсімдіктану ҒЗИ негізінде).

2009 жылдың 23 қазанында оңтүстік және оңтүстік батыс аймағы үшін “Тассай” білім беру орталығы ашылды. Келешекте барлық БТО инфрақұрылымдарын дамыту және күшейту жоспарланып отыр. Ол алдыңғы қатарлы шетелдердің білім беру жүйелерін ұқсас қылып жүзеге асырылады, ол көп елдерде мықты және жүйелік негізге қойылған.

2009 жылдың наурыз айынан бастап Департамент 057 бюджеттік бағдарламасын фермерлер мен ауылшаруашылық тауар өндірушілер үшін оқыту семинарларын ұйымдастыру және өткізу бөлігінде “АӨК субъектілерін ақысыз негізде мәліметтермен қамтамасыз ету” жүзеге асыруды координациялайды.

АӨК саласында білім беру орталықтарында 2009 жылдың аяғына дейін 65 семинарлар өткізіліп, 1300 астам тыңдаушылар оқытылды.

2009 жылдың қыркүйек айынан бастап Департамент 056 бюджет бағдарламасының “Ауылшаруашылық өнімнің бәсекеге қабілеттілігін арттыру” жүзеге асырылуын, білім беру жүйесінің негізінде ауылшаруашылығын даму мәселелері бойынша семинарларды ұйымдастыру және өткізу бөлігінде координациялайды. БТО негізінде НИО жанынан Қазақстанның әр түрлі аймақтарында 9 семинар, Экстеншн жүйесін дамыту бойынша бір республикалық семинар – кеңес өткізіледі, Экстеншн жаттықтырушылары және бейнероликтер үшін әдістемелік нұсқаулар шығарылады.

Ағымдағы жылдың басында “Қазақстан фермерлер одағы” Республикалық қоғамдық бірлестігімен өзара тиімді ынтымақтастық туралы Меморандумға қол қойылды. Осы бағдарлама шегінде

семинарларға қатысуға фермерлерді бірлесе отырып тарту және серіктестік туралы, сондай-ақ Қоғам және фермерлік қызмет субъектілерінің күнтерінің консолидациясы 057 бюджет бағдарламасын игеру тиімділігін арттыру кезінде.

Ауылшаруашылық өнімнің бәсекеге қабілеттілігін арттыру Жобасы шегінде Экстеншн жүйесі үшін жаттықтырушыларды дайындау кезінде қоғам жоба бойынша сараптамалық топты құруды ұсынды, оған “Қазақстан фермерлерінің Одағы” Республикалық – қоғамдық бірлестігі енді.

“Қазақстан Агро Одағы” заңды тұлғалар бірлестігі. Сараптама тобының жұмысы АӨК саласында қоғамдық ресурстарды тиімді пайдалануға мүмкіндік береді, сондай-ақ Экстеншн жүйесін дамыту 2010 – 2016 ж.ж. Стратегиясын дайындаған кезде диалог алаңқайы болып табылады.

Қазіргі кезде АҚ “ҚазАгроИнновация” ҒЗҚ 60 ғалымдар мен мамандар “Жаттықтырушыларға арналған тренинг” курстарын өтті, олар білім тарату және беру бойынша бюджет бағдарламаларын жүзеге асыруға қатысады.

“Ғылым-білім беру, кадрлар дайындау” интеграциясын дамыту және аграрлық ғылыми кадрларды дайындау сапасын жақсарту мақсатында АҚ “С.Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық университетімен (Астана қаласы, РМҚК “Қазақ ұлттық аграрлық университетімен” (Алматы қаласы), А.Байтұрсынов атындағы Қостанай мемлекеттік университетімен (Қостанай қаласы) және М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік университетімен (Шымкент қаласы) меморандумға қол қойылды.

Қоғамның ғылыми-зерттеу институттарының қызметі туралы халықтың хабардар болуын арттыру мақсатында “Хабар”, “Астана”, “Қазақстан” телеарналарымен Қоғамның “Хабар Жер”, “Агробизнес” және т.б. телебағдарламаларға қатысу мәселесі талқыланып жатыр.

Сонымен қатар, жергілікті атқару органдарымен бірге кепілденген өнімдер мен малдардың өнімділігін арттыру бойынша шаруашылық субъектілерде шараларды ғалымдар (технологиялар, сұрыптар, түрлер, көліктер жүйелерінің авторлары және т.б.) ғылыми – кеңестік араласуы мақсатында Қоғамның ҒЗИ қатысуымен аграрлық өндірісті жүргізудің алдыңғы қатарлы тәжірибесін ендіру мен таратуды тез-

детуге бағытталған 019 “Инновациялық бағдарламаны тарату және енгізу бойынша шараларды жүзеге асыру” бюджеттік бағдарламаны қалыптастыру бойынша жұмыстар жасалып жатыр.

2009 жылдың 1 шілдесінде аграрлық ғалымдардың Қытай Академиясының өкілдерімен АШМ, ҚАИ қатысуымен кездесу болды. Оның нәтижесінде АҚ “ҚазАгроИнновация” және Қытай аграрлық ғалымдар академиясының арасында Меморандумға қол қойылды. ҚХР ауылшаруашылық бағытындағы ҒЗИ ҒБИ жас ғалымдардың машықтану тәжірибесінен өту мәселелері қарастырылып жатыр.

Сондай-ақ, “Үшқоңыр” Орталығының оқу аудиториялары мен көрсету алаңқайларын Қытай Халық Республикасының ауыл шаруашылық министрлігімен бірлесіп қамсыздандыруы жоспарланып отыр. Онда ҚХР ауылшаруашылық колік құру, ылғалүнемдеуші технологияларды, жылыжай шаруашылығы, ветеринария және мал шаруашылығының ауылшаруашылық өнімдерін сақтау және қайта өңдеу бойынша жетістіктері көрсетіледі.

АҚ “ҚазАгроИнновация” ғылыми зерттеу институттарымен АӨК әр түрлі бағыттары бойынша 50-ден астам бағдарламалары жасалған. Осы бағдарламалардың әрқайсысы үшін семинарлар мен тақырыптар ерекшеліктеріне байланысты жауапты жаттығушыларымен ҒЗИ белгіленген.

Өзекті мәселелердің бірі Экстеншн жүйесінің мәліметтік кеңістігін, жарнаманы, маркетингтік қызметтер саласын кеңейту болып табылады. Оларды шешу үшін АҚ “ҚазАгроМаркетингпен” бірлескен жұмыстар жүргізіліп жатыр, атап айтқанда, ҚАМ сайтында семинарларды өткізу кестелері, “АгроЖаршы” газеті мен “Фермер анықтамасы” анықтамалық бюллетенінде көрсетіледі. Тараптар АӨК саласында білімдерді тарату жүйесі тиімді қызмет етуін арттыру үшін күштерін біріктіреді.

Білім тарату жүйесі қызметін жетілдіру үшін төмендегілер бойынша жұмыстар жүргізіліп жатыр:

– орталықтардың өнімдері нарығының сыйымдылығын және жалпы жүйені дамыту перспективаларын анықтау үшін білімдерді потенциалды пайдаланушылар мен тұтынушылар арасында ауқымды маркетингтік зерттеулер жүргізу;

– Extension жүйесінің он лайн құралы ретіндегі электронды кітапхананы құру;

– “Қазақстандағы AGRO-EXTENSION” электронды журналын құру;

– Қазақстанда білім беру жүйесінің қазіргі заманғы жағдайын институционалды зерттеуді және оның даму форматын зерттеу, сондай-ақ бес жыл перспективасында экономикалық тиімділігін бағалау;

– АӨК және агробизнесінің шаруашылық субъектілерімен ақылы шарттық негізде ғылыми және экономикалық кеңес беру базасына негізделген бизнес кеңес беру жүйесін жасау.

Агроөнеркәсіп өндірісінің тиімділігін, оның өнімдерінің әлемдік және отандық нарықтағы бәсекеге қабілеттілігін арттыру маңызды міндет болып қалады. Қазіргі кезде Қазақстан Республикасында 300 мыңнан астам шаруашылық субъектілері тіркелген. Олардың басым көпшілігі аграрлық сектордың әр түрлі салаларында жұмыс жасайды, көбі республиканың Оңтүстік – Батыс аймақтарында орналасқан.

Сонымен қатар, ауылшаруашылық кәсіпорындардың одан ары дамуы, олардың қызметінің тиімділігін арттыру көбінесе шаруашылықты басқаруды дұрыс ұйымдастыруға, алдыңғы қатарлы агротехнологияларды және ғылыми негізделген әдістерді пайдалану мен енгізуге байланысты болып отыр. Білім тарату жүйе бойынша осы міндеттерді шешу кезінде стратегиялық маңызды рөл атқарады.

АӨК білім тарату жүйесін құру негізіне “Extension System” моделі салынған, ол әлемде кең таралған және АӨК әрекет етуші кәсіпкерлер мен ғылыми-зерттеу ұйымдарының өзара әрекет етуінің тиімді механизмдерінің бірі болып табылады.

Білім тарату жүйесінің миссиясы:

– агроөнеркәсіп кешенінің мамандарын, фермерлерді және ауылшаруашылық тауар өндірушілерді жоғары технологиялық қазіргі заманғы технологиялар мен жабдықтарды қолданудың практикалық дағдыларын үйрету;

– агроөнеркәсіп кешені кәсіпорындарының арасында аграрлық ғылымның алдыңғы қатарлы технологиялары туралы, аграрлық техника мен технологиялардың жаңа үлгілері туралы мәліметтер тарату.

Білім тарату жүйесінің мақсаты: төрт парадигмалардың өзара әрекеттесуі жолымен ауылшаруашылық өндірісін ұйымдастыруға көзқарастарды өзгерту: кеңес берушілік жұмыстары, технологиялар

трансферті, адами капиталдың дамуы және аймақтардың әлеуметтік-экономикалық дамуы.

Әлемдік тәжірибе көрсетіп отырғандай, білім тарату жүйесі АӨК технологиялық процесстермен қатар, АӨК субъектілері үшін (фермерлер) тікелей пайда әкелуге қабілетті. Мәселен, Үндістанда 1999-2003 ж.ж. аралығында Экстеншн жаңартылған жүйесінің негізінде әр түрлі ауылшаруашылық дақылдарды өсіру аумағы екі есе артты, сондай-ақ өнім алу көлемі де артты. Фермерлердің орташа еңбек ақысы 25% өсті, ал олардың әлеуметтік жағдайын жақсартты.

Сондай-ақ, Аргентинада Экстеншн жүйесі фермерлерді жаңа технологиялар мен техникаларды үйрету үшін ғана емес, ауылдағы кәсіпкерлік мәдениеттің жалпы деңгейін арттыру үшін құрылды.

Осы бағытта Экстеншн жүйесін дамыту бойынша АҚ “ҚазАгро-Инновация” АӨК әр түрлі деңгейдегі мамандардың біліктілігін арттыру және оларды дайындауды көздейтін жүйені дамыту бойынша қызметі, сөзсіз болашағы бар болып табылады.

Мәселен, 2009 жылы АӨК саласында білім тарату Орталықтарының аймақтық желілері жасалды.

Білім тарату Орталықтары – ғылыми-техникалық инфрақұрылымның арнайы субъектілері, олардың негізгі қызметі болып АӨК арнайы білім беру бағдарламаларын жүзеге асыру жолымен алдыңғы қатарлы білімдері мен технологияларын тарату табылады. Орталықтар АҚ “ҚазАгроИнновация” құрамына енетін ғылыми-зерттеу ұйымдарының негізінде құрылады.

Орталықтардың қызметтері:

1) жаңа жабдықтардың, техника мен технологиялардың көрсету және жаттығу үлгілері қызмет етуін ұйымдастыру;

2) АӨК ғылыми-техникалық зерттемелерді, әдістемелерді, технологияларды қолдану тәртібімен таныстыру;

3) АӨК мамандарын отандық және шетелдік потенциалды пайдалана отырып қысқа мерзімді оқу курстарын және білім беру бағдарламаларын өткізу арқылы дайындауды, қайта дайындауды, біліктілігін арттыруды ұйымдастыру;

4) аграрлық бағыттағы оқу орындары студенттерінің ғылыми өндірістік практикасының қазіргі заманғы базасын жасау;

5) АӨК даму проблемалары бойынша республикалық, аймақтық, халықаралық конференцияларды, семинарларды, дөнгелек үстелдерді ұйымдастыру.

Орталықтардың штаты әкімшілік бағытталған қызметкерлерден құралады, олардың міндеттері оқу процесстері мен білім беру бағдарламаларын ұйымдастыру, сондай-ақ, материалдық-техникалық кешеннің тиісті жағдайын қадағалау кіреді.

Білім беру бағдарламалары мен оқу курстарын жүргізу үшін мамандар әрбір бағдарламаның ерекшеліктеріне сай отандық және шетелдік сарапшылар, орта және жоғары оқу мекемелерінің оқытушылары қатарынан тартылады.

Жалпы алғанда жүргізілген семинарлар мен тындаушыларды анкеталау ауылшаруашылық құрылымдар мамандарының семинарлар өткізуде және ғылыми-зерттеу институттарының (ҒЗИ) жаңа зерттемелері туралы мәлімет алуда қызығушылықтың жоғары болғанын көрсетеді. ҒЗИ басты ғалымдары – дәріс оқушылары да, тындаушылар да бір ауызды пікірге келген Экстеншн жүйесі АӨК субъектілеріне білімдерін, ауыл шаруашылығын жүргізудің алдыңғы қатарлы әдістері мен технологияларын оқытушылық, практикалық және білім беру шаралары арқылы білімдерін жетілдіруге мүмкіндік береді. Ол білімдер елеулі түрде өндіріс тиімділігін арттыруға өз септігін тигізеді. Білімдерді тарату Орталықтарының осындай инфрақұрылымы 11 суретте көрсетілген.

Орталықтың қызметінен күтіліп отырған нәтиже:

1) нақты технологиялық процесстер мен аймақтардың ба-
сым мамандануының талаптарын ескере отырып АӨК салаларын
маманданған кадрлармен қамтамасыз ету.

2) АӨК саласында алдыңғы қатарлы ғылыми-техникалық
зерттемелерді жеделдетіп енгізу.

3) АӨК ресурстарды басқару тиімділігін арттыру.

4) ауыл шаруашылығын дамытуды интенсификациялау.

5) ауыл шаруашылығында еңбекпен қамтуды арттыру.

6) ауылшаруашылық малдар мен дақылдардың аурулары мен
жердің деградациясымен байланысты экологиялық проблемаларды
шешу.

7) аграрлық ғалымды АӨК нақты қажеттіліктеріне қайта бағыттау.

8) кем дегенде 1300 АӨК субъектілерін жыл сайын оқыту.

Білім тарату орталықтарының орналасу географиясы:

1) АӨК саласындағы Оңтүстік білім тарату Орталығы –
“Үшқоңыр” БҒО Алматы облысының Қарасай ауданы Мерей ауы-

лында орналасқан Алматы қаласынан 22км жерде. Қазақ жер өңдеу және өсімдіктану ҒЗИ құрылымына АӨК саласында білімдерді тарату және енгізу бойынша бөлім ретінде кіреді. Орталық қызметінің негізгі бағыттары және артықшылық мамандануы:

- мал шаруашылығы және ветеринария;
- құс өндірісі;
- өсімдік шаруашылығы;
- жер өңдеу;
- ауыл шаруашылығын механизациялау.

2) АӨК саласында білім тарату орталығы –“Шортанды” БТО Ақмола облысы Шортанды ауданы Шортанды ауылында, Астана қаласынан 60км жерде орналасқан. А.Бараев атындағы бидай шаруашылығы ҚазҒЗИ құрылымына АӨК саласында білім тарату және енгізу бойынша бөлім ретінде енген. Орталық қызметінің негізгі бағыттары және артықшылық мамандануы:

- өсімдік шаруашылығы;
- жер өңдеу;
- өсімдік шаруашылығын механизациялау;
- мал шаруашылығы және ветеринария.

3) АӨК саласындағы білімдерді таратудың солтүстік – батыс блогы –“Қостанай” БТО Қостанай облысының Заречный ауылында орналасқан. Қостанай ҒЗИ құрылымына АӨК саласында білімдерді тарату және енгізу бойынша бөлім ретінде кіреді. Орталықтың қызметінің негізгі бағыттары және артықшылық мамандануы:

- ауыл шаруашылығын механизациялау және электрофикациялау;
- ауыл шаруашылық өнімін өндіру орындарында сақтау, іріктеу, буып тую және бастапқы өндеуді механизациялау;
- мал шаруашылығы және ветеринария;
- спорттық жылқы өсіру.

4) “Тассай” БТО Оңтүстік Қазақстан облысының Сайрам ауданы Тассай ауылында орналасқан. Оңтүстік Қазақстан мал шаруашылығы және өсімдік шаруашылығы құрылымына АӨК саласындағы білім тарату және енгізу бойынша бөлім ретінде кіреді. Орталық қызметінің негізгі бағыттары және артықшылық мамандануы:

- интенсивті өсімдіктану
- ылғал ресурс үнемдеуші технологиялар

- мал шаруашылығы
- құрғақшылыққа төзімді жем өндіру

Барлығы 2009 жылдың наурыз айынан қыркүйек айына дейін “Үшқоңыр”, “Қостанай”, “Шортанды” және “Тассай” орталықтарының негізінде 51 семинарлар өткізіліп, 1049 адам оқытылған. Мал шаруашылығы, өсімдік шаруашылығы және ауылшаруашылық өнімдерін қайта өңдеу салаларымен қатар семинарлар шаруашылықты жүргізудің жақсы тәжірибелерін, ауылшаруашылық тауар өндірушілері мен агроменеджменттің кооперация бойынша тәжірибесін зерттеуді, тәжірибелік егістіктермен сұрыптық учаскелерге шығуды, жаңа технологиялар мен ылғал үнемдеу әдістемелерін меңгеруді және т.б. қамтыды.

95% астам тыңдаушылар Орталықтар негізінде АҚ “ҚазАгроИновациямен” өткізіліп жатқан семинарлардың деңгейіне осындай шаралардың ҚР АӨК дамуының қазіргі заман кезеңіндегі өзектілігін айта отырып, оң бағасын берді.

Сондай-ақ, 2009 жылы жаттықтырушылар (“жаттықтырушыларға арналған тренинг”) “Ауылшаруашылық өнімнің бәсекеге қабілеттілігін арттыру” жобасымен өзара әрекеттестік шегінде дайындалды.

Сонымен, бүгінгі таңда Қазақстанның аграрлық саясаты нақты бір ұсыныстар мен нұсқаулардың иесі болып табылады, оларды өндірісте игеру экономиканың аграрлық секторын жоғарылатудың құралы болып табылады. Олардың ішінде жаңа сұрыптар мен гибридтерді, ауыл шаруашылық өнім өндірудің қазіргі заманғы ресурс үнемдеуші технологияларын, өндейтін және қайта өндейтін көліктер кешенін атап кетуге болады.

Қазақстандағы жағдайдың талдауы біріншіден, ауыл шаруашылығының көптеген салаларында кадр жетіспеушілігін анықтайды, екіншіден, отандық ғылым мен өндірістің арасындағы байланыстың әлсіздігін көрсетеді. Көптеген отандық зерттемелер өндіріске енгізу мен білім таратудың ойластырылмаған жүйесі болмағандықтан, сұранысы төмен болып табылатынын атап кеткен жөн. Жағдайды жақсы жағына қарай өзгертуге АӨК саласындағы олардың өкілдіктерін аграрлық бағыттағы ғылыми зерттеу институттарындағы өкілдіктер желісін құра отырып даму бойынша жаңа жоба “EXTENSION” қабілетті.

5-тарау. АУЫЛШАРУАШЫЛЫҚ ЛИЗИНГТЕ НЕГІЗГІ ҚОРЛАРДЫҢ ТҮРЛЕРІНЕ ҚАРАЙ ҚАЖЕТТІЛІК

5.1 Ауылшаруашылық лизингтің даму стратегиясы

Қазақстан экономикасының аграрлық саласындағы лизингтің даму стратегиясы келесі бағыттардан тұруы керек:

– инновациялық-инвестициялық (техниканың құрамы мен номенклатурасының құрылымдылығы, асыл тұқымды мал лизингін кеңейту, жаңа техниканың лизингі негізінде КТС құру);

– экономикалық (лизинг алушыларды көбейту, жеткізілетін негізгі құралдардың құнын азайту, бюджеттік және бюджеттен тыс және шетелдік инвестициялардың өсуі);

– ұйымдастырушылық (тауар өндірушілерді мемлекеттік қолдау әдістерін жетілдіру және т.б.) (4 сурет).

Лизинг қатынастарын жетілдіру үшін шартты соттан тыс бұзу ережелеріне өзгерістер енгізу керек, ол төлемеу қауіпін төмендетуге мүмкіндік береді, лизинг затын қамтамасыз ету тәсілі ретінде және төлемеген жағдайда мүліктегі сенімгерлікпен басқаруға мүмкіндік береді.

Салық кодексіне талдау көрсетіп отырғандай, негізгі қорларды сатып алу және лизингі бойынша салық жеңілдігіне бірінші рет эксплуатацияға қосылған бекітілген активтерді кем дегенде үш рет жылдық жиынтық табысты алу үшін пайдалану және корпоративті салықты анықтаған кезде шегерімге жатқызу шартымен пайдаланғанда алғашқы салық мерзімінде амортизациялық аударымдар екі есе норма бойынша жүргізіледі. Бірақ, аталған жеңілдік ауылшаруашылық өнімдерін өндірушілерге маңызды болып табылмайды, себебі, олар корпоративті салықты арнайы режимдер бойынша төлейді. Сондықтан, агролизингті дамыту үшін өзге де жеңілдіктер қажет: мәселен, ауылшаруашылық техниканы, қондырғыларды және өзге де негізгі қорларды сатып алу, сату лизингі бойынша айналымды қосылған құн салығынан босату сатып алынатын негізгі қорлардың құнын төмендетіп олардың ауылшаруашылық тауар өндірушілер үшін қол жетімді болуын қамтамасыз етер еді. Сонымен қатар, Салық кодексінде лизингтегі мүлікке меншік құқығын лизинг берушіге беру керек, ол лизинг

компанияларына салықты амортизацияның екі есе нормалары бойынша есептеуге және салық жүктемесін азайтып, пайыздық мөлшерлемелерді төмендетуге мүмкіндік береді.

1 мысал. Шаруа қожалығы ҚазАгроҚаржының жергілікті өкілдігіне лизингке құны 2800 теңге, соның ішінде ҚҚС (15%), Т-95.4 тракторын алу туралы өтініш жасайды. Лизинг мерзімі – 7 жыл. Лизинг бойынша сыйақы мөлшерлемесі – 5%. Арызды берген кезде техника құнының 10%, арыз берген соң техниканы алғанға дейін тағы 10% төлеу қажет. Техниканы алу мерзімі – арызды бергеннен кейін 3 ай. Негізгі қарыз бойынша екі төлемді қамсыздандыру үшін депозит, банк кепілдігін беру қажет. Кепілдікті беру үшін жергілікті банктердің пайыздық мөлшерлемесі – 6%.

Сурет 5 – Қазақстанның аграрлық саласындағы лизингтің негізгі бағыттары

Осы мысалда біз әлемдік тәжірибені ескеретін көзқарасты ұсынамыз, яғни алдын ала төлемдері мен банк кепілдігін талап етпей салық жеңілдіктерін беру. Біздің мысалда лизинг техникасын ҚҚС босату (15%) оның құнының 13% немесе 365,0 мың теңгеге азайтады.

Техниканы соттан тыс тәртіпте алып қою мүмкіндігі лизинг берушілерге лизинг мүлкін алдын ала төлемдерсіз және қосымша қамсыздандырусыз, төлемеу қауіпін төмендетеді және лизинг алушы үшін де, лизинг беруші үшін де пайдалы.

Сонымен, лизинг алушы банк кепілдігі болмағандықтан, 285,6 мың теңге үнемдеді, ал лизинг алушы алдын ала төлемдері болмағандықтан 67,1 мың теңгеге артық сыйақы алды.

Қаржы және өндірістік лизинг фирмалары үшін – бұл көлік – техникалық қондырғыларды жалға берудің тиімді тәсілі, себебі, ол пайдаланушы техниканы пайдалануды жоғары бағамен төлеу және салық жеңілдіктерін пайдалану арқылы үлкен табысқа жетуге мүмкіндік береді. Техниканы пайдаланушылар, әсіресе, орта және кішкентай фирмалар үшін лизинг ірі бір жолғы шығындарсыз күрделі және қымбат машиналарды алу кезінде өндіріс қорларын жедел түрде ауыстыру құралы болып табылады. Мемлекет үшін лизингті қаржылай қолдау жаңа техниканы сатып алу үшін ынта болып табылады, себебі, лизинг алушылар осы операцияларға капитал салуды көбейтуге, ал пайдаланушы фирмалар өндіріс қорларын үнемі жанартып отыруға мүдделі болады. Осыған байланысты лизинг кәсіпорындық түсудің тиімді механизмі және экономикадағы инвестициялық процессті белсенділендірудің тиімді механизмі ретінде Қазақстандағы шағын және орта кәсіпкерліктің дамуына, әсіресе, фермер қожалықтарының дамуына әсер етеді, себебі, олар өзінің сатып алушылық құны төмен болғандықтан, қазіргі заманғы қондырғыларды сатып алуға қабілетсіз болып табылады.

Лизинг операцияларын тиімді пайдалану үшін нормативтік-құқықтық және ұйымдастырушылық-әдістемелік базаларды жетілдіру қажет. Ол үшін техника мен асыл тұқымдарды сатып алуға арналған лизинг қорын пайдалану тәртібін қайта қарау, техниканың лизингін ол тозғанға дейін ұзарту, алдын ала төлемдерін жою, лизинг операцияларын жүзеге асырған кезде өткізу бағаларын арттыруды төмендету, лизинг берушінің техниканы пайдаланудың барлық мерзімінде лизинг машиналарына материалдар мен қосалқы

Бөлшектердің жеткізілуін қамтамасыз ету. Мүлікті лизингке мүлікті лизингке тапсыру кезінде лизинг операциялары бойынша кеден салымдары мен салым аналогтарын, соның ішінде ҚҚС төмендету; кем дегенде үш жыл мерзімге лизинг шарттары бойынша алынған пайдаға табыс салығынан лизинг алушыны босату; лизинг шарттары бойынша міндеттемелерін орындамаған лизинг алушылардан лизинг затын алып қою процедурасын жеңілдету ұсынылады. Лизинг арқылы қондырғылар мен техниканы алған кезде мемлекеттік қаржылық қолдауды кеңінен пайдалану; ауылшаруашылық техника лизингі бойынша оның құнын төмендету үшін сыйақы (мүдде) мөлшерлемесін азайту; техниканы лизингке берген кезде тауар өндірушілерді қолдау үшін қаражаттар бөлу.

Әлемдік тәжірибе көрсетіп отырғандай, елеулі салықтық жеңілдіктер беріліп отырған мемлекеттерде лизинг бизнесі дамып отыр. Сондықтан, ауылшаруашылық техника мен қондырғылар импортының лизингі бойынша айналымды салықтан босатуды ұсынамыз, ал ол өз кезегінде техника құнын 13% төмендетеді. Салық кодексінде лизинг берушінің лизинг мүлкіне меншік құқығын сақтап қалуды ұсынамыз, ол оған амортизациялық есептерді екі есе мөлшерлеме бойынша есептеуге, ал ол өз кезегінде салық салынатын табысты көбейтуге және лизинг берушінің табысын артыруға, табыс салығын азайтып, лизингтік мүліктің құнын төмендетуге мүмкіндік береді. Сонымен қатар, төлемеу қауіпін төмендету үшін, аванс төлемдерін талап етуді болдырмау үшін, негізгі қарыз бойынша келешек төлемдерді талап етуді болдырмау үшін шартты бұзу тәртібіне өзгерістер енгізу қажет. Шартты соттан тыс тәртіпте бұзуға мүмкіндігі болу керек. Ол халықаралық стандарттарға сәйкес болып табылады және лизингтің артықшылықтарын көздейді.

Лизингті пайдалану мүмкіндіктерін арттыру үшін маркетинг жүйесінің қажеттілігі туындайды. Материалдық-техникалық қамсыздандыру және қызмет көрсету саласындағы маркетингтік зерттеулер нарықты, қалыптасып жатқан бағаны зерттеумен байланысты және техника мен оған қызмет көрсету бойынша қызметтерге сұраныс қалыптастырудың негізгі заңдылықтарын анықтауға бағытталған. Техниканы оны пайдаланушылардың сатып алу мақсаты – оны пайдаланудан пайда алу, сондықтан, машиналарды сатып алуды олар көбіне сырттан тыс қайнар көздер есебінен

жүзеге асыратын инвестициялар ретінде жүзеге асырады. Осыған байланысты нақты камсыздандырылған төлем қабілеттілігі бар сұранысты емес, потенциалды сұранысты бағалау қажет. Соңғысы техниканы жеткізушілердің белсенді қызметінің, соның ішінде, қаржы нарығының инвестициялық сегментінде жүзеге асырылады. Маркетингтік зерттеулер мүмкін болатын тұтынушыларды техника мен қызметтерді алу үшін қаражат көздерімен қамтамасыз етуге ғана емес, көліктер нарығын қамтамасыз ету үшін ерекше ақшалай каналдарда нақты қажеттіліктерді анықтайды.

Техникалық қамсыздандыру саласындағы төлемге қабілетті сұраныс жаңа және ұсталған көліктерге оларды қалпына келтіру жұмыстарынан кейін қалыптасады, сонымен қатар, ұзақ мерзімді жалға беру (лизинг), техника жалға беру және т.б. сұранысты қамтиды. Қаржы нарығының конъюнктурасын талдау негізінде техниканы пайдаланушы заем қаражаттарының қайтаруын, пайдалану шығындарын ескере отырып, алуы қажет пайда нормасы есептеледі. Техникаға төлем қабілетті сұранысқа жасау негізінде, өзіндік сатып алу–өткізу шығындарына (өз қызметінің табыстық көрсеткіштеріне), сондай-ақ нарықты реттеу механизмдеріне болжам жасаудың негізінде лизинг қызметтерін көрсету бойынша кәсіпорындардың өндірістік бағдарламаларының параметрлері есептеледі.

Лизинг қызметтеріне төлем қабілеттілігі бар сұраныстың көлемі осы саладағы кәсіпорындар бір жағынан техниканы, бөлшек заттарды, жиынтық бұйымдарды өндірушілер, ал екінші жағынан техника мен қызметтерді тұтынушылар арасындағы беру-тарату-субмердігерлік қызметтерді тиімді орындаумен анықталады.

Жекелеген лизинг компаниялары қызметінің талдауы ауылшаруашылық өнімдерін өндірушілер үшін лизинг операцияларын пайдалануды тежеп отырған негізгі кемшіліктер ретінде лизинг берушінің сыйақы мөлшерлемелерін өтеудің қатаң реттелген тоқсан сайынғы мерзімдері, кепілдік камсыздандыру қиындықтары және т.б. табылатынын көрсетіп отыр.

Бұл ауылшаруашылық құрылымдардың материалдық-техникалық ресурстарға қажеттілігін қамтамасыз етудің жолын көліктерді, қондырғылар мен өндірістік-техникалық мақсаттағы өзге де құралдардың аудан орталықтарында жалға беру пунктерінің желісін кеңейтуде іздеу керек екенін көрсетіп отыр. Ол лизинг қызметтерінің бағасын төмендетуге мүмкіндік береді.

Ауылшаруашылығындағы осындай лизингтік саясат саланың өзінің дамуына, сондай-ақ нарықтық қатынастар жағдайындағы әйкес әдістер мен тәсілдердің дамуына ықпал ететін қажетті инфрақұрылым қалыптасуы тұрғысында мультипликациялық эффектке үміттенуге мүмкіндік береді.

Ауылшаруашылық тауар өндірушілерінің көліктік-тракторлық паркін жаңарту қанағаттандырарлықсыз дәрежеде жүзеге асырылады. Жем жинаушы және өзге техникаға маусымдық жүктелім мөлшерліктен 2,5-3 есе асады. Осыған орай, егістік алқаптар тиімділігі төмен технологияларға ауысады, ал ол өнімділіктің төмендеуі мен ауылшаруашылық өнімдерін жоғалтуға әкеп соқтырады.

Осындай жағдайдың негізгі себебі болып тауар өндірушілердің жаңа техника сатып алу үшін ақша ресурстарының жоқ болуы табылады. Жыл сайын осы жағдай өнеркәсіптік және ауылшаруашылық өнімге бағалардың диспаратеті 7 есе болуымен ұшығады.

Жоғарыда көрсетілгендей, ауылшаруашылық техниканың тозу дәрежесі 80%, өндірістік жайлар мен қондырғылардың тозу дәрежесі – 35% құрайды. Өндірістік жайларды өндірістік процесстердің қажетті деңгейімен қамсыздандыру ірі қара мал үшін 40%, қойлар үшін – 27%, көлік-трактор паркi үшін – 50-60%, қайта өңдеу ойынша – 50% астам құрайды.

Бірақ талдау көрсетіп отырғандай, 2003-2007 ж.ж. трактор паркi 5,5% (ортажылдық 0,8%), жем комбайндарының паркi 22,3 (ортажылдық – 3,2%), сепкіштерге 5,8% (ортажылдық – 0,8%), дестелегіштер 14,1% (ортажылдық – 2%) жаңартылғанын көрсетті.

Есептер көрсетіп отырғандай, орташа бағаларды ескергенде ескірген техниканы ауыстыру үшін шамамен 10 млрд. теңге қажет. Ауылшаруашылық өндірістің техника сатып алуына жалпы қажеттілігі, 80% пайдаланудан қалған техниканы шығарып тастауды және ресурстарды үнемдейтін техниканы енгізуді ескере отырып, барлық түрлердегі тракторлар үшін – 75 мың, жем комбайндары үшін – 40 мың бірлік құрайды. Сондықтан жыл сайын 7,5 мың тракторлар және 4 мың комбайндар сатып алу қажет. Сонда 2007 жылы салыстырғандағы жыл сайынғы өсім: тракторлар үшін – 6,8 есе, комбайндар үшін – 2.5 есе артады (10 кесте).

Техника мен лизингтік қызметтер саласындағы нарық қалыптасуының негізгі мәселесі ретінде ауылшаруашылық өнімдерін

өндірушілерде қаржы қаражаттарының жетіспеушілігі болып табылады. Бұл, өз кезегінде, бюджет есебінен қаржы лизингінің, әсіресе, коммерциялық құрылымдар мен банктерді қаржыландырудың жеткіліксіз көлемдерімен байланысты. Ауылшаруашылық техниканы жеткізудің жалпы көлеміндегі лизинг үлесі 2007 ж тракторлар бойынша – 15 және комбайндар бойынша – 25% құрады.

Шетелдік тәжірибе мен ауылшаруашылық техникаға қажеттілікті пайдалана отырып, лизинг арқылы техника жеткізу көлемдерін ұлғайту ұсынылып отыр. “ҚазАгроҚаржы” олардың жалпы қажеттілігінен тракторлар бойынша 35%, комбайндар бойынша – 38% дейін, орта есеппен алғанда 2625 тракторлар және 1520 бидай жинайтын комбайндар, яғни 26,3 млрд. теңгеге – тракторлар, 20,5 млрд. теңгеге – комбайндар. Сонымен қатар, республикалық бюджеттен ауылшаруашылық техника лизингі бойынша сыйақы мөлшері 5 есе көбейіп, 600 млн теңге құрауы керек.

10-кесте – Қазақстанның ауылшаруашылық техника мен лизингке қажеттілігін есептеу

Техниканың түрі	Бірлік үшін баға, млн. теңге	Ауылшаруашылық өнімдерін өндіруілер үшін техника сатып алынды (2007ж.)	Сатып алынған техника құны, млрд. теңге (2007 ж.)	Ауылшаруашылық тауарларға жылды қажеттілік	Жылдық қажеттілік, млрд. теңге	Лизингте қажеттілік, млрд. теңге
Тракторлар	18,5	1129	20,9	7500	138,7	38,5
Жем комбайндары	24,1	1606	38,7	4000	96,4	31,2
Егістік кешендер	1,5	394	5,9	1000	15,0	7,5
Дестелегіштер	0,7	310	2,2	600	4,2	4,2
Өзге техника	×	×	5,3	×	11,8	5,9
Барлығы	×	×	73,3		266,2	87,3

Осыған байланысты агроөнеркәсіп кешені және ауылшаруашылық көлік құрастыру субъектілерін техникалық қамсыздандырудың ба-
сым бағыттары ретінде табылатындар:

- ТМД елдерінің көлік құрастырушы кәсіпорындарымен бірлесе отырып, тракторлар мен комбайндар өндірісін ұйымдастыру;
- Ауылшаруашылық өнімдерін өңдеу мен жинау үшін ылғал ре-
сурстарын сақтау жүйесіндегі жер қорғау кешені көліктерін өндіру
және ұйымдастыру;
- Технологиялық процесстерді механизациялау үшін мал шаруа-
шылығын қажетті энергетикалық құралдар және көліктермен тех-
никалық қамсыздандыру және өндіру;
- Ауылшаруашылық өнімдерін өңдеу және қайта өңдеу үшін
қажетті жоғары технологиялық көліктер, қондырғылар мен бөлшек
заттарды өндіруді өңдеу және ұйымдастыру;
- Қаржылық лизинг инвестициялары арқылы республикада өн-
дірілмейтін немесе жеткіліксіз дәрежеде өндірілетін ауылшаруа-
шылық өндірісіне қажетті жоғары технологиялық көліктер мен қон-
дырғыларды сатып алу;
- Көлік-технологиялық станциялар желісін жасау және жетілдіру
негізінде ауылшаруашылық көліктердің жұмыс қабілеттілігін
қамтамасыз ету және сақтау;

• жөндеу-қалпына келтіру жүйелерін дамыту жолымен ауылша-
руашылық өндірісі үшін қажетті ауылшаруашылық көліктер мен
қондырғылардың жұмыс қабілеттілігін сақтау және қамтамасыз ету.

Жаңа көлік-трактор паркінің қалыптасуын Қазақстан мен ТМД-
де, алыс шетелдерде (АҚШ, Канада, Германия және т.б.) өндірілетін
көліктер арқылы жүзеге асыруға болады.

Қазақстан мен ТМД елдерінде өндірілетін ауылшаруашылық
көліктер жергілікті жер климаттық жағдайларға адаптацияланған,
жөндеуге икемді, оларды механизаторлар жетік меңгерген, бірақ
олардың комфты мен сенімділігі төмен.

Алыс шетелдердің көліктерінің сапасы жоғары, олар ыңғайлы,
бірақ Қазақстан жағдайларына икемдігі төмен және олар ТМД
елдерінде жасалған аналогтардан 2–3 қымбат болып келеді.

“ҚазАгроИнновация” АҚ ауылшаруашылықты механизациялау
және электрофикациялау ҒӨО есептеу нәтижелері көрсетіп отыр-
ғандай, көлік-трактор паркін толығымен жаңартқан кезде өнімділігі

10 ц/га болған кездегі бидайдың бір тонна өндірісінің өзіндік құны, ТМД көліктерімен – 120, алыс шетелдердегі көліктерімен – 166 құрайтынын көрсетіп отыр.

Сонымен, ТМД елдерінің көліктерімен көлік-трактор паркін көбейту бидай өнімдерінің өнімділігі 64%, ал алыс шетелдердегі көліктерімен 227% артқанын көрсетіп отыр.

Сондықтан, көлік-трактор паркін жаңарту процесі өндірістің тиімділігін арттыруды қамтамасыз ететін жаңа технологиялар, сорттар және технологиялық факторларды өндіру негізінде жүзеге асырылуы керек. Ұсақ тауар өндірісі жағдайында өндіріс мөлшерін үлкейту субъектілерге елеулі артықшылықтар береді. Мәселен, ауылшаруашылықты механизациялау және электрофикациялау ҒӨО есептеулері көрсетіп отырғандай, егістік алқаптардың 100 ден 500 га өсуі күздік бидайды егу шығындары шамамен 2 есе, еңбек шығындары шамамен 4 есе азайтылғанын көрсетіп отыр. (11, 12 кесте).

11-кесте – оңтүстік өңірдегі өндіріс тиімділігіне бидай өнімдерін егу алқаптарының әсері

Көлемі, га	Еңбек шығындары, адам-ақ/га	Отын шығыны, кг/га	Техникаға шығындар, теңге/га	Техникаға шығындар 1 т, теңгеге есептегенде*)	
				пшеница	ячменя
102	20,6	129,3	33746	9534	11590
316	10,5	109,2	24614	6960	8451
784	4,1	104,7	20671	5845	7097
2167	5,3	115,8	26535	7502	9105
6256	3,6	113,3	25142	7109	8633
12381	3,7	116,4	25333	7151	8697

*) техниканың шығындарына кіретіндер: еңбек ақы, отын шығындары, техниканың амортизациясы мен жөндеу. НПЦ МЭСХ ұсыныстары. – Алматы, 2008ж.

Ары қарай өнімділікті 15 ц/га көбейткен кезде көлік-трактор паркін ТМД елдерінің көліктерімен жаңарту бидай өндірісінің өзіндік құнын арттырмайды, ал өнімділік 20 ц/га болған кезде осы өзіндік құнды сол парк кезіндегі 18% азайтуға мүмкіндік береді. Көлік – трактор паркін алыс шетелдер көліктерімен толығымен

жаңарту бидай өнімділігін сәйкесінше 5,1 және 41,7% өсіруге мүмкіндік береді.

12-кесте – Бидай өндіру тиімділігіне егу айналымы аумақтарының әсері

Көрсеткіш	Өлшем бірлігі	Егістік аумағы, га		
		100	200	500
Күздік бидай, өнімділігі 2,5 т/га				
Отын шығыны	кг/га	46,5	42,7	43,2
Еңбек шығыны	адам-адамға/га	7,2	3,2	1,8
Техниканың шығындары	теңге/га	29585	21735	15375
Техниканың шығындары	теңге/т	11835	8694	6150
Арпа, өнімділігі 1,2 т/га				
Отын шығыны	кг/га	39	30,7	33,0
Еңбек шығыны	адам-адамға/га	7,0	2,6	1,6
Техниканың шығындары	теңге/га	24149	17902	15483
Техниканың шығындары	теңге/т	20124	14918	12902
Нұт, өнімділігі 1,1 т/га				
Отын шығыны	кг/га	43,4	35,4	38,2
Еңбек шығыны	адам-адамға/га	7,6	3,1	2,2
Техниканың шығындары	теңге/га	27943	21219	16986
Техниканың шығындары	теңге/т	25402	19290	15442

Бірақ көптеген ауылшаруашылық өнімдерін өндірушілердің қаржылық жағдайы көлік – трактор паркін толығымен жаңғыртуға мүмкіндік бермейді. Жылдық есеппен алғанда тракторларды жаңарту темптері 1%, комбайндарды – 3% құрайды. Болжанып отырған есептер бойынша тракторлар бойынша 8% және комбайндар бойынша – 16% жаңғыртылады. Жаңа көліктер көлік – трактор паркінің өнімділігін арттырып, жөндеуге кеткен шығындарды азайтуға мүмкіндік береді. Сонымен бірге, ескі көліктердің жасы өсе береді де өнімділігі азайып, жөндеуге кеткен шығындар өседі. Сонымен, жаңа және ескі көліктердің ара қатынасына байланысты бидай өнімділігінің өзіндік құны да өзгеріп отырады.

Алыс шетелдердің көліктерін олардың құны жоғары болғандықтан, ірі бидай компаниялары өндірістің басқа салаларында (элеваторлар, жанар – жағар май станциялары және т.б.) алған табыстары есебінен ала алады.

Сондықтан, көптеген шаруашылықтар үшін көлік – трактор паркін жаңғырту Қазақстан және ТМД шығарылған көліктермен жүзеге асыру тиімді болып табылады. Алыс шетелдердегі көліктердің ең жақсы түрлерін Қазақстанда жасау қажет, ол оның құнын едәуір түсіруге мүмкіндік береді.

Жалпы мақсаттағы тракторлар паркінің қалыптасқан құрылымын келесі себептер бойынша рационалды деп тануға болмайды: ауылшаруашылық өнімдерін өндірушілерде дөңгелекті және шыңжыртабанды тракторлар арасындағы тең таңдау жасауға мүмкіндік болмайды. Оларға қуатты, өнімділігі жоғары, ыңғайлы дөңгелекті және қуаттылығы төмен, жұмыс жағдайлары ыңғайсыз шыңжыртабан тракторлар ұсынылады.

5.2 Ауылшаруашылық өнімін қайта өңдеу, дайындау, сақтау бойынша лизинг

Тамақ өнеркәсібін дамыту және ауылшаруашылық шикізаттарды қайта өңдеу өнімдерінің бәсекеге қабілеттілігін арттыру мақсаттарында екінші деңгейдегі банктердің қайта өңдеу кәсіпорындарының айналым қорларын толықтыруға берілетін несиелер бойынша банктік сыйақыларды субсидиялаудың бюджеттік бағдарламасы жүзеге асырылады. Ол 2007 ж. республиканың барлық аймақтары бойынша ауылшаруашылық өнімдерін қайта өңдеу және тамақ өнеркәсібіндегі 140 кәсіпорындарға 16,4 млрд. теңге көлемінде несие алуға мүмкіндік берді.

Қайта өңдеу кәсіпорындарына екінші деңгейлі банктердің несиелері бойынша сыйақы мөлшерін субсидиялау 5 жыл ішінде банк несиелерін арзандатуға және салаға 58,1 млрд. теңге тартуға мүмкіндік берді. Яғни банк субсидияларының әрбір теңгесі 15 теңге банк қаражаттарын тартты. 5 жыл ішінде ет сатып алу көлемі ақшалай есеппен алғанда 15% (1504,5 – ден 1724,0 млн теңгеге дейін), сүт – 21% (2058,6 – ден 2500,0 млн теңгеге дейін), бидай өнімдері – 27% (14346,8 – ден 18219,4 млн теңгеге дейін) артты.

Қайта өңдеу кәсіпорындарын дамыту үшін айналым қорларын толықтыруға коммерциялық банктер беретін қаржылық лизинг бойынша сыйақы мөлшерін 2009-2011ж.ж. 22.4 млрд. теңге көлемін беру көзделіп отыр.

Жіңішке жүн, жүн маталарын және дайын өнімдерін өндіру үшін Алматы қаласының маңында құны 7 млрд. Теңге құрайтын комбинат салу көзделін отыр.

Сойылатын малдың көпшілік бөлігі қарапайым әдіспен жүзеге асырылады. 440 мал сою пункттері халықаралық стандарттарға сәйкес келмейді, қосымша 250 пункт салу үшін 3 млрд. теңге қажет. Олар халықаралық стандарттардың талаптарына сәйкес халыққа мал шаруашылығы бойынша қызмет көрсету орталықтары болады. Келесі мәселелер шешіледі: есепке алу, вакцинация, ветеринарлық бақылау.

Щучинск және Қостанай қалаларында ет комбинатын салу көзделін отыр, ол вакуумды қаптамада ет өндірісін жүзеге асыруға мүмкіндік береді.

5.3 Үйлер мен ғимараттардың, соның ішіндегі ауылшаруашылық мақсаттардағы лизингі

Оңтүстік Қазақстан облысында “Азия-3” компаниясымен “ҚазАгроҚаржы” қатысуымен құны 1 млн. 755 мың долл., көлемі 1 га “Venus” үлгісіндегі жерді тамшылап суару нысандары салынған.

Қазақстандағы тұтыну және қуаттылығы нормаларына қарасақ, қосымша 168 га жылыжайлар салу қажет, ол көкөністі 40% арттыруға, нарықтағы кернеулікті жойып, жеке инвесторларды тартуды ынталандырады.

Шығыс Қазақстан облысында 2 жылыжай, Қостанай облысында 2 жылыжай және Алматы облысында (Қарасай, Жамбыл, Еңбекшіқазақ аудандарында) 3 жылыжай, Астана, Алматы, Ақтөбе, Өскемен қалаларында жылыжайлар салу көзделіп отыр, олардың шығындары 2009-2011ж.ж. 14,5 млрд. теңге құрайды.

Нәтижесінде, есептер көрсетіп отырғандай, ашық грунтке қарағанда көкөніс өнімділігі 20 есе артық екенін көрсетеді.

Көкөніс өнімдерін сақтау қоймаларының жетіспеушілігі 44% құрайды. Сондықтан, жобаны жүзеге асыру 2009-2011ж.ж. олардың жетіспеушілігін сомалық қуаты 75 мың теңге құрайтын тек қана қазіргі заманғы қоймаларды пайдалану шамамен 25% (2009ж. Астана, Өскемен, Қызылорда, Орал қалаларында жаңа қоймалар салынады) қысқартуға мүмкіндік береді. Оларды салу үшін үш жылда – 4.5 млрд. теңге қажет.

Тамшылап суару жүйесін ашық топырақта қолдану арқылы игіліктер мен көкөністерді өнеркәсіптік өндірістің жаңа технологияларын енгізу керек. 2008 ж. Оңтүстік Қазақстан облысының Арыс ауданында алғашқы рет енгізілді, онда 150 га 8,1 мың тонна қызанақ алынды. Бұнда өнімділік 3 есе артық, ал су пайдалану дәстүрлі суаруға қарағанда 4 есе төмен. Алматы қаласының маңында азық-түлік өңірін құру шегінде жобаны жүзеге асыруда. 2009 жылы жердің 100 га, ал 2011 жылы 1000 га меңгеру жоспарланып отыр. Оны жүзеге асыру үшін 1.8 млрд. теңге қажет.

2008 ж бәсекеге қабілетті өнім өндірісінің көлемін ұлғайту үшін дамыған инфрақұрылымы бар, өндірістік қуаттылығы 10 мың ірі қара мал 2 жем алаңшықтар үшін қаражаттар бөлініп отыр, 2009-2011 ж.ж. 45 мың бас малға 9 жемтік алаңқайлар жоспарланып отыр. Оларды жүзеге асыру үшін 22,5 млрд. теңге қажет.

Қазақстанның 5 аумағында құс фабрикалары салынған. Алматы облысында бір құс фабрикасын “Сарыбұлақ” компаниясы салады және 1 жобаны ЖШС “Кнор ЛТД” жүзеге асырады деп жоспарланып отыр, онда қондырғылардың модернизациясы жүзеге асырылады. Құс асырау шаруашылықтары бағасы мен жиынтықтылығы туралы жеткізуші компаниялармен келіссөздер жүргізген, соңғылары АҚ “ҚазАгроҚаржы” шартқа отырады.

2008ж. жұмыртқа бағытындағы 10 құс фабрикасының салынуы мен модернизациясы, 2009 ж. Алматы және Ақмола облыстарында 3 құс фабрикасын салуды қаржыландыру жоспарланып отыр. 3 жылдық бағдарлама құны 15 млрд. Теңге құрайды.

5.4 Ауылшаруашылық малдардың лизингі

Басым ұлттық бағдарламаларды жүзеге асыру мал шаруашылығы өнімдерінің нарығы өсуінің негізінде мал шаруашылығының жедел дамуын талап етеді. Өндіріс дамуының, мал шаруашылығы саласы пайдалығы мен оның даму интенсивтілігінің маңызды сәті болып өндірістің мамандануы мен шоғырлануы, шағын және орта шаруашылық құрылымдар рөлінің төмендеуі, соның салдарынан, еңбек өнімділігінің артуы табылады.

Көптеген шаруашылықтар қызметінің талдауы олар асыл тұқымды малдың ақысын толығымен бірден төлеуге немесе коммерциялық банктерден несие алуға қабілетсіз екенін көрсетіп отыр. Осы

жағдайда мал санын көбейтудің нақты тәсілдерінің бірі ретінде лизинг болып табылады.

2008 жылдың басында асыл тұқымды малдар саны, малдардың барлық түрлеріндегі асыл тұқымды жас малдарды сату және импортты ескере отырып, төмендегілерді құрады:

- ірі қара мал – 253,6 мың бас (4,1%);
- қой – 1200 мың бас (7,3%);
- жылқы – 39 мың бас (2,8%);
- шошқалар – 94 мың бас (6,8%);
- түйелер – 14,5 мың бас (9,7%);
- құстар – 4,2 млн бас (19,2%).

АҚШ, Канадада малдардың жалпы санынан асыл тұқымды малдың үлесті салмағы 20–30% құрады. Қазақстанда асыл тұқымды малдар санын 25% дейін көбейту жоспарланып отыр, яғни, ірі қара мал бойынша 6,1 есе (1547 мың бас), қойлар – 3,4 есе (4,1 млн), жылқылар – 8,9 есе (300 мың), шошқалар – 3,7 есе (348 мың), түйелер – 2,6 есе (36 мың) және құстар – 1,8 есе (8 млн).

Ресей тәжірибесі көрсетіп отырғандай, қазіргі заман жағдайында лизинг бойынша кез келген асыл тұқымды мал алуға болады: ірі қара мал, қойлар, шошқалар және құстар.

Тұқымдық құрамды жақсарту мақсатында 1700 бас құнажындар мен тайшалар әкелінді, соның ішінде АҚ “ҚазАгроҚаржы” арқылы 1,0 млрд. теңгеге Канададан 1504 бас голштин тұқымынан өнімділігі жоғары сүтті мал әкелінді. Сиярлардың өнімділігі күніне 22 л сүт құрайды.

Ірі қара малдың асыл тұқымын дамыту үшін АҚ “ҚазАгроҚаржы” арқылы 3 жылда (2009-2011жж.) кем дегенде – 9 мың бас 5,4 млрд. теңгеге мал сатып алынуы керек.

Қаржылық лизинг шарттары бойынша қосылған құнға салынатын салықтан босатыла отырып асыл тұқымды малдар сатып алынды. Бұл әкелінген малдардың құнын төмендетуге, екі пилотты жобаларды: “қазіргі заманғы жабдықтары бар және шетел селекциясындағы өнімділігі жоғары малдары бар ірі тауарлы кешендерді құру” жүзеге асыруға қатысқан лизинг алушының қаржылық салмағын төмендетуге мүмкіндік берді. Жобалар екі асыл тұқымды зауыттар: Акмола облысы Целиноград ауданындағы ЖШС “Агрофирма Отан” және Солтүстік Қазақстан облысының Қызылжар ауданындағы КПП “Зенченко и К” базасында жүзеге асырылды.

2004 жылдан бастап “Ресагролизинг” ай сайын 20 және одан да көп асыл тұқымды мал лизингін рәсімдеп отырған. Федералды агролизинг жағдайында өзгерістер енгізгеннен кейін, әсіресе, басым ұлттық жоба “АӨК дамуы” қабылданғаннан кейін өтінімдер саны едәуір өсті.

2006жылы мал шаруашылығы объектілерін салуға, реконструкция мен модернизацияға 1198 бірлік несие шарттары жасалды. Жасалған шарттар бойынша несие ресурстарының көлемі 4,4 млрд. долл., мемлекеттік бюджет субсидияларының көлемі – 120,9 млрд. доллар құяды, субсидиялауға 10,4 млн долл. анықтама есептер берілді. ААҚ “Ресагролизинг” компаниясы 50 мың бас асыл тұқымды малдар сатып алды, соның ішінде шаруашылыққа 18,4 мың бас асыл тұқымды малдар қосылған. Лизинг шарттарымен асыл тұқымды малдар сатып алудың жыл сайынғы қажеттілігі 205 млн доллар құрайды.

2007ж. Франциядан 880 бас шаролез және герефодр элиталық тұқымдағы, ал Австралиядан 18 мың бас асыл тұқымды мал әкелінді. Австралиялық элиталық жоғарғы сұрыптағы малдар соған ұқсас қазақстандық және ресейлік малдарға қарағанда тәулігіне көп салмақ қосады, олардың тұқымдығы мен өнімділігі бойынша салыстыруға жататын отандық малдарға қарағанда бағасы төмен болып табылады, ол қазақстандық мал шаруашылықтарына отандық тұқымдық базаны күшейтіп және жетілдіре отырып, жоғары сапалы импортты тұқымдық өнімді сатып алуға мүмкіндік береді.

Лизингке ауылшаруашылық малдарын сатып алу екі жыл ішінде ақталады. Сонымен қатар, өсіру технологиясын сақтамаса, жақсы тамақтану мен күтіп ұстау ережелерін сақтамаса, пайданың орнына зиянға ұшырап қалу мүмкін.

Ұлттық жоба шегінде жеткізу шарттары бойынша алынған төл шаруашылықтардың меншігі болып табылады және ары қарай тұқым алу үшін пайдаланылады. Бұл Қазақстандағы мал саны өсіп келе жатқанда маңызды болып табылады. Мамандардың пікірінше, 150 мың бас ірі қара мал сатып алып, олардың селекциялық және тұқым алушылық жұмысы дұрыс жүргізілген жағдайда 2012жылға қарай осы санды 1 млн дейін өсіруге болады. Бұл аграрлық лизинг жүйесінің тағы бір артықшылығы болып табылады.

Мал шаруашылығы саласын интенсификациялау мақсатында шетелдердің тәжірибесін басшылыққа ала отырып ішкі және әлемдік

нарықта потенциалды артықшылықтары бар ауылшаруашылықтың басым саласы ретінде “Мал шаруашылығы саласының дамуын жеделдету” бағдарламасын жүзеге асыру қажет. Оның жүзеге асырылуы Қазақстанға Австралия, Аргентина, Бразилия және әлемдік нарықтағы басқа да елдерге бәсеке болуға мүмкіндік береді, ет бидайдан кейінгі екінші экспорттық өнім болады.

“Мал шаруашылығының жедел дамуы” ұлттық бағдарламасы бағыттарының бірі болып республикалық лизинг жүйесі бойынша асыл тұқымды мал жеткізілімін өсіру табылады. Бүгінгі таңда лизинг шартымен ауылшаруашылық өнімдерін өндірушілерге асыл тұқымды малдарды жеткізіп беру – бұл ең тиімді және талап етілген қаржылық құрал, ол мал шаруаларына жеңілдетілген жағдайларда асыл тұқымды мал сатып алуға мүмкіндік береді. Мәселенің өзектілігі мал шаруашылығының ауылшаруашылықтың жалпы көлеміне үлесімен анықталады.

Әлемдік тәжірибе көрсетіп отырғандай, ауыл шаруашылығы дамыған елдерде ауылшаруашылық өндірістің көпшілік бөлігі мал шаруашылығына тиеді (Германия – 52%). Сонымен қатар, мал шаруашылығы сала дамуының белгілі бір бағыты болып табылады, себебі, ол өсімдік шаруашылығының елеулі көлемін тұтынады. Есептер көрсетіп отырғандай, өндіріс көлемдерін өсірген кезде мал шаруашылығындағы ауылшаруашылық өндірісінің өсу потенциалы бидай экспортын өсіруден жоғары болып табылады. Сондай-ақ ет және ет өнімдерінің нарығы болашағы мол және әлеуметтік маңызы бар болып табылады. Қазақстанда ет тұтыну адам басына 48 кг құраса, дамыған елдерде – 80-100 кг құрайды.

Мал шаруашылығындағы лизингтің дамуы мемлекеттік қолдауды қажет етеді. Мысалы, 2006-2007 жж. Ресейдің федералды бюджетінен ААҚ “Ресагролизинг” сатып алу және лизингке асыл тұқымды малдарды беру үшін, сондай-ақ мал шаруашылығы кешендерін салу үшін 8 млрд. руб. берілді. Украинаның аграрлық саясат министрлігі 2007ж. Ұлттық акционерлік компания (ҰАК) “Украгролизинг” мал шаруашылығындағы лизинг бағдарламасын жүзеге асыру үшін 275 млн грн. берді.

Шаруашылықтармен асыл тұқымды малдар лизингі шартын бес жылға, фермалар мен жабдықтар лизингі шартын жеті жылға жасауы керек. Бұл кезде ұсынылып отырған кесте бойынша малдың

жыл сайынғы қымбаттауы 4%, фермалар мен жабдықтардың—3,5% артық емес құрайды. Асыл тұқымды малдарды лизинг бойынша, соның ішінде, ірі қара мал мен қойларды, сатып алу кезінде алдын ала төлемдері 7% құрайды. Ауыл шаруашылық өнімдерін өндірушілерге осындай қолайлы шарттарды мемлекет алғашқы рет енгізіп отырғанын атап кеткен жөн.

Шартты қарастыру жоспары және лизинг мәмілелерінің мерзімдері *Лизинг шартын жасау үшін:*

- АҚ “ҚазАгроҚаржы” өтінім беру;
- жарғылық және қаржылық құжаттар беру;
- кепілдік қамсыздандыру, оның нысаны мен көлемі бойынша келісімге келу қажет.

Лизинг мәмілесін қарастыру мерзімі – құжаттардың толық кешенін, өтінімді беріп, кепілдеме қамсыздандыру құрылымын келіскеннен кейін екі апта уақытты құрайды. Лизинг алушылардың қалауы бойынша төлемдер тоқсан сайынғы, жарты жылдық (жартыжылдық болғаны дұрыс, себебі, ауылдықтардың табыстары ауылшаруашылық өнімін өндірудің технологиялық циклына байланысты) және жылдық болуы мүмкін, сондай-ақ төлемді 1 жылға шегеру мүмкіндігі бар. Компанияның жұмыс нәтижелері туралы лизинг алушы жазбаша хабарландырылады. Лизинг мәмілесін мақұлдаған жағдайда АҚ “Қаз АгроҚаржы” және лизинг алушы компания шартқа мөр басып басшылары қолдарын қояды. Бір уақытта тауар жеткізушілерімен тауар жеткізілімі шарты жасалады. Тауар жеткізілімі шарты бойынша лизинг затын сатып алу лизинг алушы лизинг шарты бойынша алдын ала төлемдерін толығымен төлеген күннен бастап 2 жұмыс күні ішінде жүзеге асырылады.

Асыл тұқымды малдарды сатып алу шарттары. Асыл тұқымды малдар (ірі қара мал, қойлар, шошқалар) қаржылық аренда (лизинг) шарттары бойынша алынады:

- шарттар бойынша есеп айырысу мерзімдері – 5 жылға дейін;
- алдын ала төлемдері – 7% бастап;
- жылына қымбаттау 2,3% артық емес;
- ҚҚС – 12%.

Асыл тұқымды малдар (ірі қара мал, қойлар, шошқалар) бөліп төлеу шартымен сатып алу – сату шарттары бойынша:

- есеп айырысу мерзімдері – 5 жылға дейін;

- алдын ала төлемдері – 7% бастап;
- жылына қымбаттау 0,9% дейін;
- ҚҚС – 0%.

Асыл тұқымды малдарды жеткізушіден (асыл тұқымды малдар ұстайтын кәсіпорыннан) сатып алу механизмі:

1. Ауылшаруашылық тауар өндіруші АҚ “ҚазАгроҚаржы” малдардың санын, түрін, тұқымын, жеткізушіні көрсете отырып, өтінім жібереді.

2. АҚ “ҚазАгроҚаржы” ауылшаруашылық тауар өндірушінің қаржылық-шаруашылық қызметіне талдау жүргізеді.

3. АҚ “ҚазАгроҚаржы” малдарды жеткізу мүмкіндігін растап, жеткізілім шарттарын корсетуді талап ете отырып, өтінім жібереді.

4. Жеткізуші АҚ “ҚазАгроҚаржы” малдарды жеткізу мүмкіндігі мен шарттарын жібереді.

5. АҚ “ҚазАгроҚаржы” және ауылшаруашылық өнімін өндіруші шартқа қол қояды.

6. Ауылшаруашылық тауар өндіруші АҚ “ҚазАгроҚаржы” алдын ала төлемдерін төлейді (малдың құнынан 7%).

7. АҚ және жеткізуші тауар жеткізілімі шартына қол қояды.

8. Ауылшаруашылық тауар өндіруші малдарды резервтің 100% + 5–10% есебінен іріктейді де жеткізушімен іріктеу актісін жасайды.

9. Малдың 80% құны көлемінде алдын ала төлемдерін жасайды.

10. Жеткізуші малдарды карантин аймағына жеткізеді (жеткізуші аумағында).

11. Жеткізуші малдардың карантинда 20 күн болуын қамтамасыз етеді. Ветеринарлық қызмет Қазақстан Республикасының ветеринарлы талаптары орындалуын сақтау мақсатында малдарды зерттейді.

12. Карантин аяқталған соң жеткізілім жүзеге асырылады, беру – өткізу актісі жасалады.

13. АҚ “ҚазАгроҚаржы” жеткізушіге малдың құнынан 20% төлейді.

АҚ “ҚазАгроҚаржы” арқылы асыл тұқымды малдарды сатып алу тәртібі:

– ауылшаруашылық өндірушіден өтінім мен анкета, құжаттар тізімі мен кепілдік қамсыздандыру алынады.

– несие комитеті

– шарт жасасу

- алдын ала төлемдерді жасау
- жеткізушіден асыл тұқымды малдарды алу;
- карантин
- асыл тұқымды өнімді қабылдау – өткізу актісі;
- 5 жыл ішінде шарт бойынша есен айырысу.

АҚ “ҚазАгроҚаржы” арқылы малдарды алу үшін төмендегілерді анықтау қажет:

– асыл тұқымды малдардың қайсысын сатып алу жоспарланып отыр (тұқымы, жыныстық, жастық тобы);

– малдар саны, қай елден.

Асыл тұқымды малдарды сатып алу үшін өтінімді берер алдында төмендегілерді ескеру керек:

– ғимарат мен жабдықтар;

– жемшөп қоры;

– кәсіпорында асылдандыру жұмыстары жүргізіліп жатыр ма және мамандармен қамсыздандырылуы;

– малдарды ұрықтандыру.

Асыл тұқымды малдарды сатып алған кезде шарттың әрекет ету мерзімінде олардың сақталуы қамтамасыз етіледі, ол АҚ “ҚазАгроҚаржы” ескертіледі:

– белгіленген үлгідегі өтінім мен анкета;

– құжаттардың қажетті жиынтығы;

– кепілдік қамсыздандырылуы;

– келісілген кепілдік қамсыздандырылуы.

Асыл тұқымды малдарды лизингтік негізде іріктеген кезде ескерілетіндер:

– ауылшаруашылық кәсіпорындардың қаржылық тұрақтылығы;

– асыл тұқымды малдарды қабылдау үшін ғимарат пен жабдықтардың дайындығы;

– қажетті жемшөп қорының болуы;

– кәсіпорындағы асылдандыру жұмысының деңгейі;

– менеджменттің кәсібилігі;

– АҚ “ҚазАгроҚаржы” алдында қарыздың болмауы.

– кепілдік қамсыздандыруды бір жылдық төлемге беру мүмкіндігі.

Қаржылық міндеттемелердің орындалуын қамтамасыз етумен жұмыстың әдістемесі. Қаржылық аренда (лизинг) шартын, бөліп төлеу шартымен сатып алу – сату шартын, материалдық-техникалық

ресурстар мен асыл тұқым өнімдерін жеткізудің өзге де шарттарын жасасудың міндетті шарты болып контрагенттердің төлемдер бойынша міндеттемесінің орындалуын қамсыздандыру табылады.

АҚ “ҚазАгроҚаржы” заңмен көзделген міндеттемелердің орындалуын қамтамасыз етудің барлық түрлерін қабылдайды: кепіл, кепілдік, банк кепілдігі, мемлекеттік кепілдік, тәуекелдерді сақтандыру және т.б.

Қамтамасыз ету көлемі контрагенттің лизинг шарты бойынша немесе алдын ала төлемдерін алып тастай отырып, басқа да шарттар бойынша міндеттемелер сомасы ретінде анықталады. Қамсыздандыру көлемін АҚ “ҚазАгроҚаржы” контрагенттің қаржылық жағдайын, оның несиелік тарихын және өзге де факторларды ескеріп анықтайды. Қамсыздандырудың минималды көлемі мәміле бойынша жылдық төлем сомасынан кем болмауы керек, лизинг шарты немесе өзге де шарт әрекет ету мерзімі бойында қамтамасыз етуді жыл сайын қайта рәсімдеу шартымен қамтамасыз етеді.

АҚ “ҚазАгроҚаржы” міндеттемелердің орындалуын қамтамасыз етуге қоятын негізгі талап қамтамасыз ету заттың сенімділігі мен ликвидтігі, сондай-ақ беріліп отырған қамсыздандырудың құқықтық нормаларға сәйкес болуы.

Қамтамасыз етуді беріп отырған тұлғаның қаржылық тұрақтылығы болып, ұйымның қалыпты қызмет ету қабілеттілігі, сыртқы факторлардың ықпалына қарамастан, есеп айырысулар бойынша міндеттемелерін уақытында және толық орындау қабілеті танылады. Қаржылық тұрақтылық, қаржылық көрсеткіштер бойынша есептеледі, ол АҚ “ҚазАгроҚаржы” нормаларымен есептеледі. Кәсіпорын пайдалы, рентабельді, қаржылық тәуелсіз, компанияның таза активтерінің құны оң және қамтамасыз етіліп отырған міндеттемелердің құнынан жоғары, өзіндік айналымдағы қорлары, қысқа мерзімді және ұзақ мерзімді міндеттемелері бойынша төлем қабілеттілігі болуы қажет.

Қамтамасыз ету затының сенімділігіне сәйкес мүліктің өзіндік тұтынушылық, пайдаланушылық және өзге де пайдалы сипаттамаларын ұзақ мерзім сақтау және пайдалану кезінде сақтау қабілеттілігін көздейді.

Қамтамасыз ету затының өтімділігі міндеттемелерді өтеу үшін максималды мүмкін баға бойынша қамтамасыз ету затын өткізу деген мағынаны білдіреді.

Ұсынылып отырған қамтамасыз ету затының құқықтық нормаларға сәйкестігі – бұл заң талаптарына сәйкес АҚ “ҚазАгроҚаржы” алдындағы міндеттемелерді орындау бойынша мәміленің заңдылығы. Сонымен қатар, сәйкес қамтамасыз етуді беріп отырған адам осы мәмілені жасауға құқық қабілеттілігі барын жазбаша құжаттарымен дәлелдеуі керек. Кепіл затына меншік құқығының жүктеулері болмауы керек, ол еш жерде кепілге салынбаған, сенімгерлікпен басқаруға берілмеген, қамауда тұрмаған, азаматтық айналымнан шықпаған, кепілге салу заңмен тыйым салынған мүлікке жатқызылмаған, оған заңмен айып салу тыйым салынбаған болуы керек.

Қамтамасыз етуді оның жоғарыда көрсетілген талаптарға сәйкестігін тексеру үшін ұйым АҚ “ҚазАгроҚаржы” құрылтай құжаттарын және қамтамасыз етудің сәйкес түрін бағалау үшін өзге де құжаттарды беруі керек. Қажет болған жағдайда АҚ “ҚазАгроҚаржы” өкілі орнында тексеру үшін қамтамасыз етуді беріп отырған тұлғаға барып тексереді.

Асыл тұқымды малдарды импорт бойынша сатып алу. Шетелден асыл тұқымды малды кіргізуге рұқсат алу тәртібі. Шетелден асыл тұқымды малдарды сатып алуды жоспарлап отырған шаруашылық ҚР (облыс, республика) субъектісінің ветеринарияны басқару органының басшысына кіргізуге рұқсат беру туралы хат жазады. Хатқа қосымша шаруашылық орналасқан аудандағы ветеринарлық инспектор жазған соған ұқсас хат салынады.

Ветқызметтің мен шаруашылық субъектілерінің уәкілетті өкілдері аумақтық басқарма өкілінің қатысуымен шаруашылықты импортты асыл тұқымды малды кіргізу мүмкіндігіне тексеруді жүзеге асырады, соның нәтижесінде зерттеу актісі жасалады, онда карантинді жүргізу үшін шарттардың бар болуы, асыл тұқымды малды ары қарай ұстау мүмкіндігі қарастырылады. Республика субъектісінің ветқызметі ветеринарлық және фитосанитарлық қадағалау бойынша республикалық қызмет мекен – жайына рұқсат алу үшін өтінім жіберіледі, оған қоса берілетіндер:

- аудан әкімшілігінің кепілдігі;
- шаруашылықты зерттеу актісі (еркін нысанда)
- пайдалануға рұқсат етілген селекциялық жетістіктердің мемлекеттік реестрінен үзінді

Республика халқын ет өнімдерімен қамсыздандыру және оны экспорттау үшін Қазақстандағы мал шаруашылығын жеделдетіп дамыту, малдардың репродукциялық потенциалын қалпына келтіру қажеттілігіне қарай мал шаруашылығы бағытындағы шаруашылықтарда селективті мемлекеттік қолдауды жүзеге асыру, коммерциялық банктер лизинг компанияларының мал шаруашылығы кешендерін салуда қатысуы бойынша қызметін белсенділендіру, өнімділігі жоғары асыл тұқымды малды, техника мен технологиялық жабдықтарды мал орындарын құрып, модернизациялау үшін сатып алып лизингке беруді кеңінен пайдалану ұсынылып отыр.

Жоғарыда көрсетілгендердің негізінде асыл тұқымды малдардың лизингінің сұранысы жоғары деген тұжырымға келуге болады. Бұл республика аумақтарына ірі қара малдар және өзге де малдар санын қалпына келтіру бойынша капиталды қажет ететін бағдарламаларды жүзеге асыруға мүмкіндік береді. Сәйкес жемшөп қоры бар, жабық технологиялық циклы бар қазіргі заманғы мал шаруашылығы кешендерін құрады.

6 тарау. НЕГІЗГІ ҚАРАЖАТ ЛИЗИНГІН ДАМЫТУ ҮШІН НОРМАТИВТІК – ҚҰҚЫҚТЫҚ БАЗАНЫ ЖЕТІЛДІРУ

Қазақстандағы лизинг қатынастарын құқықтық реттеу Қазақстан Республикасының Конституциясына негізделген сәйкес нормативтік – құқықтық базаны құрудан кейін мүмкін болды.

Қазақстан Республикасында лизинг қатынастарының құқықтық аумағы келесі нормативтік – құқықтық актілермен қамтамасыз етіледі:

– ҚР 05.07.2000ж. “Қаржылық лизинг туралы” № 78-И Заңы, сонымен қатар, осы баптың сәйкес пунктінде егер Қазақстан Республикасымен ратификацияланған халықаралық шарттарында лизинг туралы Қазақстан Республикасының заңдарымен көзделгеннен өзге ережелер болса, онда халықаралық шарттардың нормалары қолданылады.

– ҚР Азаматтық кодексімен (Ерекше бөлім) 01.07.1999 ж. № 409-1;

– ҚР 12.06.2001ж. № 209-П “Салықтар және бюджетке төленетін өзге де төлемдер туралы” (Салық кодексі);

– ҚР 13.07.1999ж. № 411-1 Азаматтық іс жүргізу кодексімен;

– ҚР 08.01.2003ж. № 373-П “Инвестициялар туралы” Заңымен;

– ҚР 05.04.2003ж. № 401-И Кеден кодексімен;

– ҚР Үкіметінің Қаулысымен;

– 17 бухгалтерлік есеп стандартымен “Аренданы есепке алу”.

“Қаржылық лизинг туралы” Заңның 5 баптың 1 – тармақшасына сәйкес лизинг алушыға уақытша пайдалану және иелену құқығымен берілген лизинг затына меншік құқығы лизинг берушіде лизинг шартының әрекет ету мерзімінде қалады. Осы ережеден шектеу лизинг алушы лизинг шарты бойынша барлық ақшалай міндеттемелерін орындаған жағдайда лизинг шартының мерзімі аяқталғанға дейін (егер осындай өту лизинг шартымен көзделген болса) беріледі

Сонымен, лизинг затына меншік құқығының лизинг берушіден лизинг алушыға ауысуы екі жағдайда ғана жүзеге асырылады:

– лизинг шартының әрекет ету мерзімі аяқталғаннан кейін;

– егер ол лизинг шартымен көзделген болса, лизинг шартының мерзімі өткеннен кейін.

Сонымен қатар, бірінші және екінші жағдайларда лизинг затына меншік құқығы лизинг алушы лизинг беруші алдындағы ақшалай міндеттемелерін толығымен орындаған кезде ғана ауысады.

Лизинг алушы ретінде өкілдік болған жағдайларда ҚР “Қаржылық лизинг туралы” Заңымен өкіл лизинг алушылар туралы жеке ережелер көзделмеген. Осыған байланысты өкіл болып табылатын лизинг алушыға меншік құқығының ауысуы жалпы тәртіпте жүзеге асырылады.

Экономиканың әр түрлі салалары негізінде лизинг мәмілелерін іс жүзінде жүзеге асыру ҚР заңнамасын ары қарай жетілдіру қажеттілігін анықтады. Шаруашылық субъектілерінің негізгі қорларын жаңартудың қажеттілігі жағдайында мемлекет міндеті уақытша бос ақша қаражаттарын негізгі қорлар лизингіне тікелей салуға ықпал ететін заң арқылы реттеу жүйесін құру болып табылады. Ол үшін қаржы лизингіне салықтық жеңілдіктер беру институтын сақтау және жетілдіру, әрекет етуші нормативтік – құқықтық актілердегі кемшіліктерді жою бойынша, оларды әр түрлі түсінуге жол бермеу мақсатында кейбір нормаларға нақты редакция беру бойынша, “Қаржылық лизинг” және “Қаржылық лизинг бойынша сыйақы” терминдерін салық және азаматтық заңнамада әр түрлі түсінуге жол бермеу бойынша шараларды жүзеге асыру керек.

“Бидай лизинг компаниясының” тәжірибесі лизинг қызметінде бірқатар проблемалар мен әрекет етуші заңдардың кемшіліктерін анықтады. Қаржылық лизингке байланысты және шешілуі үшін әрекет етуші заңнамаға өзгерістер мен толықтырулар енгізу қажет етілетін мәселелерді қарастырып кетейік.

ҚР “Қаржылық лизинг туралы” Заңында қаржылық лизинг анықтамасы беріліп, оның міндетті белгілері көрсетіліп кеткен. Сондай ақ ҚР “Салықтар және бюджетке төленетін өзге де міндетті төлемдер туралы” кодексінде (ары қарай Салық кодексі) лизинг белгілері шамалы өзгеше көрсетіліп кеткен. Мәселен, Заңның 2 бабына сәйкес лизинг затына меншік құқығының лизинг алушыға ауысуы лизинг шартының мерзімі аяқталғаннан кейін жүзеге асырылады және ол өтуге шартта көзделген жағдайда ғана жол беріледі және ол лизингтің міндетті емес белгісі болып табылады. Сонымен қатар, Салық кодексінің 74 бабында лизинг затына меншік құқығының лизинг алушыға ауысуы қаржы лизингін өзге ұқсас мәмілелерден ажырату үшін қажетті міндетті белгілер қатарына жатқызылған.

Нәтижесінде, егер лизинг затына меншік құқығының лизинг алушыға ауысуы көзделген болса, ол Заң талаптарына толығымен сәйкес болған, ал салық салу мақсаттары үшін осы мәміле лизинг бойынша қарастырылмауы керек, себебі, жоғарыда көрсетілген шарт жоқ. Сонымен қатар, қаржылық лизинг мәнін анықтаған кезде Заң мен Салық кодексі әр түрлі терминдерді қолданады, атап айтқанда, Заңда қаржылық лизингтің мерзімін лизинг затының барлық немесе елеулі құнының (кем дегенде 80%) амортизациясымен байланыстырса, Салық кодексінде (74 б.) осы лизинг мерзімін негізгі қорлардың пайдалы мерзімінен асырмауы керектігі туралы айтылады.

ЖШС “Бидай лизинг компаниясының” несиелік қаражаттарын лизинг кестелеріне қарай тарту бойынша тәжірибесі несиелік беру мерзімдері лизинг затының пайдалы қызмет ету мерзімдерінен едәуір төмен екенін көрсетіп отыр. Сонымен қатар, несиеленудің ұзақ мерзімі лизинг алушылар үшін де қолайсыз болып табылады, себебі, оның бизнес жоспарлардың ақталу мерзімдері пайдалану мерзімдерінен едәуір төмен болып табылады.

Іс жүзінде қаржылық лизингтің минималды мерзімін шектеу компаниялар пайдалану мерзімдерін іс жүзіндегіден қысқа көрсетуіне әкеп соқтырған, ал ол өз кезегінде мәмілені қаржылық лизинг емес деп тануға және салық салудың режимін қайта қарастыруға әкеп соқтырған. Немесе қаржылық лизинг шартындағы мерзім пайдалы қызмет ету мерзіміне сәйкес келеді, бірақ төлем кестесі лизинг алушы барлық соманы алғашқы 3-5 жылда төлеп тастайтындай жасалған. Бағасының қалған бөлігі шарттың мерзімі аяқталғаннан кейін төленген, меншік құқығы ол аяқталғаннан кейін ауысады. Меншік құқығының жоқ болуы, яғни лизинг затына билік ету құқығы лизинг алушы үшін елеулі қолайсыздықтар тудырып отырды, соның ішінде барлық төлемдері төленген мүлікті кепілге салуға мүмкіндігінің болмауы. Сонымен қатар, Салық кодексінің 74 бабының нормалары қаржылық лизинг мәмілесін сипаттайтын халықаралық стандарттарға сәйкес келмейді. Бұрын әрекет еткен Заңның 43 бабына сәйкес (ҚР Салық кодексінің 23.01.2001ж № 147-ІІ қабылдануымен 74 бапқа ауыстырылды, “ҚР “Салықтар және бюджетке төленетін өзге де міндетті төлемдер туралы” Заңына өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы” Заңын қабылдаумен) жалдау мәмілесі келесі шарттарды қанағаттандырған кезде лизингтік деп танылған:

– жалға алу мерзімі негізгі қорлар қызмет етуінің 80% асатын болса;

– жалға алушы негізгі қорларды бекітілген баға бойынша немесе жалдау аяқталған кезде анықталатын баға бойынша сатып алу құқығына ие болса;

– жалдау аяқталған кезде негізгі қорлардың қалдық құны олардың жалдау басындағы құнының 20% құраса;

– жалдау мерзіміндегі ағымдық (дисконтталған) баға жалға алынатын құралдар бағасының 90% құраса.

Біздің ойымызша, 43 бапта қаржылық лизинг түсінігі халықаралық экономикалық стандарттарға сай болып табылады.

Қаржылық лизингті реттеуді жетілдіру мақсатында:

1. “Қаржылық лизинг туралы” Заңның 12 б. 1 б. 4 т. Сәйкес лизинг алушы лизинг беруші лизинг шартын бір жақты тәртіпте тоқтатқан кезде лизинг төлемдері мен аванс төлемдерін қайтаруды талап етуге құқылы. Бірақ, қай төлем аванстық болып табылатыны және қай мерзімге дейін аванстық болып қалатыны белгісіз.

Заңмен тараптардың біреуінің (соның ішінде, лизинг берушінің) бастамасы бойынша лизинг шартын тоқтатудың соттық қана тәртібі көзделген. Сонымен, лизинг берушінің бастамасы бойынша лизинг шартын бұзу лизинг алушы лизинг шарты бойынша өз міндеттемелерін бұзған жағдайда ғана жүзеге асырылады. Шартты бір жақты тәртіпте бұзу сот шешімін шығаруды көздейді, сондықтан, лизинг алушы құқықтарын шектеу мүмкін емес болып табылады. Аванс ретінде төленген сомалар лизинг шарты әрекет етуінің барлық мерзімінде аванстық төлем мәртебесіне ие болады. Осы жағдайда лизинг алушы лизинг мерзімі аяқталғанға дейін аванспен төлемдер төлей отырып, лизинг шартын дәлелді бұзған кезде әрекет етудің қалған мерзімінде лизинг берушіден аванс түрінде төлеген сомалардың барлығын талап етуге құқылы. Осындай ереже лизинг берушіге қатысты әділетті емес болып табылады, себебі, лизинг алушы қаржылық лизинг шартының мерзімі аяқталғанға дейін лизинг затын иеленіп, пайдаланды. Біздің ойымызша, Заңның 12 б. 1 б. 4 т. Лизинг алушыға лизинг берушіден оған төлеген қаражаттарды қайтару мүмкіндігі туралы ережемен толықтырған жөн. Осы толықтыру лизинг алушылар тарапнан белгісізді пен арам ниеттілік жағдайларын алдын алуға мүмкіндік береді.

2. Заңның 15 б. 2 б. 10 т. Сәйкес лизинг шартының елеулі ережелерінің біі ретінде лизинг затын міндетті сақтандыру болып табылады. Сонымен қатар, лизинг шартымен лизинг берушінің немесе лизинг алушының лизинг шартын сақтандыру міндеті көзделуі мүмкін деп көрсетілген (Заңның 20б. 2б.), яғни лизинг шартын сақтандыру міндетті емес деп көрсетілген.

Міндетті сақтандыруды алып тастау дұрыс олып табылады, ол лизинг шартына қатысушыларға осы мәселені өз еркімен шешуге мүмкіндік береді.

Лизинг алушы лизинг беруші тарапынан қаржылық тұрақтылығы бар тұлға, ол лизинг затын сақтандырмауға құқылы болып табылады, ал ол өз кезегінде лизинг бойынша шығындарын төмендетуге мүмкіндік береді. Мәселен, ЖШС “Бидай лизинг компаниясының” ресейлік комбайндар мен тракторларды сақтандыру бойынша тәжірибесі көрсетіп отырғандай, Қазақстандағы алдыңғы қатарлы сақтандыру және қайта сақтандыру компанияларының ресейлік тракторлар мен комбайндарды сақтандыру ставкалары жылдық 2,5 до 6% құрағанын көрсетіп отыр. Сақтандыру шарты әдетте ары қарай пролонгация мүмкіндігін бере отырып, бір жыл мерзімге жасалады. Сыйақы мөлшері жыл аяқталған соң анықталады. Лизинг шартының келесі елеулі ережесі болып тараптардың біріне мемлекеттік тіркеу бойынша міндеттерді жүктеу табылады. Осы шарт лизинг заты ретінде міндетті түрде мемлекеттік тіркеуге жатпайтын мүлік болған кезде (мысалы, егу агрегаттары) қолданылмайды. Яғни, лизинг шарты жасалмаған болып есептеледі.

3. Лизинг туралы әрекет етуші заңдардағы маңызды мәселесі – бұл лизинг беруші меншік иесі бола тұра арам ниетті лизинг алушыдан өз міндеттерін орындамаған жағдайда лизинг затын соттан тыс тәртіпте тартып алу мүмкіндігінің, лизинг шартын жедел түрде бір жақты тәртіпте бұзуға, лизинг затын алып жедел түрде басқа да лизинг алушылар арасында тарата алмауы.

Аталған мәселелерді шешу үшін біздің ойымызша, 17 және 24 баптарына өзгерістер енгізу керек. Бұл тараптарға шартта оны бір жақты тәртіпте бұзу және/немесе техниканы алып қою жағдайларын өз еркімен анықтауға мүмкіндігін заңда бекітуге мүмкіндік береді.

Салық кодексіне өзгерістер енгізу қажеттігі туралы:

1. Заңның 21 бабына сәйкес лизинг төлемдері – лизинг затының лизинг шартын жасасқан сәттегі барлық құны немесе оның негізгі

бөлігінің амортизациясын ескере отырып есептелген және лизинг шартының барлық мерзімінде жүзеге асырылатын мерзімді төлемдер. Оған кіретіндер:

– лизинг берушіге лизинг затын сатып алуға кеткен немесе лизинг затын тікелей сатып алып, жеткізу бойынша және лизинг шартына сәйкес оны мақсатына сай пайдалану үшін жұмысқа қосу бойынша шығындарды өтеу;

– лизинг бойынша сыйақы.

Лизинг төлемдерінің бірінші құрамдас бөлігі мәнісі бойынша 7 Бухгалтерлік есеп стандарттарында “тауарлы материалдық запастарды есепке алу” берілген тауарлы материалды запастардың өзіндік құны анықтамасына сәйкес келеді. Сонымен, лизинг төлемі екі құрамдас бөліктерден тұрады: лизинг заты бойынша өзіндік құнын өтеу және лизинг бойынша сыйақы. Лизинг алушыда айналымдағы қорлардың кетуін азайту мақсатында лизинг шартында лизинг берушінің ҚҚС төлеу мерзімін лизинг төлемдерін алумен бірге бекіткен жөн. Ол үшін Салық кодексінің 216 б. 2 б. келесі тармақшамен толықтыру ұсынылады: “Лизинг алушы негізгі қор ретінде мүлікті қаржылық лизингке алған кезде өткізу бойынша айналымды жүзеге асыру күні ретінде қаржылық лизинг шартына сәйкес лизинг төлемін алған күн есептеледі”. Сәйкесінше, мүлікті қаржылық лизингке берген кезде салық салынатын мүлікті анықтау үшін Салық кодексінің 217 бабын 8 бөлікпен толықтыру керек: “Лизинг алушы негізгі қор ретінде мүлікті қаржылық лизингке алған кезде, салық салынатын айналымның мөлшерін анықтаған кезде оған сыйақы мен ҚҚС қоспағандағы айналым жасалған күндегі лизинг төлемін негізге алу керек”.

2. Жоғарыда айтып кеткендей, мүлікті лизингке беру ҚҚС тек қана сыйақы бөлігінде босатылады, егер ондай беру Салық кодексінің 74 бабына сәйкес болса және лизинг алушы ол мүлікті негізгі қор ретінде алатын болса.

Лизинг мәмілесінің мақсаты – лизинг алушының негізгі қорларды сатып алуы, ал лизинг беруші осы инвестициялық операцияның несиелі берушісі болып табылатындықтан, лизинг берушінің лизинг затына меншік құқығының сақалуы лизинг алушы үшін осы мүліктің бағасы өсуіне әкеп соқпайтын салық салу жағдайларын жасау керек. жеңілдіктерді лизинг беруші емес, лизинг алушы беру керек. олай болмаса, аталған санаттағы тауарлы қаржылық лизинг арқылы

сатып алу пайдалы емес болады, себебі, лизинг кестесі арқылы алынатын тауарық құны лизингсіз тікелей сатып алынған тауарлардан төмен болады. Лизинг алушы лизинг берушіге ҚҚС төлеуге міндетті болады, ал ол сол тауарды тікелей (импортпен) сатып алған кезде ол аталған сомаларды төлеуден босатылар еді. Шаруа (фермер) қожалықтары үшін импорттық ауылшаруашылық техниканың лизинг құнының бұрынғы бағалармен салыстырғанда 16% қымбаттау фактісі ол лизинг шартымен техника сатып алу кезінде күрделі болуы мүмкін.

Ауыл шаруашылығындағы лизинг мақсатына сай емес болып келеді, себебі, ол лизинг кестесінен тыс тікелей сатып алу немесе импорттауға қарағанда, техниканың қымбаттауына әкеп соғады. Сонымен қатар, ауылшаруашылық техниканы өз бетімен тек қана ірі ауылшаруашылық құрылымдар сатып ала алатынын, ал республикадағы көптеген орта және ұсақ тауар өндірушілер үшін қаржылық лизинг ескірген комбайндар мен тракторлардың паркін жаңартып, модернизациялаудың жалғыз әдәсә болып табылатынын ескерген жөн.

3. Бұрын әрекет еткен салық заңнамасында ауылшаруашылық, соның ішінде, агролизинг үшін елеулі жеңілдік ретінде ауылшаруашылығында қоданылатын тауарлар импорты кезіндегі есепке алу әдісі табылатын, ол техниканы ҚҚС төлемей импорттауға, яғни ҚҚС салынатын өзіндік айналымдарға ҚҚС төлеуді кейінге шегеруге мүмкіндік берген. Осы жеңілдік өте маңызды болып табылады, себебі, ауылшаруашылығында пайда табудың маусымдық сипатын ескеруге мүмкіндік береді. Есепке алу әдісі лизинг компаниясына ауылшаруашылық техниканы импорттаған кезде оны өндіруші зауыттың бағасы бойынша ҚҚС төлемей лизингке беруге мүмкіндік береді.

Бірақ Салық кодексінің 250 бабымен ауылшаруашылық техника импорт кезіндегі есепке алу әдісі қолданылатын тізімнен алынып тасталған. Сонымен бірге, қазіргі жағдайда және республикадағы ауылшаруашылық техникамен қамсыздандыруға қатысты қазіргі тенденцияларға сәйкес ауылшаруашылық тауар өндірісінде пайдаланылатын тауарлардың импорты үшін осы жеңілдікті алып тастау дұрыс емес деп есептейміз. Сонымен, ауылшаруашылық өндірісте пайдаланылатын тауарлар импорты кезінде ҚҚС есепке алу әдісін

қолдана отырып, төлеуге мүмкіндік беретін 250 бапты осы редакцияда жазу ұсынылады.

Сонымен қатар, Қазақстан Республикасының заңнамасына “пайдаланылған лизинг” терминін қосу және лизинг алушыға бұрын сатып алған техниканы беру міндеті бөлігіндегі қаржылық лизинг нықтамасын түзетуге “иә” деген аргументтерді көрсетіп кетейік.

Техниканы сатып алуға икемді әдісті пайдалану (сатушының маусымдық, көтерме және өзге де жеңілдіктері; аса қажет техникаға жұраныс пен ұсынысты есепке алу мүмкіндігі; мамандарды жабдықтарды таңдап сатып алу үшін тарту мүмкіндігі).

Лизинг затын лизинг беруші белгілі бір жеткізушіден көтерме баға бойынша сатып алуы лизинг алушының белгілі бір тапсырысы бойынша бір бірлік тауар сатып алғанға қарағанда, лизинг алушы үшін де лизинг беруші үшін де экономикалық тұрғыда тиімді болып табылады.

Көтерме сатып алу лизинг алушының да лизинг берушінің де ақша қаражаттарын лизинг затын жеткізу бойынша шығындарын тарту есебінен үнемдеуге мүмкіндік береді, себебі, көлік және өзге де шығында көптеген техникаға кетеді, сол арқылы техника бірлігіне кеткен қосымша шығындар азайтылады.

Салынған қаражаттардың қайтарылмауы қауіпін төмендеті (техниканы қайтарған кезде сату немесе жалға беру ғана мүмкін, ол сыйақы мөлшерінде көрсетілген пайданы лизинг берушінің алуын болдырмайды).

Заңнаманың кемшілігі “Пайдаланылған лизинг” терминінің болмауы, ол техниканы қайтадан лизингке беруге мүмкіндік бермейді.

Ресей лизинг компаниялары заңнаманың осы кемшілігін келесі жолмен білдіртпейді: лизинг алушы техниканы қайтарған кезде және оны қайтадан лизингке беру мүмкіндігі болмағанда лизинг компаниясы лизинг затын аффирилленген тұлғаға одан ары қарай алдын ала анықталған лизинг алушыға беру мақсатында сатуды жүзеге асырады. Сонымен, осы кестеде тағы да сатушы пайда болады, ол техниканы қайтадан лизингке беруге мүмкіндік береді, ал ол лизинг объектісін тек қымбаттатады.

Оған бастапқы лизинг алушы қайтарып берген техниканы қайтадан лизингке беру үшін айналма жоларды лизинг берушінің іздеуін алдын алу үшін заңға қайталама лизинг терминін енгізу қажет, ол лизинг процессінің екі тарапын да қанағаттандыруға мүмкіндік береді.

Қазақстанның ішкі нарығында ауылшаруашылық техниканы ірі көлемде өндірушілер болмағандықтан АҚ “ҚазАгроҚаржы” ауылшаруашылық техниканы ресейлік және шет елдік өндірушілерден сатып алуға мәжбүр. Осы жағдай техниканы жеткізу орнына дейін орналастыру үшін көптеген уақыт бөлуді қажет етеді. Жеткізу меріміне кіретіндер: техниканы тасымалдау үшін техникаға тапсырыс беру, оны тиеп түсіру үшін техника мен адамдарды жалдау, сәйкес құжаттарды рәсімдеу, техниканы тасымалдауды жүзеге асыру, кеден және өзге де рәсімдерін жасау.

Сонымен, оны жіберу пунктiсiне қарай техниканы жеткізу 2 айдан астам уақытты талап етеді. Ауылшаруашылық техникаға сұраныстың маусымдық сипатқа ие болғанын ескере отырып, техниканы алдын ала сатып алған дұрыс болады, ал ол өз кезегінде қаржылық лизингке сатушыдан алдын ала сатып алған техниканы лизинг алушыға беру тұрғысында түзету дұрыс болып табылады.

Мүмкін болатын лизинг алушының тауар сапасын, оның жағдайын, техникалық сипаттамаларын және т.б. нақты тексеру мүмкін.

Психологиялық тұрғыдан қарағанда сатып алуыға нақты тауарды оны көріп отырып, таңдау тиімді болып табылады. Ол сатып алушыны күтумен байланысты. Мәселен, техниканы қаржылық лизинг шартын жасау алдында жеткізгенде мүмкін болатын лизинг алушыда төмендегілерге мүмкіндік пайда болады:

- тауар сапасын, оның техникалық жағдайы мен сапасын нақты бағалауға;
- тауар сапасы мен бағасының арақатынасын анықтауға, ол мәмілені жасау туралы шешім қабылдағанда негізгі бағыттардың бірі болып табылады;
- техниканы лизинг негізінде алған соң оған қызмет көрсетудің нақты мүмкіндігін бағалауға.

Жоғарыда көрсетілген дәлелдердің негізінде заңнамаға “пайдаланылған лизинг” терминін енгізуді және заңнамаға алдын ала сатып алған техниканы лизинг алушыға беру тұрғысында түзетулер енгізуді ұсынамыз.

Ұсынылған өзгерістердің көпшілік бөлігі “Қаржылық лизинг туралы” Заңы мен Салық кодексіне 2002-2003ж.ж. енгізілді.

Лизинг компанияларының практикалық қызметі процестерінде халықаралық деңгейдегі лизинг мәмілелерінің масштабтарын кеңейту кезінде лизинг дамуын тежейтін бірқатар факторлар пай-

да болды. Олар қаржылық лизинг анықтамасына, лизинг затының пайдалы қызметіне, салық ауыртпалығын төмендетуге, салық жеңілдіктерін сақтауға байланысты болды.

Негізгі өзгертулер мен толықтырулар халықаралық қаржылық лизинг шарттары бойынша резидент еместердің долдарына салық салумен байланысты болды. 179 б. 3б. төмендегі ережемен толықтырылды: 2004 ж. бастап осындай шарттар бойынша резидент еместердің табыстарына төлем көзінде салық салынбайды, оған сыйақылар кірмейді. Салық кодексіне өзгерістер енгізбесте бұрын осындай операцияларға салық салу тәртібі анық көрсетілмеген және көптеген даулар тудырған. Бұл қадам, әрине, халықаралық лизингтің дамуы үшін өте олайлы болып табылады және Қазақстанға шет ел капиталды жинауға ықпалын тигізеді.

Сонымен қатар, 94 баптағы өзгерістер лизинг алушыларға алынған сыйақы сомаларын салық салынатын табысты анықтаған кезде шегіп тастауға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, лизинг алушы республика аумағында алғашқы рет пайдаланылып жатқан техникаға амортизацияны екі есе норма бойынша есептеуге мүмкіндік беретін нормалар да сақталған (110 б.).

Салық кодексінің 138-140 баптарына және “Инвестициялар туралы” Заңға сәйкес лизинг инвестициялық қызметтің бір түрі болып табылатындықтан, лизинг алушыда корпоративті табыс салығы және мүлікке салынатын салық бойынша инвестициялық салық преференцияларын алу мүмкіндігі сақталды.

Ең маңызды өзгеріс ретінде негізгі қорлар импортын ары қарай қаржылық лизингке беру үшін ҚҚС босату табылады. (234 б.). осындай негізгі қорлардың тізімі ҚР Үкіметімен бекітіледі және қазіргі кезде өңделу үстінде. Сонымен қатар, лизинг беруші импорт режимімен әкелген негізгі қорларды лизингке беру жоғарыда көрсетілген тізім бойынша ҚҚС босатылады. (228 б.). Сонымен, лизинг алушы негізгі қорларды бағасында ҚҚС болмағандықтан, тікелей импорт арқылы төмен бағамен сатып алуға мүмкіндік алады.

Қаржылық лизинг шарттары бойынша сыйақыға ҚҚС салық салу тәртібі бұрыңғыдай сақталып қалды, яғни аталған сомалар ҚҚС салудан босатылады (228 б.). жалпы алғанда, лизингке салық салу бойынша бұрыңғы салық жеңілдіктерінің сақталуы, сондай ақ 2004 ж. күшіне енген жоғарыда көрсетілген өзгерістерді енгізу Қазақстандағы лизинг дамуына оң ықпалын тигізеді. Ол бәсекелестікті дамытуға,

лизинг қызметтерінің сапасын арттыруға, сыйақы мөлшерлерін төмендетуге мүмкіндік береді. Лизинг қызметтерінің нарығы инвесторлар үшін де өндірушілер үшін де тартымды болып келеді.

Лизингті тиімді пайдалану үшін – құқықтық және ұйымдастырушылық-әдістемелік негізді жетілдіру қажет болып табылады. Сонымен қатар, қаржылық лизинг мерзімін 3-5 жылдан 6-10 жылға дейін ұзарту (нақты тозғанға дейін) ұсынылады, ол бастапқы жарна көлемін 2-30% дан 8-10% дейін төмендетуге және лизинг операцияларын жүзеге асыруға өкәмтамасыз ету – өткізу қосымшасын төмендетуге септігін тигізеді.

Мемлекетаралық лизинг қызметінің құқықтық негізін қамтамасыз ету үшін ТМД де 1998 ж. 25 қарашасында ТМД қкіметтер басшысының кеңесімен Мәскеуде халықаралық лизинг туралы конвенция қабылданды. Ол мемлекетаралық лизинг қызметінің өажетті жағдайларын реттейтін ережелер жиынтығы болып табылады және экономиканың нақты секторындағы тауар өндірушілердің дамуына өз ықпалын тигізеді. Аталған Конвенцияны ратификациялау ТМД қатысушы мемлкеттерге лизинг туралы келісімдер мен шарттардың негізінде өзара тиімді ынтымақтастыққа келуге және мемлекетаралық лизинг компаниялары мен ассоциялары түріндегі бірлескен құрылымдарды құруға мүмкіндік береді.

Осы мәселелерді шешу үшін “Қаржылық лизинг туралы” Занды жетілдіруге ерекше назар аударған жөн. Аталған заңдарда лизинг алушы мен лизинг берушінің жағдайлары тең емес болып саналады: ауылшаруашылық өнім өндрушілердің лизинг төлемдерін төлемеу қауіпі сақталады және т.б. Сондықтан, белгіленген мөлшерлердегі аванс төлемдерін бекіту, банктердің кепілідктерін беру, ликвидті мүлік кепілі, бидайлық қолхаттарды пайдалану және т.б. қажет.

Облыстық бюджетке төленетін төлемдердің бір бөлігіне жеңілдікпен салық салу тәртібін енгізу ұсынылады. Олар өндірісті кеңейтіп, жаңғыртуға жұмсалуды керек. бірінші жылы инвесторлар төлемдерден толығымен босатылады, екінші жылы белгіленген мөлшерден – 80%, үшінші жылы белгіленген мөлшерден – 60%.

Лизинг операцияларын жүзеге асырушы кәсіпорындар мен ұйымдарға табысқа салынатын салық ставкасы алғашқы жылы (тіркелген сәттен бастап) 90% төмендетіледі, кейінгі бес жыл ішінде – 50%. Инвестициялық құрылымдар үшін мүлікке салынатын салықтың ставкасы – 50% төмендетіледі.

7 тарау. АУЫЛШАРУАШЫЛЫҚ ЛИЗИНГКЕ МЕМЛЕКЕТТІҢ ҚОЛДАУЫ

7.1 Мемлекеттік қаражаттарды салудың тиімділігін есептеу

Несие берудің айырықшанысаны ретінде қаржылық лизинг табылады. Белгілі болғандай, Қазақстандағы ауылшаруашылығы дамуы үшін ауылшаруашылық техника паркін жаңғырту және кеңейту, алдыңғы қатарлы технологияларды пайдалану қажет. көптеген ауылшаруашылық өнімін өндірушілер айналымдағы қорлары және кепілге салу үшін активтері жеткіліксіз болғандықтан, қажетті техниканы сатып алуға мүмкіндігі болмайды, бірақ оны лизинг негізінде сатып алуға дайын. Инвестициялық механизм ретінде лизингтің кепілдіктер кестесі “ашық” және тиімді болып келеді. Мүлік, лизинг берушінің меншігі ретінде лизинг шартының әрекет ету мерзімінде сақталады, ол лизинг берушінің кепілдіктерін қамтамасыз ету құралдарының бірі болып табылады.

Банктік емес несиелеу кестелеріне лизингті жатқызуға болады. Қазақстанда лизинг қатынастарын дамытудың заңдық негізі қалыптасқан. Лизингтің екі негізгі нысанын пайдаланған жөн – жедел және қаржылық. Жедел лизинг қысқа мерзімді жалдау шарты болып табылады, ол бойынша ауылшаруашылық өнімін өндіруші жабдықты, техниканы лизингке алған кезде активті активтің қызмет ету мерзімінен аз мерзімде пайдалануға мүмкіндік алады (маусымдық шарттар). Қазақстанда қаржылық лизинг кеңінен таралған, ол қызметтің инвестициялық түрі болып табылады. Лизинг шартына сәйкес лизинг беруші лизинг шартымен көзделген лизинг затын сатып алушыдан меншікке алуға және оны лизинг алушыға белгілі бір төлеммен, белгілі бір мерзімге (амортизация мерзімінің кем дегенде 80%), уақытша иеленуге және кәсіпкерлік мақсаттарда пайдалануға беерді, ал лизинг алушы лизинг шартына сәйкес төленуге жататын мерзімді төлемдерді төлеуге міндеттенеді. Лизинг затына меншік құқығы лизинг алушыға лизинг шартының мерзімі аяқталған соң өтеді. Егер лизинг шарты аяқталғанға дейін лизинг алушы лизинг шартымен көзделген соманы толығымен төлеген кезде меншік құқығының ауысуы көзделген болмаса.

Лизингтің әдеттегі ссудаға карағандағы артықшылықтары:

– кәсіпорын сатып анығаны тауардың 15% төлеуге міндеттейтін әдеттегі несиеге қарағанда лизинг 100% несиелеуді көздейді және төлемдерді дереу бастауды көздемейді. Лизинг кезінде контракмүліктің толық ұұнына жасалады;

– қол жетімділігі, әсіресе орта және шағын кәсіпорындар үшін. Мәндеттеменің орындалуын қамтамасыз ету тәсілі ретінде жабдықтың өзі болады деп көзделеді. Жалға алушы өз міндеттемелерін орындамаған жағдайда ллизинг компаниясы өз мүлкін дереу тартып алады;

– лизинг келісімі ссудаға қарағанда икемді болып табылады. Лизинг кезінде жалға алушы өзінің табыстарының түсуін есептеп, жалға берушімен бірге өзіне қолайлы қаржыландыру кестесін жасауы мүмкін. Төлемдер ай сайынғы, тоқсан сайынғы және т.б. болуы мүмкін;

– жабдықтың ескіру қауіпі толығымен лизинг берушіде болады, оның жабдықтар паркін үнемі жаңартып тұру мүмкіндігі бар;

– лизинг алушы лизинг кезінде сатып алуға қарағанда көбірек өндірістік қуаттарды пайдалана алады. Лизинг арқасында уақытша босатылған ақша қаражаттарын ол басқа мақсаттарға жұмсай алады;

–салық негізіндегі лизинг лизинг бизнесінің көпшілік бөлігін құрайды, жалдаушыға әдеттегі заем кезіндегіден қарағанда төмен пайыздық ставкаларды орната отырып қосы мша жеңілдіктер берреді.

Сонымен, несиелік қызметтер нарығының қалыптасуы сұраныс пен ұсыныс факторлары тарапынан тепе тең болып табылатын шарттардың қажеттілігіне негізделуі керек. Несиелерді ұсыну тарапынан шарттарды банктер және өзге де несие мекемелері ұсынады: ал несиеге ұсыныс тарапынан шарттарды – ауылшаруашылық кәсіпорындар ұсынады. Жиынтығында олар несиелік қаржыландыруға ауылшаруашылық кәсіпорындардың қол жеткізуін қалыптастырады. Инвестицияларды тартудың маңызды мүмкіндігі ретінде жабдықтар лизингі табылады. Сондықтан, шаруашылықтар үшін лизинг кестелерін қолдану олардың несиелеуге қол жеткізуін қамтамасыз етумен қатар инвестицияларды тарту мүмкіндігі ретінде қарастыру керек. Талдау көрсетіп отырғандай, несиеге сұраныстың бар болуы келесі факторларға байланысты болып табылады:

– инвестицияларда қажеттілік немесе негізгі қорлардың маусымдық жетіспеушілігін толықтыру;

– несие ресурстарына төлем қабеліттілігі бар сұраныстың бар болуы, яғни несиенің негізгі сомасы мен пайыздарды қайтару мүмкіндігі; кепілдік қамтамасыз ету немесе кепілдіктің болуы;

– дұрыс несие тарихы;

– тәуекелді сақтандыру мүмкіндігі.

Ұсыныс үшін, яғни, несие ұйымдары үшін келесі шарттардың болуы қажет:

– несие берушілерді құқықтық қорғау;

– несие ресурстарының жеткілікті көлемінің болуы;

– несие мекемелерінің тәуекелдерін төмендетудің тиімді механизмдердің болуы;

– ауыл аймақтарында несие мекемелері желісінің болуы;

– аграрлық сектордың ерекшеліктерін білу.

Бәсекеге қабілетті өнім өндіру үшін агроөнеркәсіптік кешеннің дамуына 2009-2011 жж. жалпы құны 884,2 млрд. теңге шаралар кешенін енгізуге, соның ішінде, ауылшаруашылық техниканы сатып алуға 798,6 млрд. теңге (90,3%), сүттік тауарлы фермалар, жылыжайлар, құс фабрикаларын, жемтік алаңдарды, жүнді қайта өңдеу бойынша комбинаттарды, ет өнімдерін өңдеу кешендерін салуға 71,5 млрд. теңге (8,1%) қажеттілік туындайтынын есептер көрсетіп отыр.

Несиелеудің қайнар көздері ретінде лизингті пайдалану арқылы алынатын сомалар болуы керек. оның сомасы, есепте көрсетіп отырғандай, үш жылда 293,0 млрд. теңге, соның ішінде мемлекеттік ресурстар есебінен – 185,3 млрд. теңге (63,2%) және 107,7 млрд. теңге (36,8%) лизинг компаниялары мен шетелдік инвесторлардың (9 кесте).

Осындай есептер мемлекеттік бюджетте 2009-2011 ж.ж. 500 млрд. теңге көлемінде көзделеді. Сонымен қатар, аграрлық өндірістің тиімділігін арттыру үшін субсидиялау нысандары ұсынылады. Бұл мемлекеттік қаржылық қолдауды дамыға елдер қатарына жатқызуға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, 260 жуық жаңа өндірістер 35 мың жұмыс орындары жасалады. Негізгі капиталға инвестицияларға жалпы қажеттіліктің барлық лизинг шарттарының үлестік салмағы 13,4%.

Жоғарыда көрсетілген факторлар несиелеудің дамыған нарығын қамтамасыз етеді және инвестицияларды тартудың алғышарттары болып табылады.

Есептеулер көрсетіп отырғандай, ауылшаруашылық өндірісіне лизингті тарту қосымша 37,4 мың тонна сүт, 8,2 мың тонна ет, 47,8 мың тонна көкністер тартуға мүмкіндік береді. Өнімді сатудан түскен түсімнің қосымша көлемі 15 млрд. теңгені құрайы (13 кесте).

13-кесте – Қазақстанның ауылшаруашылық өндірісіне лизингті енгізудің экономикалық тиімділігі

Қызмет түрі	Көлемі, га, бас	Өнімдер ц/га, кг		Өнім өндіру, ц			I өнімнің бағасы, мың тг	Қосымша пайда млрд. теңге
		Әдеттегі технология	Ұсынылатын	Әдеттегі технология кезінде	Ұсынылатын	Қосымша өнім өндіру		
Асыл тұқымды мал (сүт) сатып алу	10700	2500	6000	268000	642000	374000	10	3740
Тамшылап суғару (көкөністер)	1000	180	5400	81000	540000	459000	7	3213
Малды тамақтандыру (ет)	55000	1,5	3,0	82500	165000	82500	95	7838
Жабық грунттағы көкөністер	71	30	300	2130	21300	19170	12	230
Барлығы								15021

Аграрлық секторлы несие ресурстарымен ары қарай қамтамасыз ету үшін және ауылдағы бизнестің дамуына кедергі жасайтын проблемаларды жою үшін:

- ауылға несие берудің институционалды жүйесін дамыту;
- ауылдық несие серіктестіктерін құру және олардың ары қарай

дамуы;

– ауылшаруашылық өндіріс инфрақұрылымын қалыптастыру және несиелеу;

– ауылдағы ауылшаруашылық емес бизнесті несиелеу;

– өзара сақтандыру қоғамдарын құру.

Ауылшаруашылық тауар өндірушілерінің мүдделілігін арттыру мақсатында өндірістік тәуекелдерден шығындарды өтеу үшін ақша қаражаттарын шоғырландыру арқылы ОВС құру ұсынылады. Сонымен қатар, ауылшаруашылық тауар өндірушілерде ОВС тарапынан кепілдік міндеттемелерін орындауында, сақтандыру жағдайлары бойынша төлемдер төлеуге сенімділігі тады.

Агролизинг қызмет етуінің отандық және шетелдік тәжірибесін зерттеу көрсетіп отырғандай, тиімді жұмыс жасайтын лизинг кестелерін жасау үшін өзара серіктестік және өзара пайда кагидаларына негізделген мемлекет пен коммерциялық фирмалардың бірігуі қажет болып табылады. Банктер мен жеке лизинг компанияларының инвестициялық белсенділігін арттыру және олардың қаржылық тәуекелдерін төмендету үшін лизинг алушылардың осы қызметтерді деткізін берушілер алдындағы міндеттемелерінің орындалуын мемлекеттік кепілдік беру механизмдері арқылы ауылдық тауар өндірушілерді бюджеттік қолдау қажет. Сондықтан, лизинг мәмілелері бойынша мемлекеттік кепілдік беру қорын құру ұсынылады (ЛІММКК). Ол әр түрлі деңгейдегі бюджеттердің қаражаттарының бір бөлігі есебінен құрылады, оны мемлекет ауылшаруашылық кәсіпорындарды техникалық қаруландыруға бағыттайды. Жоғарыда аталған орган үкіметтің өкілі ретінде лизинг мәмілелері бойынша кепіл беруші болып табылады, атап айтқанда, төлемдерді қамтамасыз ету бойынша. Осы механизмдегі маңызды ынталандыру ролі мемлекеттік кепілдік мөлшеріне беріліп отыр. Шет елдерді тәжірибесі көрсетіп отырғандай, олар заем сомасына қарай дифференцияланған түрде бекітілуі керек және лизинг берушілер мен олардың несие берушілеріне түспеген сомалардың 70-80% қамтамасыз етуі керек. Ресейде осы тұрғыда жасалған жұмыстар күткен жетістіктерге әкелмегенін атап кеткен жөн. Себебі, несие берушілерге берілген кепілдіктердің деңгейі өте төмен болды (заем сомасынан 40% қаражаттар).

Бюджет қаражаттарын қолданып коммерциялық лизинг бағдарламасын жүзеге асыру келесі түрде болуы мүмкін. Мемлекеттік тапсырыс беруші (Қазақстан Республикасының ауылшаруашылық министрлігі) лизинг кестесі бойынша белгілі бір тауралы материалдық ресурстардың белгіленген көлемін жеткізіп беруге жеке компаниялар арасында тендер жариялайды. Конкурстық негізде ең тиімді бизнес жобалар іріктеледі, оларды лизинг компаниялары екінші деңгейлі банктермен қатар жасайды. мемлекеттік тапсырысты орындау үшін лизинг компаниялары банктен несие алады. Лизинг төлемдерінің қайтарылуы және банктің пайыздық ставкалары мен мүдделерінің қайтарымдылығы мемлекет мүддесін білдіретін ЛММКҚ кепілденеді. Содан кейін лизинг компаниялары өндіруші зауытпен кепілденген зауыт бағалары бойынша техника мен жабдықтарды жеткізу шартын жасасады. Сатып алған техниканы олар тауарлы несиеге айналдырады да ауылшаруашылық өнімін өндірушіге береді. Лизинг алушы көліктерді, механизмдерді, жабдықтарды пайдалана отырып, жаңа өнім – тауар шығарады, оны сатып лизинг төлемін қалыптастырады да лизинг берушімен есеп айырысады. Сонымен қатар, лизинг компаниясымен алынған төлемдер банкке қайтарылады және олар өзара келісім бойынша қайтадан айналымға түседі.

Аймақтардың экономикалық потенциалының бар тәжірибесінің негізінде лизинг қызметінің координациясы бойынша Комиссия құру ұсынылады. Ол конкурстық негізде ең тиімді лизинг операцияларын жүзеге асырады. Ол лизинг пәндері номенклатурасы мен олардың жиынтық көлемдерінің қалыптастуына, облыстық бюджеттен түсетін қаражаттарды пайдаланудың басым бағыттарының қалыптасуына лизинг төлемдерінің қайтарылуына және т.б. өз ықпалын тигізеді.

Лизинг қатынастарын жетілдіру қаржы қаражаттарының шектеулігі мәселелерін шешуге. ауылшаруашылық техника мен жабдықтарды сатып алуға шығындарды теңдей бөлуге, лизинг төлемдерін бекітілген кесте, қарапайымданған кестелер бойынша төлеуге мүмкіндік береді. Ол тәуекелдерді төмендетеді және ауылшаруашылығына инвестициялық салымдар тартады.

Ауылшаруашылық өнімдерін өндірушілерді материалдық техникалық қамсыздандыру мен оларға қызмет көрсетудің прогрессивті

нысаны ретінде лизинг жүйесі негізінде әрекет ететін агросервис кәсіпорындары мен көлік техникалық стандаларды салу табылады.

Аграрлық сектордың экономикалық мүдделерін қорғау осы процессте лизинг қызметтері нарығында тікелей қызмет ететін банк мекемелерінің, өнеркәсіптік өндіруші кәсіпорындардың, мамандандырылған лизинг фирмалары мен компаниялардың, дилер мекемелерінің қатысуын талап етеді.

Лизинг операцияларын жүзеге асыру тәртібі нарықтық индикаторлармен толық сәйкестік кезінде жүзеге асырылауы керек. Бұл аудандық кәсіпорындар жергілікті деңгейде ауылшаруашылық кәсіпорындардың әр түрлі көліктер мен жабдықтарға төлем қабеліт-тілігі бар сұранысты анықтап, шет елдік фирмалардың дайындаушы зауыттарына, сондай ақ республика ішінде лизинг төлемдерін қамтамасыз етуі керек деген сөз. Олар техника бағасы мен өзге де лизинг құралдарының құнын өтеудің белгілі бір кепілі болып табынады. Бұнда мүлік жалға берушіден жалға алушыға өтетіні маңызды.

Сонымен қатар, әрбір ауданда лизинг бөлімшелерін құру қажет, олар күрделі және қымбат техниканы жалдау шарты бойынша қызметтер көрсетеді, ал материалдық техникалық мақсаттағы ауданаралық және облыстық базаларды акционерлік үлгідегі сауда үйлеріне айналдыру қажет, олар жеткізушілер (дайындаушы зауыттар) мен тұтынушылар арасындағы өзара әрекеттерді қамтамасыз етеді. Қызмет көрсетудің осы нысаны жағдайында құрылтайшы акционерлер аудандық және облыстық звенодағы агроқызметті қамтамасыз ету қызмет көрсетудің тиімді қызметінде мүдделі болып табылады. Бұнда сауда үйлері материалдық техникалық құралдарды дайындаушы зауыттардың мемлекеттік емес құрылымдарының құрылтайшыларының бірі болып табылады және көтерме делдал фирмаларының дамуына мүдделі болып табылады.

Лизинг қатынастарының дамуы үшін қажетті алғашқы шарттарды көрсетіп кеткен жөн:

– кез келген үлгідегі ұйымдастырушылық құқықтық нысандар түріндегі мемлекеттің заң шығарубағыттарымен аумақтық лизинг дамуының өзара байланысының тиімді жүйесін құру;

– әкімшілік шектеулерді минимизациялау негізінде лизинг берушілердің мүддесін қалыптастыру.

Аталған кесте бойынша несиелерді тартуды ынталандыру үшін банктерге салықтар бойынша жеңілдіктер берген жөн, олар лизингті

қаржыландыру үшін нақты инвестициялардың 20% құрауы керек. олардың қажетті шарты ретінде банктердің лизинг алушылардың қайта қаржыландырудың минималды мөлшерін (жылына 7% аспайтын) алу және әрекет етуші жеңілдік жағдайларды шаруашылықтар үшін сақтау міндеті болуы керек.

Лизинг мәмілелерінің тәуекелін сақтандыру құқықтық мемлекеттің маңызды атрибуттарының бірі мүмкін болатын құқыққа қарсы әрекеттерден қорғану тәсілі ретінде қарастырылуы керек. ол ауылшаруашылық жалдаушылардың жалға берушілердің заңға қайшы әрекеттерінен қорғану шарасы ретінде қарастырылуы керек. себебі, жалға берушілер шартты бір жақты тәртіпте ешбір экономикалық салдарсыз және екінші тараптардың шығындарымен санаспай бұза алады.

Жауапкершілікті сақтандыру жалға берушілер мен олардың несиеленушілеріне жалдаушылардың арам ниетті әрекеттерінің жағымсыз салдарын алдын алуға мүмкіндік береді.

Несие механизмін жетілдірудің маңызды мәселесі ретінде ауылшаруашылық мақсаттардағы жерлерді ипотекалық несиелеу табылады, ол ұзақ мерзімді несиелеудің негізгі қайнар көзі болып табылады. Қабылданған ҚР Жер кодексі (2003ж.) ауылшаруашылық мақсаттағы жерлерге меншік құқығын көздейді, ол тауар өндірушілерге банк жүйесінің көмегімен кепілге қоюға және ұзақ мерзімді несиелер алуға, яғни ипотекалық несиелеуді енгізуге мүмкіндік береді. Бірақ, осы уақытқа дейін осы жерерді ұзақ мерзімді несиелер алу үшін кепілге салу механизмі жетілдірілмеген. Нәтижесінде, сәйкес нормативтік-құқықтық актілерді қабылдау қажеттілігі туындайды.

Ауыл шаруашылығындағы ипотекалық несиелеудің дамуы ауылшаруашылық тауар өндірушілердің несиелену ресурстарына, жылжымайтын мүлікті кепіл еткізуден қамсыздандыру қажеттілігінен туындайды. Ауылшаруашылық тауар өнімдерін өндірушілерге несиелік қызмет көрсету проблемасын шешу экономикалық қатынастарды әлемдік тәжірибені ескере отырып, экономикалық қатынастарды қайта құру арқылы мүмкін.

Қазақстандық аграрлық секторда дамыған нарық капиталы жоқ; жалпы алғанда несиелену нарығы шектеулі болып табылады, ал лизинг қызметтерінің нарығы даму үстінде. Нарықтың сұраныс тарапынан дамымауының негізгі себебі болып ауылшаруашылық кәсіпорындардың төлем өабілетсіздігі табылады. Сұраныс тарапы-

нан нарықтың дамуы мемлекеттік қолдау институттарының әрекет етуші институттарының жетілмегенімен және механизмдерінің тиімсіз болуымен баайланысты. Біздің ойымызша төмендегілер арасындағы келесі тәуелділіктерді анықтауға болады:

- несие алу мен шаруашылықтар тиімділігінің арасында;
- шаруашылықтардың несиеге қол жеткізілуі мен олардың лизингке қатысуы арасында;
- лизингке қатысу мен шаруашылықтардың төлем қабілеттілігі арасында.
- кәсіпорындарды мемлекеттік субсидиялау мен олардың несие беруге қол жеткізуі арасында.

АӨК саласында лизингті тиімді пайдалану үшін төмендегілерді көздейтін стратегия негізделген:

- Лизингті пайдалану географиясын кеңейту;
- ауылшаруашылық тауар өндірушілермен тікелей шарт жасасу арқылы жағдайларды қоса, лизинг алушылар санын көбейту;
- техниканы жасаушы зауыттармен тікелей байланыстарды орнату;
- жеткізіліп отырған техниканың құрамы мен номенклатурасын ауылшаруашылық мақсаттағы автокөлік пен жабдықтар есебінен құрылымдандыру. Олар ауылшаруашылық өнімдерді сақтау, қайта өңдеу, өткізу бойынша сатылардың жабық циклын қамтамасыз етеді;
- лизингке берілетін техникалық және автокөлік құралдарының кепілдік және кепілдік мерзім өткеннен кейінгі қызмет көрсетуді жүргізу үшін инженерлі техникалық мамандардың құрылымдарын ұйымдастыру;
- облыстарда (аудандарды) лизинг қызметтерін көрсету бойынша нарықтарды жасау, ол техниканы лизингтік жеткізу бойынша жағдайды өзгертуге мүмкіндік береді;
- ауылшаруашылық техника нарығының көлемін анықтау бойынша терең маркетинг зерттеулерін жасау;
- отандық және шетелдік коммерциялық банктердің несиелері есебінен ауылшаруашылық техника лизингін қаржыландыруда бюджеттен тыс қаражаттарды пайдалану;
- қазақстандық ауылшаруашылық техниканы жеткізу бойынша ТМД елдерінің лизинг қызметтері нарығында жұмыс жасайтын компаниялармен ынтымақтастық орнату;

– ауылшаруашылық өнімін өндірушілерді егістік жұмыстарда өажеттілігін қамтамасыз ету және ауылшаруашылық техниканы пайдалану тиімділігін арттыру мақсатында аумақтық КТС жасау;

– лизингке берілін отырған жабдықтар мен техниканың номенклатурасын кеңейту;

– басқа шаралармен қатар, нормативтік-құқықтық және ұйымдастырушылық-әдістемелік базаны жетілдіру керек, яғни техника мен асыл тұқымды малдардың лизинг қорын пайдалану тәртібін қаайта қарау керек.

Ауылшаруашылығын қаржыландыруға және банк жүйесінің мықты қаржылық позициясы несиені орналастырған кезде келесі талаптарды ескере отырып қалыптасуы керек: операциялардың мүмкін болатын табыстылығын бағалау. Ол ауылшаруашылық тауар өндіруші үшін күтіп отырған пайда несие бойынша пайыздарды жабуға, оның қайтарылуын қамтамасыз етуге, өзіне өндірісті ары қарай дамыту үшін қаражаттар қалдырады ма екенін бағалауға мүмкіндік береді. Есептер көрсетіп отырғандай, міндеттемелердің орындалуын қамтамасыз ету 30-40% құрауы керек.

Халықаралық тәжірибеге және мемлекеттегі қалыптасып жатқан қолайлы экономикалық жағдайға қарасақ, отандық лизинг қызметі нарығының дамуы агролизинг саласына отандық және шетелдік банктердің қаражаттарын тарту арқылы агролизинг саласына инвестицияларды ынталандыру негізінде жасалуы керек.

Сонымен қатар, мемлекет лизинг операцияларында ауылдағы ауылшаруашылық тауар өндірушілердің кепіл берушісі болуы керек. осындай көзқарас нарықты реттеудің маңызды құралы болып табылады және жаңа экономикалық жағдайлардағы елеулі мүмкіндіктерге ие болып табылады.

Осы ережені елеулі деп табу керек, мемлекеттік басқарудың нарықтық процесстерге қатысу деңгейі кәсіпорындардың бәсекеге қабеліттілігін дамыту үшін тежелген болуы керек.

Бірақ, бюджет қаражаттарын лизинг берушілер мен олардың несиені берушілеріне мемлекеттік кепілдемелер беру үшін агролизингті тікелей қаржыландыру арқылы пайдалануды қайта қарастыру керек. Ол шарттарды орындамау қауіпін, лизинг төлемдері құрылымындағы банк пайыздарының ставкаларын едәуір төмендетеді, беріліп отырған техниканың құнын азайтады, аграрлық секторға ірі қаржылық ресурстарды тартады.

Осы мақсаттарға жету үшін лизинг мәмілелері бойынша мемлекеттік кепілдік берудің арнайы қорын құрған жөн. Ол әр түрлі деңгейлердегі бюджеттер есебіне толықтырылып отырады, өзіргі таңда аграрлық кәсіпорындардың техникалық қайта құруына жіберіліп отыр.

Лизинг компанияларына беріліп отырған кепілдіктер мөлшері дифференцияланған болып табылады, ол заем сомасына байланысты және лизинг алушыдан түспеген сомалардың кем дегенде 70-80% жабуы керек. несиелерді тартуды ынталандыру үшін екінші деңгейдегі банктерге (конкурстық және лицензиялық негізде) салық салу бойынша лизингті қаржыландыру бойынша нақты инвестициялар сомасынан 20% мөлшерінде жеңілдіктер беру.

Осындай жеңілдіктердің қажетті шарты ретінде банктердің несиесі үшін минималды пайыздық мөлшерлемелерді белгілеуі және шаруашылықтар үшін мемлекеттік лизинг кезіндегі жеңілдік жағдайларын сақтау болуы керек. осындай жеңілдіктерді алатын банктер лизинг компанияларына минималды мөлшерлеме бойынша несиелер беруі керек, ал соңғылары өз кезегінде лизинг қызметтерін ыңғайлы шарттармен көрсетулері керек.

Тағы да бір маңызды жайт – бұл аграрлық саладағы лизингтің қаржылық тәуекелдерін нақты сақтандырудың болмауы. Қазіргі таңда лизинг компанияларымен ішкі нарықта жасалған мәмілелері сақтандырылмайды, ал бүкіл әлемде бұл кеңінен тараған тәжірибе болып табылады. Дамыған нарықтық экономикасы бар елдерде арнайы агенттіктер бар, мысалы, КОФАСЕ (Франция), ДГЭК (Англия), Эксимбанк (США), Гермес (Германия), САЧЕ (Италия) және т.б. олар лизинг операцияларын жасаған кездегі тәуекелдерді сақтандырумен айналысады.

Осыған байланысты отандық нарықтағы лизинг мәмілелерінің тәуекелін сақтандыру құқықтық мемлекеттің маңызды атрибуты ретінде, мүмкін болатын құқыққа қарсы әрекеттерден қорғану атрибуты ретінде қарастыруы керек. Сақтандырулизинг шартын бір жақты тәртіпте ешбір негізсіз жалға берушілер лизинг шартын бұзған кезде ауылшаруашылық жалдаушылар шығындарының кепілі болуы мүмкін. Екінші жағынан, жауапкершілікті сақтандыру жалдаушылардың арам ниетті және жауапкершіліксіз әрекеттерінен жалға беруші мен олардың несиесі берушілерін қорғау кепілдігі болуы керек.

Лизинг шартының міндеттемелерін орындау бойынша қаржылық тәуекелдерді қамтамасыз ету үшін арнайы сақтандыру агенттіктерін реттеу факторы ретінде құру дұрыс болып табылады. Оларды құруды мемлекет экономикалық шаралар арқылы ынталандыруы керек, яғни салық салудың жеңілдік режимдерімен.

Шетелдік тәжірибе көрсетіп отырғанда, лизинг операцияларының қаржылық тәуекелдерін сақтандырумен айналысаты осындай агенттіктер әлемнің көтеген елдерінде тиімді әрекет етеді және АӨК саласындағы коммерциялық лизинг дамуының тиімді құралы болып табылады.

Сонымен қаржылай тәуекелдерді кепілдеу мен сақтандырудың ұсынылған нұсқалары агролизинг мәмілелерінің сенімділік деңгейін елеулі түрде жоғарылата отырып, қызметтерді көптеген тұтынушылардың көбі үшін қаржылық лизингке қол жетімділігі мәселесін шеше алмайды.

Лизинг төлемдерін төлеу тәртібі тиімсіз болып табылады, оларды қазіргі заманда қолдаңып отырғандай, тоқсан сайын емес, ауылшаруашылық өнімдерін өндірушілер қызметінің және ауылшаруашылық өнім өндірушілердің нақты қаржылық сомалары түсуінің маусымдық сипатын ескере отырып белгілеуі керек.

Ауылшаруашылық саладағы лизинг компанияларының белсенділігін ынталандыру және лизинг шарттарының бағасын төмендетудің басқа бағыты ретінде несиелер бойынша пайыздардың бір бөлігін компенсациялау (жылдық 7-8% астам) табылады. Осындай тәжірибе, мысалы, АҚ “ҚазАгроҚаржы” қолданылады.

Ауылшаруашылық өндірісінде лизингті іс жүзінде жүзеге асыруды жетілдіру үшін басқа шаралармен қатар техникаға лизинг мерзімін ол моральдық тұрғыда тозғанға 8-10% дейін ұзарту қажеттілігі туындап отыр.

Сонымен, ауылшаруашылық тауар өндірушілерді қолдауда пайдаланылмаған және қолданылмаған резервтер бар, олар ауыл шаруашылығы түріндегі капиталды қажет ететін және қайырымдылығы ұзаққа созылатын салада лизингті пайдалануды ынталандыруы мүмкін.

Республика аумағында әрекет етуші лизинг компаниялары өзінің қызметін ұзақ мерзімді тұрғысында қарастыратынын ескерген жөн. Бұл өркениетті кәсіпкерлік элементтері осы салада әрекет етіп

жүргенін білдіреді, әсіресе, өткен жүзжылдықтың 90 жылдарындағы банк қызметінің басталуымен салыстыратын болсақ.

Лизинг дамуының перспективалық бағыттары оны іс жүзінде пайдаланумен тікелей байланысты екенін атап кеткен жөн. Осы аспектіде сәйкес инфрақұрылымның бар болуы да қажет, онымен жабдықтарды дайындаушы кәсіпорындар тікелей байланысты. Олардың көпшілік бөлігі республикадан тыс желерде орналасқан, ал ол өз кезегінде қосымша қиындықтар тудырады.

Лизинг дамуының перспективалары толық болуы үшін нарықтың осы сегментінде инвесторлардың болуы анық. Сонымен қатар, олар қазақстандық нарыққа шығуы үшін қосымша кепілдіктер қажет.

Нарықта лизинг берушілердің қатысуын күшейту үшін халықаралық қаржылық лизинг туралы Конвенцияның әрекет етуін Қазақстан Республикасының аумағында кеңінен тарату керек (Оттава, 1988 жылдың 28 мамыры).

Белгілі бір қиындықтар бухгалтерлік есептердегі әр түрлі тәсілдердің бір бірімен байланыспағанымен, несиеге қабілеттілік пен қаржылық қамтамасыз етуді анықтауда түсіністіктермен және т.б. байланысты.

Бірақ, лизингтің даму перспективаларын банк несиелеуіне балама ретіндегі қалыпты және тиімді қызмет етуіне шарттарды қамтамасыз ету ретінде көрсетуге болады. Осындай көлемді анықтама, біздің ойымызша, лизингтің жоғарыда аталып кеткен проблемаларына қатысты.

Қазақстан экономикасындағы лизинг республиканың экономикалық дамуының деңгейі өсуі үшін ең қолайлы, ал оның перспективалары анық және нақты болып табылатынын атап кету керек. ол қазіргі таңда әлсіз болып табылатын экономика секторы ауылшаруашылықтың көтерілуін күтуге мүмкіндік береді.

Сонымен, жоғарыда аталғандарды қорытындылай отырып, экономикадағы лизинг қатынастары перспективті, практикалық қолданыс пен дамуында белгілі бір жетістіктерге ие екенін атап кеткен жөн.

Есептер бойынша, ауылшаруашылықтың техникалық базасын жеделдетіп жаңарту үшін лизингті республикалық және жергілікті бюджеттерден қаржыландыруды кем дегенде 5 есе көбейту керек. ол сатып алынатын техниканың жалпы көлеміндегі лизинг үлесін 35-40% арттыруға мүмкіндік береді.

Лизингтік қаржыландыруды көбейту үшін лизингті қаржыландыруды банк капиталын салықтық жеңілдіктер беру және несиелерді мемлекеттік жеке несиелеу жүйесі арқылы арзандату арқылы тартуды экономикалық ынталандыру қажет. лизинг төлемдерінің құнын азайту үшін агролизинг мәмілелерін жүзеге асыру үшін лизинг компанияларына берілген несиелер бойынша пайыздардың (жылдық 7-8% астам) бір бөлігін компенсациялау қажет.

Орта және шағын фермерлердің жоғарыда дәрежедегі шығындар және шектелген қаржылық мүмкіндіктерімен шартталған өндірістік қызмет ерекшеліктерін ескерсек, лизинг ерушінің сыйақы алу мөлшерлерін минималды (1-2% аспайтын) немесе нолдік ставкалар бойынша бекіту ұсынылады. Бұнда беріліп отырған жеңілдіктерді ірі, қаржылық жағдайы тұрақты ауылшаруашылық құрылымдарының сыйақы мөлшерлемелерін жоғары етіп бекітіп ақтауға болады.

Лизинг процессін тежеп отырған екінші маңызды фактор – техниканы бергенге дейінгі аванс төлемдері, олар бірінші жылдағы төлемдермен қатар техниканың бастапқы құнының шамамен 25-30% құрайды. Қарапайым есеп бидай жинайтын комбайдың нарықтық бағасы 45 мың долл. болғана фермер алғашқы жылы кем дегенде 11-13,5 мың долл. төлеуі керек екенін көрсетіп отыр. Сондықтан, аванс төлемдерін төлеуді бір жылға теңдей бөліп тастау ұсынылады. Бұл фермерлерге лизинг төлемдерін дифференцияланған түрде, оны алу үшін жалданған ехника пайдаланылған өнімді сатудан табыс тапқанға қарай жасауға мүмкіндік береді.

Ауыл шаруашылығын өндірістік техникалық қамсыздандырудың маңызды міндеттерінің бірі ретінде жаңа техникаға поотенциалды тұтынушылар тарапынан төлем қабілеттілігі бар сұраныстың бар болуы табылады. Бұл, өз кезегінде, болжамдар бойынша “өсу полюстары” болуы мүмкін салаларды мемлекеттік қолдауды күшейтуді талап етеді. Ауылшаруашылық өнімдердің бағалары көлік трактор паркін жаңғыртуға қаражаттар жинауды (амортизациялық қор) қамтамасыз ететін деңгейде ұстап тұру үшін жеткілікті деңгейде болуы керек. Нәтижесінде, ауылшаруашылық саланы қолдау арқылы жаңа техникаға төлем қабілеттілігі бар сұраныс қамтамасыз етіледі, ал ол өз кезегінде отандық ауылшаруашылық көлік құру саласының дамуына өз ықпалын тигізеді.

Ауыл шаруашылығының жоғарыда көрсетілген жағдайы бағалар диспаритеті және ауылшаруашылық өнімдерін өндірушілердің

төмен төлем қабілеттілігінің салдарынан объективті түрде дамыған шет елдердегідей мемлекеттің ауылға экономикалық қолдау көрсетуін талап етеді.

Бұл аса қажет болып табылады, себебі, егістіктің Қазақстандағы табиғи өнімділігі АҚШ ұрағанда 2,7 есе, ал Батыс Еуропаға қарағанда 2-2,2 есе төмен. Ресейдегі өндірістің энергиялық өнімділік көрсеткіші АҚШ қарағанда 4 есе, ал металл өнімділігі 5 есе артық, еңбек интенсивтілігі мен өнімділігі елеулі төмен, малдың өнімділігі мен егістіктер өнімділігі төмен.

Дамыған нарықтық экономикасы бар барлық елдер өз бюджетінің елеулі бөлігін аграрлық секторды қолдау үшін жұмсайды, себебі, оған олардың өнімдік қауіпсіздігі байланысты болады.

Дамыған елдерде прокьюремент жүйесі кеңінен тараған, ол экономиканы мемлекеттік реттеудің бір бағыты болып табылады – өнімді сатып алуды бюджеттің барлық деңгейлерінің қаражаттары, бюджеттен тыс қорлар, әлемдік банктердің несиелері есебінен ұйымдастыру.

Прокьюременттің ең тиімді тәсілі болып конкурстық саудалар табылады. Лоларда мемлекетпен уәкілеттілік берген органдар өнім мен қызметтерді жеткізушілерді конкурс негізінде олардың минималды бағасына, сапасына, жиынтықтылығына, тасымалдауға шығындар көлеміне және өзге де факторларға қарап іріктейді. Мәнісі бойынша бұл жеткізушілерге мемлекеттік тапсырыстар жүйесі, оның мақсаты мемлекеттің бюджеттік қаражаттарын ең тиімді пайдалану және сапасы, жиынтықтылығы, минималды бағасы бойынша тұтынушылар талаптарын қанағаттандыратын өнімдер мен қызметтерді жеткізу.

Индустриалды дамыған елдерде мемлекеттік шығында жиынтық ішкі табыстың шамамен жартысын, дамып жатқан елдерде – шамамен оның төрттен бірін құрағандықтан елдің қаржылық ресурстарын рационалды түрде пайдалануда мемлекеттік заказдың (прокьюременттің) ролі анық болады. Мемлекеттік тапсырыс жүйесі тауарлар мен қызметтер нарығының стихиялық түрде дамуының негативті ықпалын жоюға, оның сыйбайлас экономикаға ауысуының алдын алуға бағытталған.

Мемлекеттік материалдық резервтерді құрған кезде, қорғаныс қажеттіліктерін материалдық техникалық қамсыздандыру кезінде, мемлекеттің халықаралық міндеттерін орындау үшін қажетті өнімнің

экспорттық жеткізуін және мемлекеттік мақсатты бағдарламаларды жүзеге асырған кезде мемлекеттік тапсырыс өте тиімді болып табылады. Ол экономиканың барлық салалары, әсіресе, әрбір елдің өнімдік қауіпсіздігі үшін стратегиялық маңызы бар ауылшаруашылығы дамуын мемлекеттік реттеу міндеттеріне сәйкес келеді.

Осы көрсеткіштер бар болған көлік тракторлық паркті жаңғыртып, ауылшаруашылық техника лизингіне қажеттіліктің едәуір бөлігін қанағаттандыруға және қазақстандық лизинг компанияларының арасында басым орынға ие болуға мүмкіндік берді.

Сонымен, инвестициялық капиталға ауылшаруашылық кәсіпорындардың қол жетуін мемлекеттік қолдау бағдарламалары аграрлық сектор үшін оларға төлем қабеліттілігі бар кәсіпорындардың қол жеткізуін қамтамасыз ете отырып, несие және лизинг қызметтерін кеңейтуге мүмкіндік береді.

Бірақ осы жүйе толығымен мемлекеттік субсидияларға негізделеді. Ал ол нарықтық механизмдерді өзгертіп, коммерциялық қаржылық институттарды аграрлық секторға тартылуын ынталандырмайды. Қазақстандық ауылшаруашылық құрылымдардың көпшілік бөлігін құрайтын мерзімі жіберілген несиелік қарызы бар шаруашылықтар үшін инвестицияларға қол жеткізу туралы мәселе тік интеграцияланған құрылымдарға ену жолымен шешілуі мүмкін.

Несиенің осы түрі мақсатты түрде ары қарай лизингке беру үшін, сондай ақ осы техниканы сатып алу үшін жұмсалған ақша қаражаттарын қайтарып алу мақсатында жаңа ауылшаруашылық техниканы сатып алу үшін берілетінің ескерген жөн. Белгіленген жеңілдіктер өткізілетін лизинг операцияларын ауылшаруашылық тауар өндірушілері үшін мүлікті сатып алудың басқа түрлеріне қарағанда тиімді болып табылады. Сонымен қатар, ауылшаруашылығы дамуына немқұралы қарайтын және өнімді жеткіліксіз дәрежеде шығаратын мемлекет басқа мемлекеттерге тәуелді болып табылады. Сондықтан, ауыл шаруашылығын дамуы басымдылығы әлемдік қауымдастықты басқарып отырған мемлекеттер үшін де маңызды болып табылады. Көптеген елдер аграрлық саясатты басым, стратегиялық деп қарастырады.

Қазақстанда қаржылық лизинг кеңінен тараған. Лизинг шартын жасасқан кезде жалдау төлемін дұрыс есептеу қажет, оның мөлшеріне төмендегілер ықпал етеді: баж мөлшері, банктердің

несиелік пайыздық ставкалары, лизинг фирмасының нормативті пайдасы және техниканы жұмыс қалпында сақтау үшін қажетті шығындар. Сонымен, ауылшаруашылық өндірісінде лизингті тиімді пайдалану үшін басқа шаралармен қатар нормативтік-құқықтық, ұйымдастырушылық-әдістемелік базалар, соның ішінде техника мен асыл тұқымды малдарды сатып алу үшін лизинг қорын пайдалану тәртібін қайта қарау, техникаға лизинг мерзімін іс жүзінде тозғанға дейін ұзарту, бастапқы жарнаны 8-10% дейін азайту, лизинг операцияларын жүзеге асырған кезде қамтамасыз ету өткізу үстемесін минималды мөлшерлерге дейін азайту, лизинг берушінің пайдаланудың барлық мерзімінде техникалық қызмет көрсетудің кешенді шараларын жүргізген кездегі лизингтік көліктерге материалдар ме қосалқы бөлшектерді жеткізу міндеті.

Лизинг операциялары бойынша кеден баждары мен лизинг операциялары, мүлікті лизингке беру бойынша салықтарды, соның ішінде, ҚҚС төмендету; лизинг берушіні шарттар бойынша кем дегенде үш жыл мерзімге пайдаға салынатын салықтан босату, алған мүлікке салық салмау ұсынылады. Лизинг арқылы техника мен жабдықтар алған кезде мемлекеттік қаржылық қолдауды кеңінен қолдану: ауылшаруашылық техниканың лизингі бойынша оның бағасын төмендетуге мүмкіндік беретін сыйақы (мүдде) мөлшерін өтеу; техниканы лизингке берген кезде ауылшаруашылық тауар өндірушілердің қолдауға қаражаттар бөлу.

Қалыптасқан халықаралық тәжірибе мен елде қалыптасып жатқан қолайлы экономикалық жағдайды ескере отырып, лизинг қызметтерінің ары қарай дамуын агрролизинг саласына ішкі және сыртқы инвестицияларды ынталандыруға негізделуі керек. сонымен қатар, мемлекет лизинг операцияларындағы ауылдық тауар өндірушілерінің кепілі берушісі болуы керек.

Осы мақсаттарда лизинг мәмілелелрі бойынша мемлекеттік кепілдік берудің арнайы қорын құрған жөн. Лизинг компанияларына беріліп отырған кепілдіктердің мөлшері заем шартына қарай дифференциалды түрде белгіленуі мүмкін және ол лизинг алушылардан түспей қалған төлемдердің 70-80% жабатындай болып белгіленуі керек.

Сонымен қатар, несиелер тартуды ынталандыру үшін екінші деңгейдегі банктерге (конкурстық және лицензиялық негізде) лизингті

қаржыландыруға нақты инвестициялардың 20% дейінгі мөлшерде салық жеңілдіктерін беру керек. осындай жеңілдіктерді алған банктер лизинг компанияларына несиелерді минималды пайыздық ставкалар бойынша беруі керек.

Осы мақсаттарда қысқа мерзімді және жеңілдік арқылы несиелеудің арнайы мемлекеттік қорларын, несиелер ресурстарын тиімді пайдалануға мүмкіндік беретін аграрлық өнімді өндірушілердің лизингтік және ипотекалық қорларын құру қажет.

Коммерциялық құрылымдардың ауылшаруашылық өнімді барлық технологиялық шығындары бойынша өндіру және қайта өңдеу бойынша пайызсыз несиелендіру жүйесін енгізген жөн. Өз кезегінде ауылшаруашылық құрылымдар қарыздарды өтеу мақсатында коммерциялық құрылымдарға өндірілген өнімнің бір бөлігін ары қарай өңдеу және өткізу үшін беруге міндетті.

Аграрлық өндірісте ортақ қаржыландыруды қолдану қажет: ауылшаруашылық өнімін өндіруші несиенің 20% мемлекет – 70%, банктер – 10% қамтамасыз етеді. Бұл макроэкономикаға дұрыс ықпалын тигізеді, бюджет қаражаттарын жұмсауды қысқартады, аграрлық өндірістің тиімділігін арттырады. Ауылшаруашылық өнімін өндірушілерге тауарлық несиелер беру үшін фьючерсті форвардтық мәмілені қолдану.

Қазақстанда фьючерстік мәмілелер жасалады: май зауыттары жеміс есебінен қайтару үшін жанар жағар майлар, жаңа ауылшаруашылық техникасын, ақша қаражаттарын береді, ал жылдың аяғында олар май зауыттарына қайтарылады.

Несие ресурстарын және еңалдымен бюджет қаражаттары есебінен барлық ресурстарды (субсидиялар мен несиелер) шоғырландыру үшін Ауылшаруашылық банкіні құру. Оның қызметінің басым бағыттары ретінде төмендегілерді есептеу керек: АОК және оған ұқсас салалардың кәсіпорындарына кешенді қызмет көрсету: ауылшаруашылық өнімдерін өндірушілер мен қайта өңдеушілерге жақындау; материалдық техникалық базаны қаржыландыру үшін орта және ұзақ мерзімді ресурстарды қалыптастыру. Несиелер ұйымы мемлекеттік бағдарламалаға тікелей несиелену, кепілдіктер беру, есеп айырысу төлеу операцияларын жүзеге асыру, қазіргі заманғы банк технологияларын енгізу арқылы қатысуға міндетті. Банк мекемесі агроөнеркәсіп өндірісін қаржылық қолдау бағдарламаларын жүзеге

асыруда қатысуы керек; тікелей несиелеу, кепілдіктер беру, облигациялар шығару есебінен ұзақ мерзімді ресурстарды қалыптастыру арқылы Лизинг компанияларына қызмет көрсету; ауылдық несие серіктері жүйесімен ынтымақтастық.

Жақын арада дамуға жататындар: тұрақты жұмыс жасайтын, қаржылық тұрғыда тұрақты ауылшаруашылық кәсіпорындар олардың ұйымдастырушылық құқықтық нысанына қарамастан; ауылшаруашылық тауар өндірушілермен өзара тиімді және ұзақ мерзімді шарттар жасаған тамақ және қайта өңдеу кәсіпорындары; олардың тиімділігі жоғары инвестициялық жобалары және ликвидтік қамсыздандыруы бар кәсіпорындар; бісекеге қабілетті өнім алуды қамтамасыз етуге мүмкіндік беретін тиімділігі жоғары технологияларды қолданатын кәсіпорындар. Нәтижесінде ауылшаруашылық құрылымдарды қаржылық жағынан тұрақтандару бойынша басты бағыттар анықталады.

Ол үшін ауылшаруашылық құрылымдарын шартты түрде келесі топтарға бөлуге болады: төлем өабілеттілікті қалпына келтіруді қамтамасыз ететін, қарыздардың жиналуын алдын алу, ішкі ресурстарды шоғырландырып, олардың қаржылық тұрақтылығын болдыратын кеңейтілген қайта өндірісті тұрақты және динамикалық түрде жүргізу.

Қарыздар жиналуын болдырмау үшін өнімнің негізгі түрлері және ауыл шаруашылықтың және өзге де салалардың арасындағы бағалар паритетін белгілеу қажет.

Ауылшаруашылық құрылымдардың қаржылық экономикалық жадғайы тұрғысында, олардың ресурстармен қамтамасыз ету деңгейін ескере отырып: қарыздары аз және тұрақты экономикалық жағдайымен сипатталатын рентабельдігі жоғары; өзінің өндірістік потенциалын жоғалтып, қарыздары бар, бірақ шаруашылық қызметті жүргізуге қабілетті рентабельдігі төмен және шығынға батқан; ресурстары жоқ, яғни формальды түрде бар және банкроттық процедурасын қолдануды қажет ететін деп бөлуге болады.

Лизинг есебінен өнімділігі жоғары техниканы, жабдықтарды, малдарды сатып алу төмендегілерге мүмкіндік береді: аграрлық өндірістің энергиямен қамсыздандыруын 50–60% көбейтуге, өсімдік және мал шаруашылығының ғылыми негізделген жүйесін енгізуді жүзеге асыруға, яғни егістік өнімділікті, мал шаруашылығының

өнімділігін көбейтуге, жоғары сапалы бәсекеге қабілетті өнім мен азық түлікті өндіруге.

Ауыл шаруашылығына пайдалануға арналған жердің жалпы көлемі 2010 жылғы 1 қаңтардағы жағдайда 215,6 миллион гектарды (бұдан әрі – млн. га) құрайды, оның ішінде егістігі 24,1 млн. га (11,2 пайыз (бұдан әрі -%), шабындық – 4,8 млн. га (2,2%), жайылым – 182,1 млн. га (84,4%). 2010 жылғы 1 қаңтарға ауыл тұрғындарының саны 7 миллион (бұдан әрі – млн.) 428,6 мың адамды құрады, немесе ел тұрғындарының жалпы санының 46,32%-ы; 2009 жылдың аяғында ауыл шаруашылығында жұмыс істейтін адамдардың саны 3 млн. 797,4 мың адамды құрады, немесе ол шамамен ауыл тұрғындарының жалпы санының 52%-ы. Топырақ қыртысы мен өсімдік қабатының көлденең және тік аймаққа бөлінуі айқын көрінеді. Барлық жердің орманды дала мен далалық аймақтар 10%-ын, шөл және шөлейт жерлер – шамамен 60%-ын, таулы аймағы – шамамен 5%-ын құрайды. Елдің барлық егін шаруашылығы аймақтарындағы жауын-шашынның жылдық көлемінің төмендігімен сипатталады – 150-320 миллиметр (бұдан әрі – мм). Теңізге шығар жол жоқ, бұл сыртқы нарықтарға қол жеткізуге едәуір қиындық келтіреді. Тамақ өнімдерінің негізгі тобы бойынша тұрғындардың қажеттілігі ұлттық нормаға сәйкес отандық өндіріс есебінен қамтамасыз етіледі. Тұрғындардың нан, нан-тоқаш және макарон өнімдері бойынша (астыққа айналдырғандағы) жылына 2,6 млн. тонна көлеміндегі ұлттық тұтыну мөлшері кезінде 2010 жылы 13,5 млн. тонна астық жиналды. Ет және ет өнімдерін тұтыну бойынша жылдық қажеттілік 757,3 мың тоннаны құрайды, 2009 жылы 896,3 мың тонна өндірілді. Сүт және сүт өнімдері бойынша – жылдық тұтыну нормасы 4,1 млн. тоннаны құрайды, 2009 жылы 5,3 млн. тонна өндірілді. Жұмыртқа мен жұмыртқа өнімдерін жылдық тұтынуға қажеттілік 2,2 млрд. дананы құрайды, 2010 жылы 3,3 млрд. дана шығарылды. Көкөніс пен бақша дақылдары өндірісінің көлемі қазіргі уақытта ұлттық тұтыну мөлшерінен екі есеге артық. Қажеттілік 1,6 млн. тоннаны құрайды, ал 2009 жылғы өндіріс көлемі – 3,3 млн. тонна. Ұлттық тұтынудың жылдық мөлшеріндегі картопты пайдалану 1,4 млн. тонна болғанда 2009 жылы оның өндірісі 2,8 млн. тоннаны құрады. Осылайша, жоғарыда аталған азық-түліктің негізгі түрлері бойынша өндіріс көлемі тұтынудан едәуір асып кетеді. Елдің табиғи-климаттық ерекшеліктеріне сәйкес ішкі нарықтағы

отандық қант қызылшасынан шығарылған ақ қантқа қажеттілік тек 6%-ға, жеміс пен жидекке – 29,7%-ға, өсімдік майына – 77,5%-ға, ерте көкөніске – 4,2%-ға қанағаттандырылады және жетіспейтін көлем импорт есебінен қамтамасыз етіледі. Солтүстік өңірлер дәнді дақылдар өсіруге және мал шаруашылығына мамандандырылған. Суарудың маңызы зор болып табылатын оңтүстік аймақтар өңделетін дақылдарды көптеп әртараптандырады (дәнді, майлы, жеміс-жидек дақылдары, көкөністер, мақта). 2009 жылы ауыл шаруашылығының жалпы өнімінің 1 гектар (бұдан әрі – га) егістіктегі өндірісі 67,2 мың теңгені (455 Америка Құрама Штаттарының доллары (бұдан әрі – АҚШ долл.)) құрады, ауыл шаруашылығымен айналысатын 1 жұмыскер өндіретін өнімнің жалпы қосымша құны 3000 АҚШ долл. құрады. 2009 жылы Қазақстанның аграрлық секторына елдің жалпы ішкі өнімінің 6,3%-ы тиесілі болды. 1-шы суретке сәйкес 2009 жылы ауыл шаруашылығының жалпы өнімінің көлемі 1640,2 миллиард теңгені (бұдан әрі – млрд. теңге) құрады және 2008 жылмен салыстырғанда 13,9%-ға артты, оның ішінде өсімдік шаруашылығы – 936,9 млрд. теңге (23,9%), мал шаруашылығы – 703,3 млрд. теңге (12,8%). 2009 жылы агроөнеркәсіптік кешенді (бұдан әрі – АӨК) мемлекеттік қолдауға республикалық бюджеттен 97,0 млрд. теңге бөлінді, оның ішінде субсидия – 41,8 млрд. теңге, кредит – 15,7 млрд. теңге.

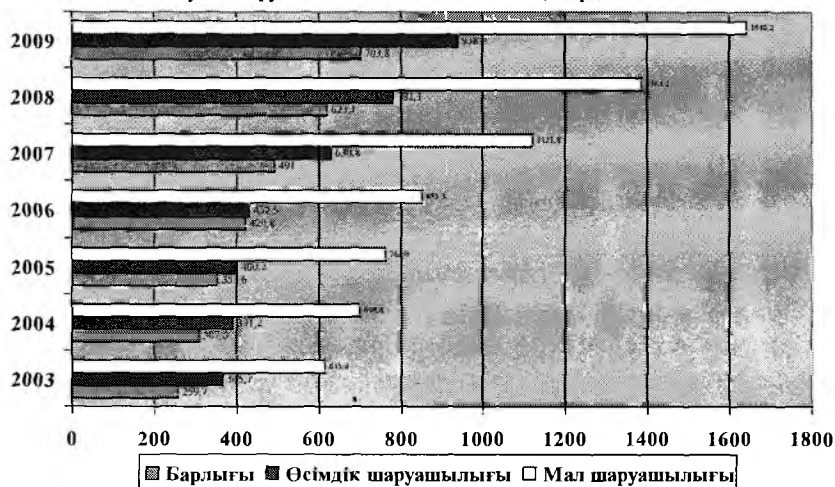
Аграрлық сектор тұрақты экономикалық өсіммен көрінеді, 7-суретке жыл ішіндегі нақты көлемнің өсімі өткен жылмен салыстырғанда орташа пайызбен алғанда жыл сайын 4,5%-ды құрады.

2009 жылы ауыл шаруашылығы дақылдарының егістік алаңының барлығы 21424,9 мың га құрады, ол 2008 жылғы деңгейден 7,2%-ға артық. 3-шы суретке сәйкес 2009 жылы дәнді дақылдардың жалпы егістігі 17208,8 мың га. құрады, майлылар – 1185,4 мың гектарды (бұдан әрі – мың га), картоп 172,2 мың га, көкөністер – 112,2 мың га құрады. 2009 жылы ылғал үнемдеуші технологияларды қолдану арқылы дәнді дақылдар 10,3 млн. га алаңда өңделді, ол 2008 жылмен салыстырғанда 2,7 млн. гектарға немесе 34%-ға артық.

Ауыл шаруашылығы дақылдарының жалпы түсімінің құрылымында дәнді мен бұршақты дәнді дақылдар үстем жағдайға ие, бұл ретте 8-ші, 9-шы. 10-суретке сәйкес бидай дара дақылды болып табылады.

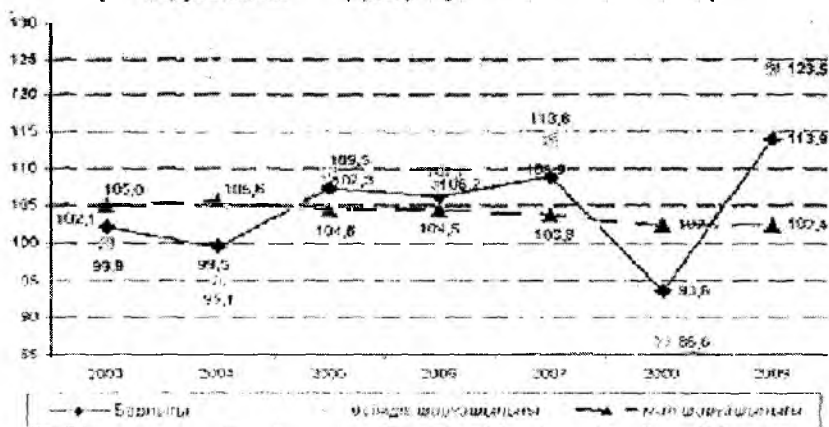
Бидай өндірісінің көлемі ұлттық тұтыну деңгейінен асып кетеді, ал оның артылғаны жыл сайын соңғы 2 жыл ішінде қазақстандық экспорттаушыларға құбылмалылығымен қолайсыз болып отырған орташа әлемдік бағамен экспортталады.

Ауыл шаруашылығының жалпы өнімі, млрд.тенге

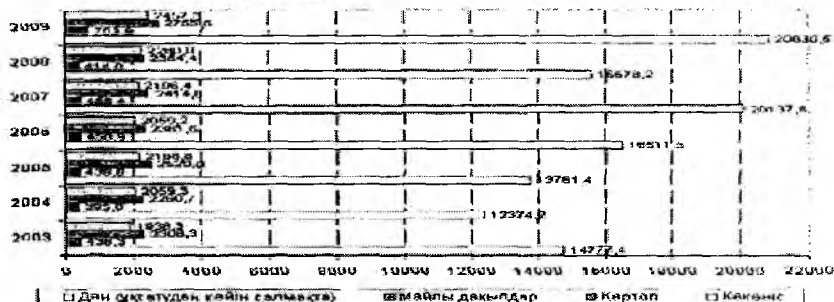
6-сурет. Ауыл шаруашылығының жалпы өнімі, млрд.тенге

Ауыл шаруашылығы өнімдерінің нақты көлем жалпы индекстері, %

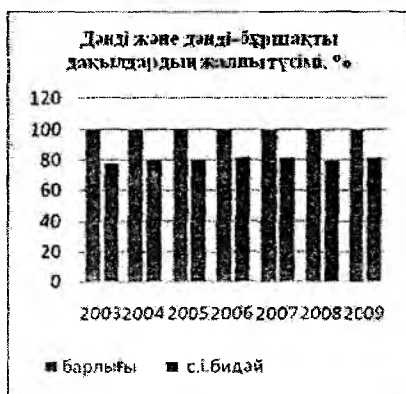

7-сурет. Ауыл шаруашылығы өнімдерінің нақты көлем жалпы индекстері, %

Негізгі ауыл шаруашылығы дақылдарының жалпы түсімі, мың тонна

8-сурет. Негізгі ауыл шаруашылығы дақылдарының жалпы түсімі, мың тонна

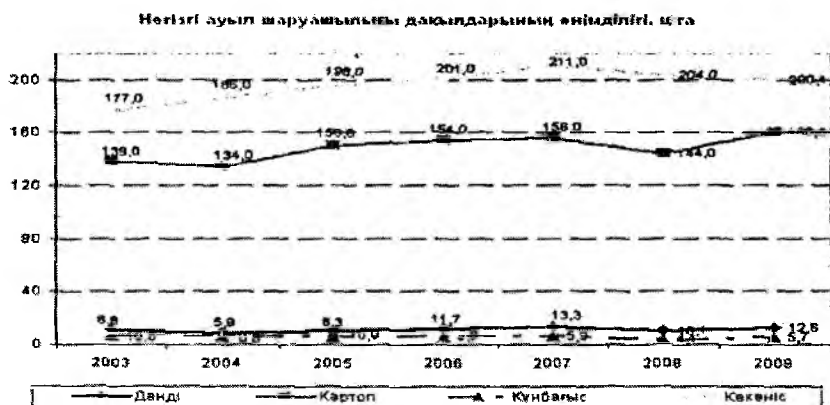

9-сурет. Дәнді және дәнді-бұршақты Сурет 10-Дәнді және дәнді-бұршақты дақылдардың жалпы түсімі, мың.тонна дақылдардың жалпы түсімі,%

Қазақстан жыл сайын экспортқа орташа 6-8 млн. тонна бидай өткізеді, оның ішінде шамамен 2 млн. тонна ұн, ол астық түрінде есептегенде 2,8 млн. тоннаны құрайды. Қазақстан астығы экспортының негізгі бағыттары Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығы (бұдан әрі – ТМД), Еуропа Одағы, Таяу Шығыс және Солтүстік Африка елдері болып қалады. Қазақстан астығы өзінің жоғары сапасының арқасында тұрақты сұранысқа ие, үшінші сыныпты бидайдағы маңыздың пайыздық құрамы 23-28%-ды құрайды. Сала Ресей мен Украина тарапынан бәсекелестіктің артуы жағдайында дамиды. Жағдайдың шиеленісуі Украинаның және Ресейдің теңіз порттары Қазақстан астығы экспортының батыс бағытындағы негізгі каналдары болуына байланысты.

Әлемдік нарықтан қашық орналасу және теңіз порттарына тура жолдың болмауы Қазақстан астығын өткізу нарықтарына жылжыту жолдарына айтарлықтай кедергі болады, Қытай мен Оңтүстік-Шығыс Азия елдерінің перспективалы экспорттық нарықтарына көліктік-логистикалық жылжытудың басқа да мәселелер толық шешілген жоқ, Ресей Федерациясының порттары арқылы алыс шетелдерге экспортқа шығарылатын Қазақстан бидайының бір тоннасының бәсекеге қабілетті бағасына қол жеткізу үшін Ресей Федерациясының аумағы арқылы теміржол көлігімен бидайды тасымалдауды субсидиялаудың талап етілетін деңгейі жоғары.

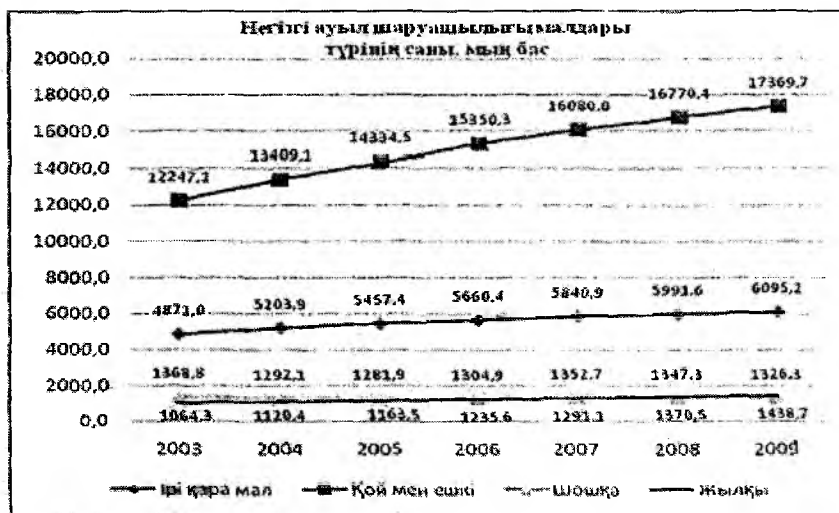
Негізгі ауыл шаруашылығы дақылдарының шығымдылығы төмен (центнер/гектар): 2009 жылы Қазақстанда – дәнді дақылдар 12,6, картоп – 160,0, күнбағыс – 5,7 құрады. Салыстыру үшін: 7-шы сәйкес 2009 жылы Ресейде дәнді дақылдар – 23,2, күнбағыс – 11,5; 2007 жылы Канадада бидай – 23,9; картоп – 313 болды.

11-сурет. Негізгі ауыл шаруашылығы дақылдарының өнімділігі, ц/га

2010 жылғы 1 қаңтардағы жағдай бойынша республикада өткен жылдың ұқсас мезгілімен салыстырғанда 12-ші суретке сәйкес шаруашылықтың барлық санаттарындағы ірі қара малдың басы 103,6 мың басқа, яғни 1,7%-ға көбейді және 6095,2 мың басты құрады, тиісінше қой мен ешкі – 599,3 мың басқа, яғни 3,6%-ға көбейді және 17369,7 мың басты құрады, жылқы – 68,2 мың басқа, яғни 4,9%-ға көбейді және 1438,7 мың басты құрады, түйе – 7,2 мың басқа, яғни

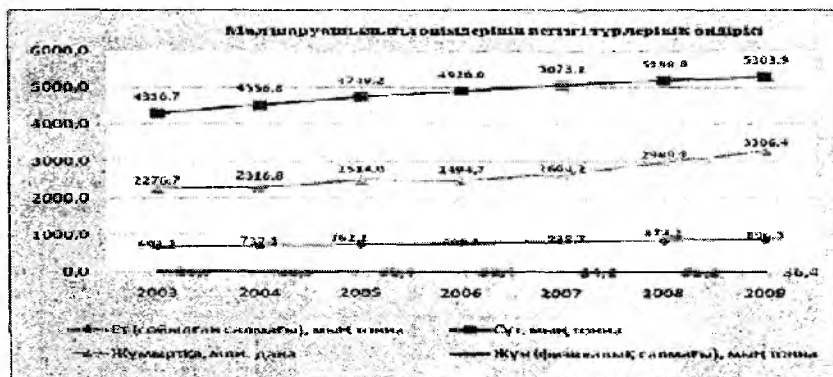
4,8%-ға көбейді және 155,5 мың басты құрады, құс – 2537,1 мың басқа, яғни 8,4%-ға көбейді және 32686,5 мың басты құрады.

12-сурет. Негізгі ауыл шаруашылығы малдары түрінің саны, мың. Бас

Асыл тұқымды мал басының үлес салмағы жануарлардың түрлері бойынша 6-12%-ды құрайды, генетикалық әлеуетінің деңгейі төмен, өнімділігі жоғары мал мен құсты жылдамдатып өсірін-өндіру үшін өсімпаздық базасы әлсіз. Мал шаруашылығы негізінде мал басының жеке үй шаруашылықтарында бытырап орналасуымен сипатталады. Шамамен 80% мал басы (ірі қара мал басының шартты есебімен) тұрғындардың шаруашылықтарында орналасқан 5,2% мал ауыл шаруашылығы кәсіпорындарында және 12,8%-ы шаруа (фермер) қожалықтарының қолында.

13-суретке сәйкес 2003 жылдан бастап 2009 жылға дейін мал шаруашылығы өнімдері өндірісінің көлемі орташа ет өндіру бойынша – 4,37%-ға, сүт – 3,4%-ға, жұмыртқа – 6,47%-ға және жүн – 5,2%-ға артты. Өндіріс көлемі мал басының көбеюімен және малдың өнімділігінің болмашы артуының есебінен өсті, ол өнімділігі төмен малдың басым болуына байланысты.

13-сурет. Мал шаруашылығы өнімдерінің негізгі түрлерінің өндірісі

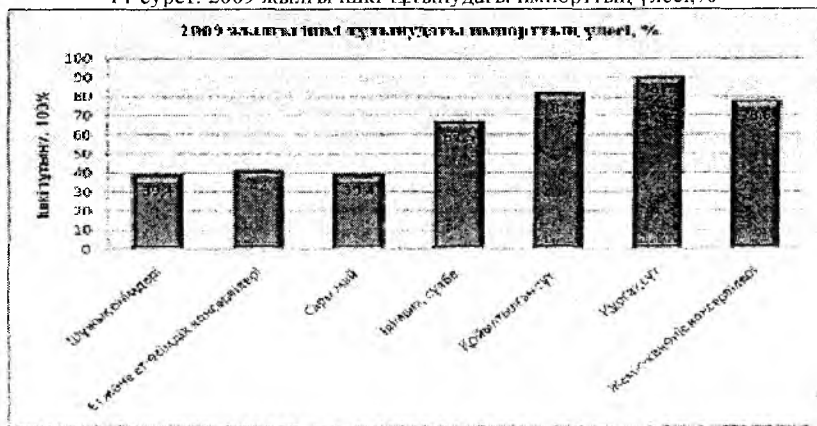
Мал басын және құсты орналастыру республиканың табиғи-климаттық жағдайына әрдайым сәйкес келе бермейді, ал малдың негізгі көлемін тұрғындардың шаруашылықтарында шоғырландыру мал шаруашылығының әрі қарай дамуын тежейді және олардың талаптарына сәйкес келетін малдың түрлерін өсіруге өңірлерді мамандандырудың артықшылығын пайдалануға мүмкіндік бермейді. Өзіндік құны мен ассортименті бойынша бәсекеге қабілетсіздігіне бола құс етінің импорты көлемінің ұлғаю үрдісі байқалады. Қазіргі жұмыс істеп тұрған құс фабрикаларының қуаттылығының жылына 100 мың тоннадан артық құс етін шығару мүмкіндігі бола отырып, құс етінің импорты оның өндірісі көлемінен 1,37 есеге жоғары. Ел аумағының 70%-ға жуығы күндізгі және түнгі мезгілде температурасы айрықша өзгеріп тұратын күрт континенталды климаттық аймақта орналасқан, осы аумақта тиісті мал түрлерін жылдың суық мезгілінде 6 айға дейін еріксізден қораға қамап ұстауға тура келеді. ол халықаралық салыстыру кезінде сектордың бәсекеге қабілеттілігі мен шығындылығына кері әсерін тигізеді. Оңтүстік және батыс өңірлердегі ауыл шаруашылығына арналған ұлан-байтақ жерлер мен жайылымдардың табиғи сумен өте аз деңгейде қамтамасыз етілуі жауын-шашынның төмен деңгейімен (жылына 400 мм. аз) бірге мал шаруашылығын дамыту үшін қосымша кедергі болады.

Ауыл шаруашылығы өнімін қайта өңдеу саласының дамуын және азық-түлік қауіпсіздігін талдау.

Қазіргі уақытта тұрғындардың ұлттық норма бойынша негізгі тағам өнімдеріне қажеттілігі отандық өнімдердің есебінен қанағаттандырылады. Маңызды бөлігі әлемдік нарыққа экспортталатын азық-түлік астығы өндірісінің ішкі қажеттілігі бірнеше есе артады. Маусымдық кезеңде жас көкөністер мен бақша дақылдарына, картопқа, ішетін сүтке, жұмыртқаға қажеттілік қанағаттандырылады. 2009 жылы ауыл шаруашылығы шикізатын қайта өңдеу саласының өнімдері 721,9 млрд. теңге сомасына өндірілді, ол 2008 жылдың ұқсас кезеңімен салыстырғанда 1,2%-ға аз.

2009 жылдың қаңтар-желтоқсан айларында 2008 жылдың тиісті кезеңімен салыстырғанда ет және ет-өсімдік консервілері өндірісінің 8,5%-ға (5290 тоннадан 5740 тоннаға дейін), сүт пен қойылтылған қаймақ 3,5%-ға (9466 тоннадан 9795 тоннаға дейін), маргарин 30,6%-ға (34708 тоннадан 45342 тоннаға дейін), шоколад 18%-ға (76834 тоннадан 90737 тоннаға дейін), өсімдік майы 12,4%-ға (183939 тоннадан 206720 тоннаға дейін), кондитер өнімдері 11%-ға (20218 тоннадан 22440 тоннаға дейін), шырындар 8,7%-ға (121622,3 мың литрден 132162,4 мың литрге дейін) және ұнның 1,8%-ға (3405,9 мың тоннадан 3467,6 мың тоннаға дейін) өсімі байқалады. Шұжық өнімдері өндірісінің көлемі 1,3%-ға, басқа қышқыл сүт өнімдері 8,0%-ға, өңделген сүт 10,3%-ға, сары май 11,2%-ға, ірімшік пен сүзбе 12,3%-ға және құрғақ сүт 15,4%-ға, жарма 5,8%-ға, жеміс консервілері 7,8%-ға, өңделген күріш 14,8%-ға, қант 24,3%-ға және көкөніс консервілері 44,2%-ға төмендеді.

14-сурет. 2009 жылғы ішкі тұтынудағы импорттың үлесі, %

14-суретке сәйкес нарықтарда ет-сүт, майдан жасалған өнімдер мен жеміс-көкөніс консервілері импортының үлесі жоғары.

Елдің шикізатпен қамтамасыз етілуіне қарамай, қайта өңдеу деңгейі әлі де төмен болып отыр. Соңғы 5 жыл ішінде тамақ өнімдерінің негізгі түрлері бойынша өндірістің жалпы көлеміндегі ауыл шаруашылығы өнімін қайта өңдеудің үлесі мынадай: ет – 19%, сүт – 28%, жеміс-көкөніс дақылдары бойынша – 4,8%. Ауыл шаруашылығы шикізатын қайта өңдеу деңгейінің төмен болуының негізгі себебі өнеркәсіптік өңдеуге жарамсыз болатын оның сапасының төмендігі, шикізатты дайындау мен жеткізу инфрақұрылымының, шикізатты тасымалдау, сақтау және өткізудің дамымауы, сондай-ақ шикізатты маусымдық сатып алуға арналған айналым қаражатының жетіспеушілігі болып табылады. Елдегі ауыл шаруашылығы өнімін жеткіліксіз қайта өңдеудің басқа өткір проблемалары мыналар: бағасы мен сапасы бойынша бәсекеге қабілетті өнім шығаруға мүмкіндік бермейтін ескірген жабдықтар (шамамен 60% жабдықтың тозуы); сауда желілерінің монополиясы (консигнациясы 4-5 айға барады, ол кәсіпорынның айналым қаражатын “тоқтатып қояды”, өнімді орналастыру үшін пайдалы сату орындарына қолжетімділіктің болмауы).

Агроөнеркәсіптік кешенді техникалық-технологиялық жаңарту саласындағы жағдайды талдау. 2010 жылғы 1 қаңтардағы жағдай бойынша республикада 159143 бірлік (бұдан әрі – бірл.) шынжыртабанды және доңғалақты тракторлар, 91725 бірл. тұқым сепкіш, 45503 бірл. астық жинайтын комбайндар, 2408 бірлік егістік кешендері, 336542 бірл. топырақ өңдеуші техника, 85761 бірл. трактор тіркемелері, 51026 бірл. жүк автомобилі есепке алынды, нормативтік пайдалану мерзімі 7-10 жыл болғандағы ауыл шаруашылығы техникалары паркінің орташа жасы 13–14 жылды құрайды, қазіргі қолда бар ауыл шаруашылығы техникалары паркінің 70%-ы – 1991 жылға дейін шығарылғандар. 2009 жылы 4233 бірл. ауыл шаруашылығы техникасы сатып алынды, оның ішіндегі негізгі түрлері: тракторлар – 950 бірл., астық жинайтын комбайндар – 1150 бірл., жемшөп жинайтын комбайндар 11 бірл., тұқым сепкіштер – 430 бірл., егістік кешендері – 334 бірл., дестелегіштер – 172 бірл., басқа техникалар – 533 бірл.

Лизинг және кредит беру бағдарламасы шеңберінде “ҚазАгроҚаржы” акционерлік қоғамы (бұдан әрі – “ҚазАгроҚаржы” АҚ)

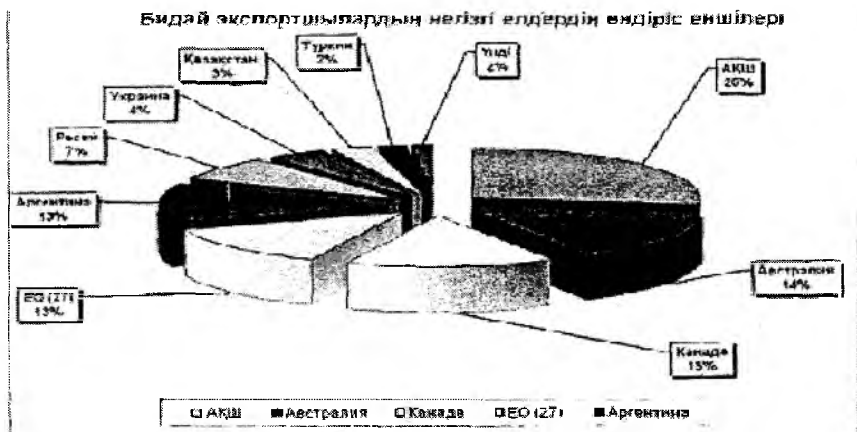
арқылы АӨК субъектілеріне 34,3 млрд.теңге сомасына кредит берілді, 1363 бірл. ауыл шаруашылығы техникасы сатып алынды, соның ішінде тракторлар – 375 бірл., тұқым сепкіштер – 111 бірл., комбайндар – 690 бірл., арнаулы техникалар – 59 бірл. және қайта өңдеуші жабдықтар – 8 бірл.

7.2 Ауыл шаруашылығы өнімі экспортының жағдайын талдау: астық және ұнның экспорты

Ауыл шаруашылығының негізгі экспорттық саласы дара дақыл – астық болып табылады. Қазақстаннан дәнділер экспортының орташа жылдық көлемі 5,5-6 млн. теңгені құрайды, бұл ретте Қазақстан Республикасындағы астықтың экспорттық әлеуеті 10 млн. тоннадан артықты құрайды. АҚШ-тың Ауыл шаруашылығы министрлігінің 2008 жылғы мәліметтері бойынша астық экспортының көлемі бойынша Қазақстан әлемде алтыншы орынға ие болды, ұн экспорты бойынша Қазақстан әлемде қатарынан үш жыл бойы бірінші орынды сақтап келеді. 2009 жылы 632,9 млн. АҚШ долларына 3229 мың тонна бидай, 2248,1 мың тонна бидай ұны мен қара бидай ұны экспортталды. Астық баламасындағы экспорттың жиыны 6394,9 мың тонна.

2009 жылы Қазақстанға әлемдік астық экспорты көлемінің 3%-ы тиесілі болды. 15-ші суретке сәйкес экспорттаушы алғашқы көшбасшы үштіктің қатарына Америка Құрама Штаттары (бұдан әрі – АҚШ) (26%), Канада (15%), Австралия (14%) кірді. ТМД елдерінің ішінен негізгі импорттаушы елдер Тәжікстан (бидайдың жалпы экспортының 11,5%), Қырғызстан (10%), зирбайжан (7,9%), әлемнің басқа елдерінен Иран (22,8%), Түркия (13,6%), Ауғанстан (9,9%) болып табылады. Ұнның жалпы әлемдік экспортындағы Қазақстанның үлесі қазіргі таңда 14%-дан астамды құрайды. Қазақстан ұнының негізгі импорттаушылары орта азиялық өңірлердегі мемлекеттер мен Ауғанстан болып табылады, 2008-2009 жылдары олардың үлесіне Қазақстан ұны экспортының 98%-ы тиесілі болды. Жыл сайын қайта өңделген өнімдердің үлесі ұлғайып отырған қазіргі уақытта дәнді дақылдар экспортының шикізаттық бағытының төмендеу процесі байқалады. Мысалы, егер 2003 жылы астық экспортының жалпы көлеміндегі ұнның үлесі 10,6 пайызды құраған болса, онда 2009 жылы Қазақстан астық өнімінің жартысына жуығын ұн түрінде

экспорттады. Соңғы 3 жыл ішінде елдегі ұн экспортының көлемі 2 есеге өсті. Қазақстандағы ауыл шаруашылығының қайта өңделген өнімдері экспортының жалпы көлемінде ұн жалпы көлемнің шамамен 80%-ын алатынын айта кету қажет.

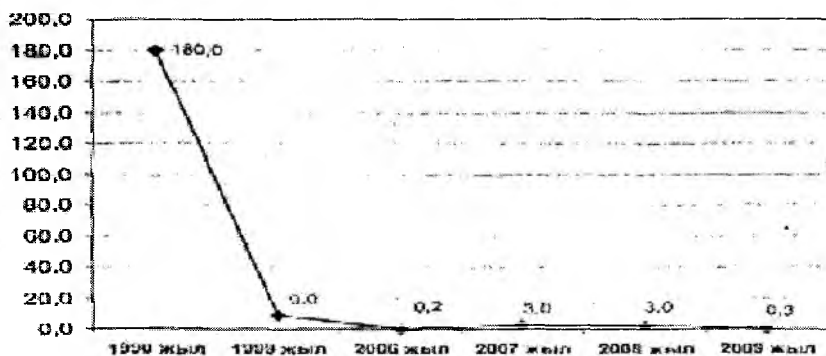

15-сурет. Бидай экспортшылардың негізгі елдердің өндіріс елшілері

Әлемдегі еттің негізгі түрлері өндірісінің абсолюттік озық өндірушілері Қытай, АҚШ және Бразилия болып табылады. Бұл үш елге еттің негізгі түрлерінің әлемдік өндірісінің 50%-ы тиесілі. Ет өндірісінің ішінде Қытайда шошқа еті, АҚШ пен Бразилияда – сиыр және тауық еттері басымдыққа ие. Ет өндірісі бойынша ТМД елдерінің ішінен Қазақстан 10-шы орындағы Ресейге және 28-ші орындағы Украинаға ғана жол береді. Әлемдегі сиыр етінің ең ірі экспорттаушылары Австралия, АҚШ, Бразилия, Аргентина және Канада болып табылады. Бұл елдерге сиыр етінің әлемдік экспортының жартысы тиесілі. 2007 жылы сиыр етінің әлемдік саудасының көлемі 7517 мың тоннаны құрады. Осы өнімнің әлемдік нарықтағы негізгі экспорттаушылары Бразилия мен Австралия болып табылады, нәтижелері 2,4 млн.тонна (28,8%) және тиісінше 1,5 млн. тонна (18,4%). Австралия және Жаңа Зеландия – қой етінің ең ірі экспорттаушылары (әлем нарығын жабдықтау үлесінің 80%-ы). 2009 жылы Қазақстан шамамен 300 тонна ет пен ет алмастырушы ет өнімдерін 16-шы суретке сәйкес негізінен Ресей Федерациясы мен Қырғызстанға экспорттады.

Қазақстан Республикасы Қаржы министрлігі Кедендік бақылау комитетінің мәліметі бойынша: 2008 жылы 93,2 мың тонна қазақстандық мақта талшығы экспортталды (экспорттың ақшалай түсімі 128,0 млн. АҚШ долларын құрады), ол республикадағы мақта талшығы өндірісінің жалпы көлемінің шамамен 70%-ын құрайды. 2009 жылы – 69,0 мың тонна экспортталды, ол 2008 жылдың ұқсас кезеңіндегі деңгейден 24,2 мың тоннаға немесе 26%-ға аз. 1 тонна мақта талшығының экспорттық бағасы орташа 1204,5 АҚШ долларын құрады. Мақта өңдеумен айналысатын жүз елдің ішінен жиынтығы әлемдік өндірістің шамамен 71%-ын құрайтын бесеуі ғана оны ірі көлемде өндіреді. Жетекші өндірушілер – Қытай (әлемдік көлемнің 25%), АҚШ (21%), Үндістан (12%), Пәкістан (8%), Өзбекстан (5%). Басқа мақта өндірушілер қатарынан Египетті, Түркияны, Австралияны, Бразилияны және Түркіменстанды атап өту қажет.

Қазақстаннан 1990, 1999, 2006-2009 жылдары ет және ет өнімдерінің экспорты, мың тонна

16-сурет. Ет және ет өнімдерінің экспорты

Қаржы ресурстарына қол жетімділік АӨК даму тұрақтылығының аса маңызды компоненті болып табылады. Қазіргі уақытта түрлі нысандардағы арзан қаржыландыруға іс жүзінде барлық аграрлық өндіріс субъектілері мұқтаж болып отыр. Ауыл шаруашылығында 2009 жылы 175636 ауыл шаруашылығы құрылымдары жұмыс істеді, олардың ішінде: мемлекеттік кәсіпорындар – 35 бірлік, мемлекеттік емес кәсіпорындар – 5408 бірлік, шаруа (фермерлік) қожалықтар – 170193 бірлік. 2009 жылдың аяғында тұрғындардың үй

шаруашылығының саны 2248000 бірлікті құрады. 2009 жылдың басында ауыл тұрғындарының өз бетінше жұмыспен қамтылған 1792,9 мыңы және 236,1 мың адам жұмыссыз бөлігі ауылдағы шағын кредит беру бағдарламасын жүзеге асыру кезінде табыс деңгейі және шаруашылықтағы тәжірибесі бойынша басымдықты әлеуметтік топ ретінде қаралады.

Қазіргі уақытта “ҚазАгро” ұлттық басқарушы холдингі” акционерлік қоғамының (бұдан әрі – холдинг) еншілес ұйымдарының қызметін пайдаланушылардың маңызды бөлігінің олардың толық қаржыландырылуына кедергі болатын негізгі проблемалары, ауыл шаруашылығы қызметін жүзеге асыру тиімділігінің төмендігімен, ұсынылатын кепілдік мүлкі сапасының жеткіліксіз деңгейімен, активтерінің мөлшері мен өндіріс көлеміне әсерін тигізетін ауыл шаруашылығы өндірісінің ұсақ тауарлығына байланысты жоғары тәуекелдер болып табылады.

АӨК субъектілеріне қызмет көрсетудегі холдингтің еншілес ұйымдарының бәсекелестері екінші деңгейдегі банкілер (бұдан әрі – БДБ), лизингілік компаниялар, шағын кредит беру ұйымдары (бұдан әрі – ШКҰ), даму институттары және әлеуметтік-кәсіпкерлік корпорациялар болады. Холдингтің еншілес ұйымдарының нарықтың басқа қатысушыларымен салыстырғандағы негізгі бәсекелік артықшылықтары ауыл шаруашылығы тауарын өндірушілерге кредит беру және лизингілік қаржыландыру құнының аса төмен болуы және АӨК қолдауға арналған мемлекеттік қаражатты тарту мүмкіндігімен байланысты қаржыландырудың аса ұзақ мерзімі болып табылады.

Кредит беру нарығын талдау

2009 жылы Қазақстан Республикасының ЕДБ банкілердің несиесі қоржынындағы 7644 млрд. теңге есебінен ауыл шаруашылығына 281,8 млрд. теңге сомасында кредит берді. Соңғы жылдары ауыл шаруашылығына кредит беру үлесінің банкілердің жиынтық несиесі қоржынына қатысты өзгеру динамикасының кері үдерісі байқалады. ҚР Ұлттық Банкінің мәліметтері бойынша 2003 жылдан бастап 2006 жылға дейін бұл көрсеткіш 12%-дан 4,4%-ға дейін қысқарды; 2009 жылы экономикаға берілген кредиттің жалпы сомасынан 3,69%-ға дейін қысқарды. 95%-дан аса кредит ірі және орташа ауыл шаруашылығы тауарын өндіретін (бұдан әрі – АШТӨ) заңды тұлғаларға беріледі, кредиттің тек 4%-ы ғана шаруа (фермер) қожалықтарына беріледі.

ЕДБ кредит беруінің орташа көлемі 15-22%-ды құрайды, кепілдікті талап етудің қатаң түрлері көптеген АӨК субъектілері үшін орындалуы қиын жағдай болып табылады. ЕДБ несиесі қоржынының құрылымында қысқа мерзімді кредиттер басым, ол банк секторы тарапынан салаға сенімділік деңгейінің төмен болуының куәсі. “Аграрлық несиесі корпорациясы” акционерлік қоғамы (бұдан әрі – “Аграрлық несиесі корпорациясы” АҚ) АШТӨ кредиттік серіктестіктері (бұдан әрі – КС) арқылы соңғы қарыз алушылар үшін жылына орташа 8-9%-ға дейінгі сыйақы ставкасымен кредит беруді жүзеге асырады (4% – “Аграрлық несиесі корпорациясы” АҚ маржасы, 4-5% – КС). АШТӨ бірлестіктеріне жылдық 5%-ға дейінгі пайыздық сыйақы ставкасымен кредит беріледі. Кепілдік базасына талап қою ЕДБ қарағанда жеңілдеу және АШТӨ қолдағы мүлкінің өтімділік ерекшеліктерін есепке алады. 2009 жылы “Аграрлық несиесі корпорациясы” АҚ барлығы 11192,7 млн. теңге сомасына 153 КС кредит берді.

Ауылдық жерлерде барлығы 161 КС құрылды, олардың құрамына 6,7 мың АШТӨ кірген. Бірлескен өндірісті жүргізу үшін ұсақ ауыл шаруашылығы тауарын өндірушілердің бірігуін ынталандыру бойынша жұмыс жалғасуда. 2009 жылы 737,6 млн. теңге сомасына 27 бірлестікке кредит берілді. Бірлестіктің құрамына 471 қатысушы кірді, оның 169 АШТӨ және 302 жеке үй шаруашылықтары.

“Азық-түлік келісім-шарт корпорациясы” ұлттық компаниясы” акционерлік қоғамы (бұдан әрі – “Азық-түлік корпорациясы” ҰК” АҚ) республикадағы АШТӨ көктемгі-егіс және егін жинау жұмыстарына бір жылдық несиелеу мерзімімен, жылдық 8% сыйақы ставкасы бойынша кредит беруді жүзеге асырады. 2009 жылы көктемгі-егіс және егін жинау жұмыстарын жүргізу үшін АӨК субъектілеріне кредит беруге 52896,76 млн. теңге бөлінді. Осы қаражатқа 393 отандық ауыл шаруашылығы өнімін өндірушілерге кредит берілді. “Азық-түлік корпорациясы” ҰК” АҚ сонымен қатар, тұқымдық кредит беру және егіс жұмыстарын қамтамасыз ету үшін мемлекеттік қордан тұқым сатуды жүзеге асырады.

Лизинг қызметінің нарығын талдау

2009 жылдың аяғындағы жағдай бойынша республикада шамамен 46 лизингілік компания жұмыс істеді, 2008 жылы оның саны 48 болатын, олардың 12 ЕДБ еншілес құрылымдары болып табылады. Қазақстан Республикасы Статистика агенттігінің мәліметтері бойынша 2009 жылдың бірінші жартысында лизингілік компа-

ниялар үшін өзінің қызметін ұсынатын негізгі салалар көлік және байланыс – шарттың жалпы құнынан 40%, ауыл шаруашылығы – 36%, құрылыс – 12%, өнеркәсіп – 9% болды. 2008 жылы ауыл шаруашылығына – шарттың жалпы құнының 64%, өнеркәсіпке – 9%, құрылысқа – 8%, көлік және байланысқа – 6%-ы тиесілі болды. Банктермен (БТА Лизинг, Центр Лизинг, АТФ Лизинг, Темір Лизинг сияқты) аффилиирленген лизингілік компаниялардың сыйақы ставкасы орташа жылдық 14-24%-ды құрады, лизинг мерзімі 5 жылға дейін, лизинг алушылар үшін алдын ала төлем көлемі лизинг заты құнының 15-40%-ын құрайды.

“ҚазАгроҚаржы” АҚ бюджеттік қаржыландыру көздерінен жылына 4%-дан бастап сыйақы ставкасы бойынша және бюджеттен тыс қаржыландыру көздерінен 12,5%-ға дейінгі сыйақы ставкасы бойынша лизинг қызметін көрсетеді, лизингтің мерзімі 5 жылдан 7 жылға дейін, алдын ала төлем жарнасының көлемі лизинг заты құнының 15-20%-ын құрайды.

Шағын кредит беру нарығын талдау

2009 жылы елімізде 1317 бірлік ШКҰ тіркелді, олардың жұмыс істейтіндері жалпы тіркелгендер санының 1088 бірл. немесе 83%-ды, оның белсенділері 549 ШКҰ құрайды, оның ішінде ауылда жұмыс істейтіні 135 ШКҰ. 2010 жылғы 1 қаңтардағы жағдай бойынша ауылдық жерлерде 465 ШКҰ орналасқан (тіркелгендердің жалпы санының 35%-ы), оның жұмыс істейтіні – 404 (87%) ШКҰ, белсенділері – 147 (32%). 2009 жылдың қорытындысы бойынша ШКҰ берілген жалпы 40,8 млрд. теңге сомасындағы шағын кредиттердің жалпы саны 197 мыңнан астам кредитті құрады, оның жалпы сомасы 4,2 млрд.теңгеге 7 мың ауылдық жерлерге берілген кредиттер.

Берілген шағын кредиттер бойынша ШКҰ орташа сараланған сыйақы ставкасы 2009 жылы қысқа мерзімді шағын кредит бойынша жылдық 31,5%-ды және ұзақ мерзімді шағын кредит бойынша жылдық 22,3%-ды құрады; ауылдық жерлерде сыйақы ставкалары: қысқа мерзімді шағын кредит бойынша жылдық 17,9%-ды және ұзақ мерзімді шағын кредит бойынша жылдық 13,9%-ды құрады. ШКҰ қаржыландыру мемлекеттік даму институттары – “Даму” кәсіпкерлікті дамыту қоры” акционерлік қоғамы (бұдан әрі – “Даму” кәсіпкерлікті дамыту қоры” АҚ) және “Ауыл шаруашылығын қаржылай қолдау қоры” акционерлік қоғамы (бұдан әрі – “Ауыл шаруашылығын қаржылай қолдау қоры” АҚ) арқылы жүзеге асырылады.

2005-2009 жылдар аралығында “Даму” кәсіпкерлікті дамыту қоры” АҚ шағын кредит беру жүйесін дамытуға 17 млрд. теңге

қаражат бөлінді. 2005-2009 жылдар аралығында “Ауыл шаруашылығын қаржылай қолдау қоры” АҚ ауылдағы шағын кредит беру жүйесін дамыту жөніндегі бағдарламаны жүзеге асыру аясында 8,5 млрд. теңге бөлінді, соның ішінде 2009 жылы бюджеттік қаражат есебінен жалпы сомасы 1000 млн. теңгеге 44 ШКҰ кредит берді. Кредит тендерлік негізде жылдық 7,5% сыйақы ставкасы бойынша берілді.

“Ауыл шаруашылығын қаржылай қолдау қоры” АҚ 2009 жылы бұрын берілген шағын кредиттер бойынша өтелген қаражаты есебінен жалпы сомасы 1789,9 млн. теңгеге 5083 шағын кредит берді. Шағын кредиттер 400 мың теңгеге дейінгі көлемде жылдық 9,5% сыйақы ставкасы бойынша берілді.

Ауыл тұрғындарына шағын кредит беру бағдарламасы бойынша “Ауыл шаруашылығын қаржылай қолдау қоры” АҚ арқылы 2009 жылы шамамен 5 мың адам жұмыспен қамтылды.

7.3 Астық қолхаттарына кепілдік беру нарығын талдау

Астық қолхаты эмиссиялық емес ордерлік бағалы қағаз ретінде астық қабылдау кәсіпорындарымен астық иесінен астықты сақтауға қабылдағанын растау үшін беріледі, астық саласына қаржы тарту үшін өтімді кепілдікті аспап түрінде қолданылуы мүмкін. “ҚазАгроКепіл” акционерлік қоғамы (бұдан әрі – “ҚазАгроКепіл” АҚ) АӨК субъектілерінің міндеттерін орындауға кепілдік беру жүйесін дамыту арқылы аграрлық секторға инвестиция тартуды ынталандыру жөніндегі мемлекеттік саясатты жүзеге асыруға қатысады. Қазіргі уақытта “ҚазАгроКепіл” АҚ астық және мақта қолхаттары бойынша міндеттерін орындауға кепілдік беру жөніндегі республикадағы жалғыз ұйым болып табылады. 2010 жылғы 1 қаңтардағы жағдай бойынша астық қолхаттары бойынша міндеттерін орындауға кепілдік беру жүйесінің қатысушылары – астық сақтау сыйымдылығы шамамен 4,4 млн. тоннаны құрайтын 53 астық қабылдау кәсіпорны (бұдан әрі – АҚК) болып табылды, мақта қолхаттары бойынша міндеттерін орындауға кепілдік беру жүйесінің қатысушылары – жалпы мақта өңдеу қуаты 180 мың тоннаны құрайтын 4 мақтаны қайта өңдеуші ұйым болып табылды. “ҚазАгроКепіл” АҚ бәсекелестері сақтандыру ұйымдары болып табылады. АҚК сақтандыру шарттарын талдау, азаматтық-құқықтық жауапкершілік (бұдан әрі – АҚЖ) сақтандыру шарты бойынша жеке жағдайларда франшиза сақтандыру сомасынан 95%-ға жететінін көрсетеді. бұл ретте сақтандыру шарты әрбір

астық қолхаттары бойынша жасалуы қажет. Сақтандыру басталған жағдайда астық қолхатын ұстаушы – астық иесі барлық астық бағасының 5%-на тең өтемақы алады, осылайша сақтау шарты бойынша АҚЖ сақтандырудың барлық мәнісі жойылады, осыған сәйкес ауыл шаруашылығы тауарын өндірушілерді қолдаудың – олардың құқығы мен заңды мүдделерін толық көлемде қорғаудың басты мақсатына жету мүмкіндігі болмайды.

Агроөнеркәсіптік кешендегі ақпараттық-маркетингтік қызмет нарығын талдау

Бүгінгі күні республикада ақпараттық-маркетингтік және консалтингтік қызмет көрсету нарығында қызмет атқаратын 100-ге жуық фирмалар мен компаниялар бар. Дегенмен олардың бәрі саналуы бағыттарда ғана жұмыс істейді, толық ақпаратпен қамтамасыз етілмеген және тарамдалған аймақтық желілері жоқ. Қазіргі уақытта АШТӨ төлем мүмкіншілігінің төмендігіне және осы саладағы білікті мамандардың жеткіліксіз болуына сәйкес нарықтың тартымсыздығы салдарынан аграрлық сектор саласында осы қызмет түрі іс жүзінде дамымаған. Бүгінгі күні “Қазагроомаркетинг” акционерлік қоғамы (бұдан әрі – “Қазагроомаркетинг” АҚ) Қазақстан Республикасының барлық аумағындағы аграрлық нарықтың қатысушыларына аграрлық сектордың түрлі бағыттары бойынша ақпараттық-маркетингтік және консультациялық қызмет көрсету бойынша қызмет кешенін жүзеге асыратын мамандандырылған жалғыз компания болып табылады, соның ішінде ол ақысыз негіздегі ақпараттық қызметтің кепілдендірілген көлемін ұсынады.

“Қазагроомаркетинг” АҚ 13 облыстық филиалдар, 2 өкілдік пен 160 ауылдық ақпараттық-консультациялық орталықтары (бұдан әрі – ААКО) ұсынатын аграрлық нарық субъектілерін ақпараттық-консультациялық және маркетингтік қамтамасыз етуді дамытуды жүзеге асырады. “Қазагроомаркетинг” АҚ өкілдіктері мен ААКО арқылы тізімі Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрлігінің бұйрығымен жыл сайын бекітілетін 50 мыңнан артық АӨК субъектілеріне ақысыз негізде ақпараттық қызмет топтамасын ұсынады. “Қазагроомаркетинг” АҚ АШТӨ мен мемлекеттік органдардың тапсырысы бойынша ай сайын бюллетень басып шығарады, нарыққа маркетингтік зерттеу жүргізеді, консультациялық қызмет көрсетеді, оқыту семинарларын өткізеді, бизнес-жоспарлар әзірлейді.

ӘДЕБИЕТ

1. Назарбаев Н.А Жаңа онжылдық – жаңа экономикалық өрлеу – Қазақстанның жаңа мүмкіндіктері. Жолдауы. 2010 жылғы 29 қаңтар.
2. Қаржы лизингі туралы Қазақстан Республикасының 2000 жылғы 5 шілдедегі N 78 Заңы Қазақстандағы лизинг қызметтері нарығын дамыту: проблемалары мен перспективалары. 23 желтоқсан 2010 ж., ЛДҚ “Даму”
3. Найманбаев С.М. Банктік құқық; Оқу құралы. – Алматы: Жеті жарғы, 2005. 152 б.
4. Кондратьев Н. Д. Большие циклы конъюнктуры и теория предвидения – избранные труды. – М.: Экономика, 2002. – 346 с.
5. Шумпетер Й. Бизнес-циклы: теоретический, исторический и статистический анализ капиталистического процесса”: в 2-х тт. (Business Cycles: a Theoretical, Historical, and Statistical Analysis of the Capitalist Process, 1939).
6. Шумпетер Й. Теория экономического развития (Исследование предпринимательской прибыли, капитала, кредита, процента и цикла конъюнктуры): пер.с англ. – М.: Прогресс, 1982. – 455 с.
7. Фридрих Г., Хаберланд Ф. Опыт управления на комбинатах ГДР: текст лекций / Акад. нар. хоз-ва при Совете Министров СССР, 88.
8. Мончев Н. Разработки и нововведения / пер. с болгар. – М., 1978. – 216 с.
9. Твисс Б. Управление научно-техническими нововведениями /сокр. пер. с англ. – М.: Экономика, 1989. – 280 с.
10. Социальная организация промышленного предприятия: соотношение планируемых и спонтанных процессов / сост. и общ. ред. Н.И. Лапина. – М., 2005. // Социологические исследования. –2006. –№2. –с. 43
11. Гвишиани Д.М. Организация и управление – 3-е изд., перераб. – М. : Изд-во МГТУ им.Н.Э.Баумана, 1998. – 332 с.
12. Лынный Н. В. Материальное стимулирование авторов изобретений, промышленных образцов и полезных моделей. – М. : ИНИЦ Роспатент, 1999. – 76 с.
13. Бляхман, Л. С. Экономика. организация управления и планирование научно-технического прогресса. – М: Высш. шк., 1991. – 286 с.
14. “Руководства Осло” (Proposed Guidelines for Collecting and Interpreting

- Technological Innovation Data: Oslo Manual. Paris: OECD, Eurostat, 1997)
15. Румянцева З.П. Общее управление организацией. Теория и практика. – М.: ИНФРА-М, 2007. – 304 с.
 16. Фатхутдинов Р.А. Инновационный менеджмент: учебник – 6-е изд., перераб. и доп. –СПб.: Питер, 2008. – 462 с.
 17. Фатхутдинов Р.А. Управление конкурентоспособностью организации: учебник – 3-е изд., перераб. и доп. –М.: Маркет ДС, 2008. – 357 с.
 18. Анчишкин А.И. Наука, техника, экономика. –М.: Экономика, 1986. –с.
 19. Бандурин А. В. Деятельность корпораций. – М., 1999. – 618 с.
 20. Менш Г. Технологический пат: инновации преодолевают депрессию – М.: Прогресс, 1995. – 348 с.
 21. Дагаев А. Новые модели экономического роста с эндогенным технологическим прогрессом // МЭиМО. – 2001. – №2.
 22. Санто Б. Инновация как средство экономического развития: пер. с венгерского. – М.: Прогресс, 1990. – 219 с.
 23. Современные информационные технологии и общество. – М.: ИНИОН РАН, 2002. – 196 с.
 24. Днишев Ф.М. Научно-техническое развитие в условиях становления национальных производительных сил: стратегия и механизм. – Алматы: Гылым, 1996. – 197 с.
 25. Кембаев Б.А. и др. Наука Казахстана в цифрах: краткий сборник основных показателей научного потенциала за 1990-2002 гг. – Алматы: КазГосИНТИ, 2003. – 44 с.
 26. Статистика науки и инноваций: Краткий терминологический словарь. –М.: ЦИСН, 1998. – 84 с.
 27. Гольдштейн Г.Я. Инновационный менеджмент: учебное пособие. Таганрог: Изд-во ТРТУ, 1998. – 132с.
 28. Сейткасимов Г.С. Вступление Казахстана в ВТО и проблемы сельского хозяйства //Материалы международной научно-практической конференции “Вхождение экономики Казахстана в систему ВТО”. – КЭУК. – Караганда: Типография КЭУК, 2007.
 29. Есентугелов А. Стратегия индустриально-инновационного развития РК: реальность и ожидания. – Астана, 2005. – 216 с.
 30. Темирбулатов А.О. Истоки и эволюция базовой теоретической составляющей социально-экономического развития в контексте реалий

- современного миропорядка //Материалы республиканской научно-практической конференции “Проблемы экономической, социальной и политической модернизации РК”. – Астана: ИЭФ КазЭУ им. Т. Рыскулова, 2006. –с. 115
31. Бошиева Ж.К. О программе форсированного индустриально-инновационного развития Республики Казахстан до 2014 года //Журнал “50.KZ”. –2009. – №1 (7). –С. 14-21.
 32. Токсанова А.Н. Диверсификация экономики, как фактор повышения ее конкурентоспособности //Материалы научно-практической конференции “Повышение конкурентоспособности страны: экономика, политика, образование”, приуроченной к 10-летию юбилею Института Управления. –Астана, 2007. – с. 63.
 33. Жолдубекова Г. Инновации – в землю //Бизнес и власть. – 2009, август – с. 28.
 34. Ерешев Б.Т. Развитие инновационных процессов в малом предпринимательстве Казахстана (на материалах предприятий АПК: автореф. ... докт.экон.наук: 08.00.05. – Алматы, 2008. – 40 с.
 35. Проблемы устойчивого развития аграрного сектора Республики Казахстан в условиях вступления в ВТО /под ред. О. Сабдена; М-во образования и науки РК, Ин-т экономики. – Алматы: Ин-т экономики МОН РК, 2006. – 38с.
 36. Национальная экономика в условиях глобализации /под общ. ред. А.А. Абишева; Казахский экономический университет им. Т. Рыскулова. – Алматы: Экономика, 2005. – 436 с.
 37. Коробейников М. Агропромышленный комплекс России в системе европейского сотрудничества: настоящее и будущее //Международный сельскохозяйственный журнал. – 2006. – №3. – С.10-14
 38. Эффективность научных исследований (методология оценки и проблемы повышения) / под ред. С.Б. Баишева. – Алма-Ата: Наука, 1978. – 301 с.
 39. Щербаков А.И. Социально-экономические проблемы эффективности научного труда. – Новосибирск: Наука, 1975. – 114 с.
 40. Баймуратов У.Б. Национальная экономическая система. – Алматы: Ғылым, 2000. – 536 с.
 41. Кажмуратов К.К. Научно-технический и производственный потен-

- циал: проблемы формирования и развития. – Алма-Ата: Наука. 1985. –С.11.
42. Кенжегузин М.Б., Днишев Ф.М., Альжанова Ф.Г. Наука и инновации в рыночной экономике: мировой опыт и Казахстан. – Алматы: ИЭ МОН РК, 2005. – С. 75.
 43. Алимбаев А.А., Таубаев А.А., Рустембекова Г.К. Мировой опыт становления и развития наукоемкого производства //Сб. научных трудов ИРП “Социально-экономические проблемы региона”. –Караганда: ТОО “Арко”, 2003. – Вып. 9. – 234 с.
 44. Днишев Ф.М. Научно-техническое развитие в условиях становления национальных производительных сил: стратегия и механизм. – Алматы: Гылым, 1996. – 197 с.
 45. The Knowledge-Based Economy. Paris: OECD, 1996.
 46. Николаев А.И. Инновационное развитие и инновационная культура // Наука и наукознание. – 2001. – № 2. – С. 54-65.
 47. Kelly K. New Rules for the New Economy. Ten Radical Strategies for a Connected World. –N.Y., 1998. – p. 54.
 48. Shapiro C, Varian H. Information Rules: A Strategic Guide to the Network Economy. –Boston, Mass.: Harvard Business School Press, 1999. –P. 352.
 49. Стрелец И.А. Новая экономика и информационные технологии. – М.: Изд-во “Экзамен”, 2003. – 256 с.
 50. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура / под ред. О.И. Шкаратана. – М.: ГУ ВШЭ, 2000. – С. 39.
 51. Castells M. The Information Economy and the New International Division of Labor // The New Global Economy in the Information Age: Reflections on our Changing World / M. Carnoy, M. Castells, S. Cohen, F. Cardoso, eds. Pennsylvania: The Pennsylvania State University Press, 1993. –P. 15-19.
 52. Smith B.L., Barfield CE. Technology, R& D, and the Economy. – Washington, D.C.: The Brookings Institution and American Enterprise Institute, 1996. –P. 222.
 53. Romer P.M. Endogenous technological change // Journal of Political Economy. –1990. –Vol. 98. №5. –P. 97-103.
 54. Romer P.M. The Origins of Endogenous Growth // Journal of Economic Perspectives. –1994. –№ 8. –P. 3-23.
 55. Mann C.L. Global Electronic Commerce. –Washington, DC: Institute for

- International Economics, 2000. –P. 25.
56. Kelly K. New Rules for the New Economy. Ten Radical Strategies for a Connected World. –N.Y., 1998.
 57. Лу Юнсян. Эра наукоемкой экономики //Вестник РАН. – 2000. – Т.70, №4. – С. 338-343.
 58. Багриновский К.А. Проблемы управления развитием наукоемкого производства //Менеджмент в России и за рубежом. – 2003. – №2.
 59. Большаков И.М. К вопросу управления инновационной деятельностью //Российский экономический журнал. – 1994. – №3.
 60. Иванова Н. Инновационная сфера: итоги столетия //Мировая экономика и международные отношения.– 2001. – №8. – С. 22-35
 61. Иванова Н. Национальные инновационные системы //Вопросы экономики. – 2001. – №7. – С. 59-71.
 62. Иванова Н. Национальная инновационная система. – М., 2002. –с.
 63. Маевский С.В. . Эволюционная теория и технологический прогресс // Вопросы экономики. –2001. –№11. – С.4.
 64. Гохберг Л. Национальная инновационная система России в условиях “новой экономики” // Вопросы экономики. – 2002. – №8.
 65. Freeman C. Technology Policy and Economic Performance. –London: Pinter Publishers, 1987.
 66. Gokhberg L., Peck M., Gacs J. (eds). Russian Applied Research and Development: Ist Problems and Ist Promise. –Laxenburg (Austria): IIASA, 1997. – P. 9.
 67. Феликс Янсен. Эпоха инноваций: Пер. с англ. – М.: ИНФРА-М, 2002. – 308 с.
 68. Проект развития инноваций и конкурентоспособности. Краткий обзор о состоянии научно-технической деятельности в Республике Казахстан. /МИТ РК, МОН РК, МБРР. –19 с.
 69. Иванов И.В., Баранов В.В., Лысак Г.И., Кирсанов О.В. Высокотехнологичные предприятия в эпоху глобализации. – М.: Альпина-Публишер, 2003. – 416 с.
 70. Багриновский К.А., Бендиков М.А., Хрусталеv Е.Ю. Современные методы управления технологическим развитием. – М., 2001. – 272 с.
 71. Ахметжанова С.Б. Экономическая оценка условий конкурентоспособности пищевой промышленности. // Пищевая и перерабатывающая

- промышленность Казахстана. – Алматы, 2002. – №3. – С.21-23.
72. Ахметжанова С.Б. Кластерный подход к формированию системы управления пищевой промышленностью Казахстана // Регион: экономика и социология. – Новосибирск, 2002. – № 1. – С.160-175.
73. Флинк О. Остановка в развитии // Эксперт Казахстана. – 2006. – № 11. – С.34.
74. Хан Ю.А. Механизм повышения конкурентоспособности зернового рынка Казахстана. – Астана: ЦНТИ, 2005. – 56 с.
75. Борбасова З. Кластерный подход – основа управления конкурентоспособностью предприятий зернопродуктового комплекса // Транзитная экономика. – 2006. – №4. – С.53-62.
76. Наурызбаева А.А. Обеспечение эффективности и конкурентоспособности сельскохозяйственного производства на принципах агромаркетинга: дис. ... канд.экон.наук.–Туркестан, 2006. –180 с.
77. Есиркепов Т.А., Зиябеков Б. Государственное регулирование аграрного сектора в условиях перехода к рынку. – Алматы, 1999. – 196 с.
78. Нурмагамбетов К.Р. Проблемы повышения конкурентоспособности сельскохозяйственных формирований // Материалы международной научно-практической конференции “Проблемы обеспечения конкурентоспособности экономики Казахстана”. – Кокшетау, 2005. – С.45.
79. Қазақстан Республикасының 2003-2005 жж. Мемлекеттік агроазық-түлік бағдарламасы // Егеменді Қазақстан. –2002. – №257.
80. Основные итоги реализации государственной агропродовольственной программы Республики Казахстан 2003-2005 гг. – Астана, 2005. – 100 с.
81. Қазақстан Республикасының Ауылдық аумақтарын дамытудың 2004-2010 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы туралы. Қазақстан Республикасы Президентінің 2003 жылғы 10 шілдедегі N 1149 Жарлығы
82. Ветеринария туралы 2002 ж. 10 шілдедегі № 339-ІІ Қазақстан Республикасының Заңы (2012.10.07. берілген өзгерістер мен толықтырулармен)
83. Агроөнеркәсіптік кешенді және ауылдық аумақтарды дамытуды мемлекеттік реттеу туралы Қазақстан Республикасының 2005 жылғы 8 шілдедегі N 66 Заңы
84. “Кредиттік серіктестіктер туралы” 2003 жылғы 28 наурыздағы N 400-ІІ

Қазақстан Республикасының Заңы. “

85. Флинк О. Ошибки роста //Эксперт Казахстана. – 2006. – № 6. – С.13-17.
86. Роль науки в социально-экономическом прогрессе Казахстана и задачи Союза ученых. – Алматы: РОО “Союз ученых”, 2006. – 62 с.
87. Барлыбаева Н. Национальная инновационная система США. – //Промышленность Казахстана. – 2006. – №10. – С. 36-40.
88. Гапоненко И. Инновации и инновационная политика на этапе перехода к новому технологическому порядку //Вопросы экономики. – 1997. – №9. – С. 84-97.
89. Ясин Е. Снеговая М. Роль инноваций в развитии мировой экономики // Вопросы экономики. – 2009. – №9. – С. 15-32.
90. Кокшаров А. Внутреннее развитие через глобальную экспансию. – // Эксперт. – 2006. – №46. – С. 24-42
91. Федоровский А., Дмитров Д. Развитие интеграционных процессов в Европе. // Мировая экономика и международные отношения, 2003. – №6. – С.45.
92. Громогласова Е., Стержнева М. Признаки нового этапа в институциональной эволюции ЕС. – // Мировая экономика и международные отношения, 2005. – № 3. – С.55.
93. Нидерланды – торговый партнер //Деловой Петербург. – 2005. – № 76. – (149). – С.6.
94. Абалкин Л. Аграрная трагедия России //Вопросы экономики. – 2009. – №9. – С. 4-15.
95. Бунин М. “Инновационные технологии в сельском хозяйстве России” //Экономика сельского хозяйства России. -2004. –№7. – С.7.
96. Казахстан: “КазАгроИнновация” проводит отбор инновационных проектов в АПК // Бизнес и власть. – 2009. –№. 4 – С. 41-47
97. Қазақстанның ауыл, орман және балық шаруашылығы 2004-2008. Статистикалық жинағы. – Астана, 2009.
98. 2004-2008 жж Қазақстан және аймақтар өнеркәсібі. Статистикалық жинағы. – Астана, 2009
99. 2004-2008 жж Қазақстанның негізгі қорлары//Статистикалық жинағы. – Астана, 2009
- 100.2004-2008 жж Қазақстанның ғылымы және инновациялық қызметі. // Статистикалық жинағы. – Астана. 2009

101. 2004-2008 жж Қазақстан инвестициялары. Статистикалық жинағы. – Астана, 2009
102. 2004-2008 жж Қазақстан аймақтары. // Статистикалық жинағы. – Астана, 2009
103. “ҚазАгро” ұлттық басқарушы холдингінің жылдық есебі, 2007 ж. – Астана, 2008. –б.
104. “ҚазАгро” ұлттық басқарушы холдингінің жылдық есебі, 2008 ж. – Астана, 2009. –б. “ҚазАгро” ұлттық басқарушы холдингінің жылдық есебі, 2008 ж. – Астана, 2009. –б.
105. Қазақстан Республикасында ауылшаруашылық кәсіпорындардың қызметі. Ауылшаруашылық кәсіпорынында өсімдіктер саласының күйі// Статистика бойынша Қазақстан Республикасының Агенттігі. Астана, 2009. –Т.1.
106. Қазақстан Республикасында ауылшаруашылық кәсіпорындардың қызметі. Ауылшаруашылық кәсіпорынында мал шаруашылығының күйі// Статистика бойынша Қазақстан Республикасының Агенттігі. Астана, 2009. –Т.2.
107. Грей К. Роль государства в аграрном секторе США // Экономика сельского хозяйства России. -1997. -№4. -С.31-32.
108. За рубежом: опыт, новост. Основы аграрной политики в Германии // Достижение науки и техники -1996 -№6-с.45-48
109. Кучуков Р. Ценообразование в АПК стран с развитой экономической экономикой // АПК: экономика управления. -1997. -№7. -С.55.
110. Лебедева О. Государственное регулирование сельским хозяйством в США // АПК: экономика управления. -1996. -№7. -С.73-76.
111. Масленников В. Аграрный сектор в развитых зарубежных странах // Диалог. – 1996. – №3. – С.37.
112. Аринов К.К., Шестакова Н.А. Растениеводство Северного Казахстана: учеб. пособие. – Астана: КАТУ, 2009. – 177 с.
113. Баканов В.Н., Менькин В.К. Ауыл шаруашылық малын азықтандыру: оқулық /аудармашы Е.Ш.Шекенов. – М.: Агропромиздат, 1989.– 511 б.
114. Есполов Т.И., Керимова У.К., Нигаи Б.Н. Менеджмент в аграрном секторе Республики Казахстан. – Алматы, 2006. –с.
115. www.strategy.ru Разработка стратегии ЦТКА. Отчет по первому этапу проекта “Выбор приоритетных технологических направлений”

116. “ҚазАгро” ұлттық басқарушы холдингінің жылдық есебі, 2008 ж. – Астана, 2009. –б.
117. Амиргалиева А.Х. Маркетинг в агропромышленном комплексе: оценка и приоритеты (на материалах зерновой отрасли Республики Казахстан): дис. ... канд. экон. наук. – Алматы, 2008. – 25 с.
118. Оголева, Л. Н. Инновационная составляющая экономического. – М.: ФА, 1996. – 240 с.
119. Конькова М.А. Методы инновационного развития регионального агропромышленного комплекса // Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата экономических наук. – www.gasis.ru. –М., 2008.
120. Есполов Т.И., Сейфуллин Ж.Т. Жер ресурстарын басқару. – Алматы, 2005. –с.
121. Есполов Т.И., Абралиев О.А. Табиғатты пайдалану экономикасы. – Алматы, 2006. –с.
122. Odening M., Bokelmann W.. Agrarmanagement – Stuttgart, 2000. – 372 p.
123. Есполов Т.И., Сейфуллин Ж.Т., Сейтказина Г.Ж. Экономико-правовой механизм управления земельными ресурсами. – Алматы, 2006. –с.
124. Есентугелов А.Е., Марзилович О.А., Марков В.Д. Есть ли перспективы у легкой и пищевой промышленности? (О программе импортозамещения) //Пищевая и перерабатывающая промышленность Казахстана. – 2000. – № 1. – С.2-6.
125. Абельдина Р.К. Государственная регистрация и учет земель и недвижимости: УМК. – Астана, 2009. – 154 с.
126. Рахимбеков Т.С. Формирование и развитие перерабатывающего подкомплекса АПК Казахстана: дисс. на соискание докт. экон. наук. – Алматы, 2007. – 40 с.
127. Есполов Т.И., Ахметова Г.К. Развития агроформировании Республики Казахстан и пути повышение их эффективности. – Алматы, 2005. –с.
128. Мамыров Н.Қ., Есенғалиева К.С., Тілеужанова М.Ә. Микроэкономика. – Алматы: Экономика, 2000. – 438 с.
129. Кайгородцев А.А. Экономическая и продовольственная безопасность Казахстана. Вопросы теории, методологии, практики: монография. – Усть-Каменогорск: Медиа-Альянс, 2006, – 274 с.
130. Таршилова Л.С. Перспективы развития АПК Западно-Казахстанской

- области в условиях территориального разделения труда / Западно-Казахстанский филиал АО “НЦНТИ” РК. –2008.
131. Агрөнеркәсіптік кешенін дамыту жөніндегі кейбір сұрақтар жайлы Қазақстан Республикасының Президентінің жарлығы 11.12.2006ж., №220.
132. Қазақстан Республикасы Президентінің 2006 жылғы 1 наурыздағы Қазақстан халқына Жолдауын іске асыру жөніндегі іс-шаралардың жалпыұлттық жоспарын және Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2006 – 2008 жылдарға арналған бағдарламасын орындаудың желілік кестесі туралы
133. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2006 жылғы 31 наурыздағы N 222 Қаулысы
134. 2007-2009 жж Қазақстан Республикасы Үкіметінің Бағдарламасы және Ел басының 2005-2007жж жылдағы жолдауын атқарудың жалпы ұлттық негізгі бағыттар жоспарын орындау туралы бекітілген іс-шаралар жоспарын бекіту туралы ҚР Үкімет 20.04.2007ж №319 Қаулысы.
135. Попов Н.А. Организация сельскохозяйственного производства: учебник. – М.: Финансы и статистика, 2000. – 341 с.
136. Сапарова А. А. Производство и рынок потребительских товаров на пути стабилизации и развития // Казахстан на пути к новой модели развития: тенденции, потенциал и императивы роста: материалы Международной научно-практической конференции.– Алматы, 2003. –Ч. 4. – С. 105-107.
137. Организационные формы материально – технического обеспечения // Организация сельскохозяйственного производства: учебник / под ред. Ф. К. Шамирова. – М., 2000. – 253 с.
138. Баймуратов У. Социализация в экономике: от индивида до государства. Т. 5.– Алматы: Экономика, 2007. – 320 с.
139. Романенко Г. “Передовые научные разработки – агропромышленному производству” //АПК – экономика и управление. -2007. – №3. -С. 3-6.
140. Баутин В. “Инновационная деятельность в АПК” //АПК – экономика и управление. – 2005. – №8. -С. 17-22.
141. Конькова М.А. Проблемы и методы инновационного развития регионального АПК //Всероссийская научно-практическая конференция

- “Современная Россия: экономика и государство”. –М.: ГАСИС, 2006. (0,19 п.л.).
142. Баймуратов У. Инвестиции и инновации: нелинейный синтез. – Алматы: БИС, 2005. –Т.III. -320 с.
143. Ган Е., Лагода В. Мукомолье Казахстана: состояние и взгляд в будущее //Хлебопродукты. – 2001. – № 1. – С. 6-9.
144. Есполов Т.И., Бельгибаев К.М., Сулейменов Ж.Ж.. Аграрная экономика. – Алматы, 2005. –320 с.
145. Абуов К.К., Мишулина О.В. Экономическая эффективность сельскохозяйственного производства Северного Казахстана. – Кокшетау, 2007. – 294 с.
146. Трысячный В.И., Жевора Ю.И. Формирование инновационной инфраструктуры агропромышленного комплекса региона //Вестник Северо-Кавказского государственного технического университета. –2009. –№ 2 (19).
147. Медынский В.Г., Шаршукова Л.Г. Инновационное предпринимательство. – М.: ИНФРА-М, 1997. – 348 с.
148. Концепция стратегического развития АО “Национальный холдинг “КазАгро” на 2008-2012 годы. – Астана, 2007.
149. Морозов Н.М. Новая техника и прогрессивные технологии – важнейшие факторы повышения производительности труда в животноводстве // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. –2008. –№ 9.
150. Козырев А.Н. Оценка интеллектуальной собственности. –М.: Экспертное бюро, 1997. – 67 с.
151. Фабозци Ф. Управление инвестициями /пер.с англ. – М.: Инфра – М., 2000. – 216 с.
152. Идрисов А.Б., Картышев С.В., Постников А.В. “Стратегическое планирование и анализ эффективности инвестиций”. – М.: ИИД “Филинь”, 1998. – 163 с.
153. Гончаров В.В. Важнейшие критерии результативности управления. – М.: МНИИПУ, 1998. – 119 с.
154. Бобылев Г., Кузнецов А., Горбачева Н. Условия и факторы реализации инновационного потенциала региона //Регион: экономика и социология. –2008. –№ 1. –С. 117.

155. Кенжеболатова М.Ш. Макроэкономика: оқу құралы. – Астана: КАТУ, 2009. – 170 б.
156. Кайгородцев А.А. Товаропроводящая система АПК как фактор продовольственной безопасности Казахстана // Современный научный вестник. – 2006. – № 2. – С. 28-32.
157. Бурков В.Н., Новиков Д.А. Как управлять проектами // Научно-техническое издание. – М.: СИНТЕГ-ГЕО, 1997. – 51 с.
158. Голиков Е.А. Маркетинг и логистика. – М., 2000. – 237 с.
159. Кравченко В.Ф., Кравченко Е.Ф., Забелин П.В. Организационный инжиниринг. – М.: Изд-во ПРИОР, 1999. – 147 с.
160. Хаусман И. Разработка и реализация информационно-консультационных компаний // Информационный бюллетень, Информагротех. – 1998. – №3-4. – С. 26.
161. Бишенов Ж.Ж., Айнаканова Б.А. Өндірістік менеджмент: оқу құралы. – Астана, 2009. – 166 б.
162. Гончаров В.В. Новые формы организации в промышленности. – М.: МНИИПУ, 1998. – 134 с.
163. ҚР Ауыл шаруашылық министрлігінің ақпараттық сайты. www.minagri.kz
164. Каскарбаев Ж. На основе последних достижений // Казахстанская правда. – 2010. – №6.
165. Пархоменко М. Аграрная наука – селу // Казахстанская правда. – 2010. – №17.
166. Цыганкова О. Акцент на прикладную науку // Вечерняя Астана. – 2010. – №14. – 4 февраля. Интервью с проректором по научной работе и международным связям Казахского агротехнического университета им. С. Сейфуллина, доктором биологических наук, профессором Балгабаем Майкановым.
167. Алимбаев А.А., Таубаев А.А., Рустембекова Г.К. Приоритеты государственной научно-технической политики в условиях углубления рыночных преобразований // Республиканская научно-практическая конференция в КарГУ им. Е.А. Букетова. – Караганда, 2003. – С. 52-54.
168. Алимбаев А.А., Таубаев А.А., Мурзатов А.А. Пути совершенствования государственной научно-технической политики на современном этапе // Материалы научно-практической конференции “Роль науки и интел-

- лектуальной собственности в реализации стратегии индустриально-инновационного развития страны на 2003-2015 гг.”. –Астана, 2004. –С. 146-148.
169. Абдымомунов А., Сулейменов Е., Раманкулов Е. Новая повестка дня казахстанской науки. Современное понимание науки //Наука Казахстана. – 2005. – №19 (113). – С. 6-7.
170. О состоянии и перспективах развития науки и технологий в Республике Казахстан: отчет Национального центра научно-технической информации Республики Казахстан и Национальной Академии наук США о проведенной государственной научно-технической экспертизе отечественного научно-технического потенциала и приоритетных направлений развития науки (аудит науки). – Алматы: НЦ НТИ РК, 2006. – 169 с.
171. Доклад Руководителя рабочей группы Вице-министра образования и науки Республики Казахстан Абдымомунова А.К. на совещании по вопросам управления наукой. / <http://www.science.kz>
172. Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2011 – 2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасын бекіту туралы. Қазақстан Республикасы Президентінің 2010 жылғы 7 желтоқсандағы № 1118 Жарлығы.
173. Сальжанова З.А. Инновационно-технологическое развитие промышленности Казахстана (теоретические и методологические аспекты). – Караганда, 2002. – 276 с.
174. Бектурганов Н.С., Пивоваров А.Н. Технологическая конкурентоспособность Казахстана: от иллюзий к “бизнесу, ориентированному на безграничное благо для каждого”. – Алматы: Ғылым, 2005. – 272 с.
175. Таубаев А.А. Региональная инновационная системы управления в условиях углубления рыночных преобразований //Вестник томенского нефтегазового университета “Региональные социальные процессы”. –2005. – №1.
176. Таубаев А.А. Меры по совершенствованию региональной инновационной инфраструктуры //Аль-Пари. – 2006. –№3-4.
177. Исмагулов Д. Технопарк как базовый элемент инновационной инфраструктуры экономики Казахстана //Транзитная экономика.– 2006. – №1. – С. 112-119.

178. Бегентаев М.М. Мировой опыт совершенствования организационно-экономических механизмов развития научной сферы // Поиск. – Алматы, 2007. – № 3 (2).
179. Абдыманапов С. Научный фундамент плюс инновации: <http://www.emu.kz>.
180. Комков Н.И., Бондарева Н.Н. Проблемы коммерциализации научных исследований и направления их решения // Проблемы прогнозирования. – 2007. – №1. – С. 4-26.
181. Кенжалиев А.Д. Развитие инновационных процессов в Казахстане: проблемы и перспективы // Менеджмент в России и за рубежом. – 2003. – № 3.
182. Силкина Е. Зарубежный опыт госрегулирования инновационной деятельности. – Ленинск: ГУ “БЕЛИСА, 2006. – 156 с.
183. Алпысбаев С.А. Механизм управления инновационной деятельности // КЭУ Хабаршысы. – 2005. – № 1. – С. 124-127.
184. Альжанова Ф.Г. Рынок технологий в условиях глобализации: институты и механизмы развития в Казахстане. – Алматы, 2007. – 254 с.
185. Амрин Г. Инновационный потенциал Республики Казахстан: проблемы и перспективы формирования инноваций. // Международная научно-практическая конференция “Индустриально-инновационное развитие Республики Казахстан: опыт, задачи и перспективы”. – Алматы: Министерство индустрии и торговли Республики Казахстан, 2004. – 284 с.
186. Алекс Хансен. Глобальная экономика – не клуб, на двери которого написано “Closed” // Каз. правда. – 2004, сентябрь – 24. – С. 9.
187. Ли С. Кластеры – новые формы организации инновационного процесса // Наука и высшая школа Казахстана. – 2004. – №19-20. – С. 9.
188. Муқанов Д. Индустриально-инновационное развитие Казахстана: потенциал и механизмы реализации. – Алматы: Дайк-Пресс, 2004. – 274 с.
189. Алимбаев А.А., Притворова Т.П., Таубаев А.А. Усиление роли кластеров в социально-экономическом развитии регионов Казахстана // Промышленность Казахстана. – 2004. – №3 (24). – С. 36-40
190. Бопиева Ж.К., Таубаев А.А. Кластерная модель модернизации экономики // Экономический вестник (г. Бишкек). – 2004. – №3-4. – С. 29-35

191. Алимбаев А.А., Бошиева Ж.К., Кенжетева А.А. Инновационная инфраструктура в системе социальной инфраструктуры // Вестник регионального развития. Караганда, 2009. – №3 (21). – С.22-27.
192. Ахметжанова С.Б. Основные направления развития кластера пищевой промышленности // Экономика Казахстана и перспективы ее интеграции: материалы Республиканской научно-практической конференции, посвященной 10-летию ЕНУ им.Л.Н.Гумилева. – Астана: Изд-во ЕНУ, 2006.
193. Ахметжанова С.Б. Особенности формирования кластера пищевой промышленности Республики Казахстан // Вестник ЕНУ им.Л.Н.Гумилева, серия экономическая. – 2007. – Вып. 1 №1(55).
194. Отчеты о научно-исследовательской и научно-организационной деятельности Института фитохимии МОН РК за 1998-2003 годы.
195. Адекенов С.М. Интервью на II съезде врачей и провизоров. // Казахстанский фармацевтический вестник. – 2003. – №3. – С. 6.
196. Адекенов С.М. Современное состояние и перспективы производства биопрепаратов для медицины // Биотехнология. Теория и практика. – 2002. – №3. – С. 5-19.
197. Таубаев А.А., Хасенов С. Формирование рыночной стратегии развития биотехнологии в Казахстане // Вестник Ассоциации экономистов Казахстана. – 2003. – №1.

Подписано в печать 22.05.2013 г.
Гарнитура Times New Roman. Формат 64x84^{1/16}
Усл.печ.л. 11. Тираж 500 экз.

Отпечатано в ТОО «ДӘМЕ»
тел: 8 /7172/ 23 01 49